

Wydział nauk matematycznych i przyrodniczych.

Posiedzenie

z dnia 8 Października 1914 r.

Rok VII. No 7.

Obecni:

Przewodniczący Wydziału p. J. Lewiński.
Sekretarz p. J. Tur.

Członkowie Towarzystwa pp.: H. Dziedzicki, Wł. Gorczyński, W. Kamocki, L. Kryński, E. Majewski, M. Rejchman, K. Rzętkowski, A. Sokołowski, J. Sosnowski, K. Stołyhwo.

Komunikaty:

1. Edmund Malinowski:

O dziedziczeniu niektórych cech u *Petunii*.

Komunikat zgłoszony dn. 2 Października 1914 r.

Przedstawił Z. Wóycicki.

W pracy niniejszej podaję rezultaty doświadczeń nad krzyżowaniem odmian *Petunii*, różniących się rozmieszczeniem barwy na kwiatach. Do doświadczeń używałem następujące odmiany *P. violacea*: (1) o kwiatach jednostajnie zabarwionych, (2) o kwiatach białych, (3) o kwiatach, posiadających tylko żyłki korony

Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. Rok VII. 1914. Zeszyt 7.

1

(dokoła gardzieli) zabarwione, (4) odmiany o kwiatach, posiadających barwne pasy na białym tle, (5) odmiany, posiadające brzegi płatków zielone, a pozostałą część korony czerwoną. Krzyżowania jakie wykonałem, wykazały, że jednostajne zabarwienie kwiatu jest cechą panującą. Pod tym względem wszystkie trzy typy kwiatów niejednostajnie zabarwionych zachowują się jednakowo, t. zn., wszystkie są ustępujące w stosunku do całkowicie zabarwionych. Krzyżowania wykonałem w r. 1912-m na polu doświadczalnym Towarz. Ogrodnicz. Warsz. w Morach i tam też prowadziłem hodowlę następujących po sobie pokoleń mieszańców. Krzyżowania, których wyniki podaję w komunikacie niniejszym, były następujące:

1) Petunia o kwiatach białych $\times$ o kwiatach białych z czerwonymi żyłkami.

2) Petunia o kwiatach czerwonych jednostajnych $\times$ o kwiatach białych w pasy fioletowe.

3) Petunia o kwiatach czerwonych jednostajnych $\times$ o kwiatach czerwonych z zielonemi zębami.

Wyniki każdego z tych krzyżowań będą rozpatrywał oddzielnie.

1. Krzyżowanie Petunii: o kwiatach białych $\times$ o kwiatach białych z czerwonymi żyłkami. Zanim podam wyniki tego krzyżowania, zaznaczyć muszę, że barwa czerwona kwiatu jest cechą mendlującą w stosunku do białej. Pokolenie F_1 posiada kwiaty nieco jaśniejsze aniżeli roślina użyta do krzyżowania, a w pokoleniu F_2 występują rośliny o kwiatach czerwonych i białych w stosunku 3:1. Wykazał to już przed kilku laty Westgate²⁾, moje doświadczenia zaś potwierdziły te wyniki³⁾. Wyniki krzyżowania o którym będę teraz mówić potwierdzają wyżej wymienione i prócz tego wskazują na istnienie specjalnego genu, wywołującego rozmieszczenie barwy czerwonej na całej powierzchni korony. W razie nieobecności tego genu kwiaty

---

¹⁾ Barwy czerwona i fioletowa Petunii odpowiadają następującym numerom Kodeksu barw Klinksiek'a i Valette'a (Code de Couleurs de Klinksiek et Valette, Paris): barwa czerwona — 586, barwa fioletowa — 527 do 551.

²⁾ Westgate, cyt. u Rümker i Tschermak: Landwirthschaftliche Studien in Nordamerika. Berlin 1910.

³⁾ Malinowski, Mieszańce Petunii. Spraw. Tow. Nauk. Warsz. 1914.

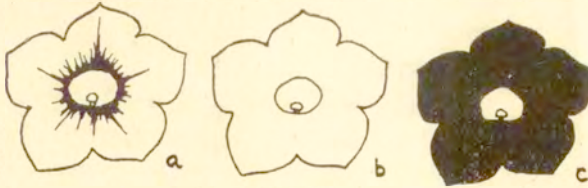

Fig. 1.

Petunii posiadają barwik tylko w nerwach i dokoła gardzieli korony (Tabl. I, fig. 1 i 2, oraz fig. 1 w tekście). Mieszzańce Petunii o kwiatach białych i Petunii o kwiatach posiadających zabarwione żyłki są w F_1 jednostajnie zabarwione. W r. 1912 wykonałem 5 krzyżowań tego rodzaju. Typy wzięte do krzyżowania nie były badane pod względem ich stałości. Nie hodowałem linii czystych aby się przekonać czy barwa biała jednej z odmian i czerwone żyłkowanie na białym tle drugiej utrzymują się w typie, czy więc rośliny te są homozygotami w stosunku do wspomnianych cech. Nie czyniłem tego dlatego że zarówno barwa biała jak i zabarwienie żyłek są cechami ustępującymi. Prowadziłem dla porównania krzyżowania przeciwne; w trzech wypadkach (krzyżówki №№ 47, 48, 51) jako matkę użyłem kwiatów białych, w dwóch pozostałych zaś (№№ 50 i 52) z kwiatów białych brałem pyłek. Rośliny F_1 każdej krzyżówki były krzyżowane między sobą. W F_2 otrzymałem 251 roślin o kwiatach jednostajnie czerwonych, 69 o kwiatach żyłkowanych i 92 o kwiatach białych (tabl. 1). Cyfry te zbliżają się do stosunku 9:3:4.

TABL. 1.

Nr. miesz.	Pokolenie F_2		
	czerwone jednob.	dwubarwne	białe
47	38	10	16
48	43	12	12
50	52	13	21
51	58	15	20
52	60	19	23
Razem	251	69	92
Teoret.	231	77,2	102,8
Stosunek	9	3	4

Aby ten stosunek wyjaśnić, wypada przyjąć że skład genetyczny rośliny o kwiatach białych, użytej do krzyżowania był *aaBB*, a rośliny o kwiatach dwubarwnych (t. zw. białych z czerwonymi żyłkami, *AAbb*. *A* oznacza w tym wypadku barwę czerwoną, *B* — rozmieszczenie barwy na całej koronie. Rośliny F_1 miały skład genetyczny *AaBb*. W F_2 otrzymaliśmy 16 kombinacji przedstawionych na tabl. 2.

TABL. 2.

AB AB (1)	Ab AB (5)	aB AB (9)	ab AB (13)
AB Ab (2)	Ab Ab (6)	aB Ab (10)	ab Ab (14)
AB aB (3)	Ab aB (7)	aB aB (11)	ab ab (15)
AB ab (4)	Ab ab (8)	aB ab (12)	ab ab (16)

Dane liczbowe F_3 potwierdziły istnienie powyższych kombinacji albowiem w pokoleniu tem wystąpiły przewidziane typy rozszczepień.

Krzyżując rośliny F_2 między sobą unikałem powtórzeń; jedną roślinę używałem do krzyżowania tylko jeden raz. Krzyżowania przeprowadzałem, oczywiście, w obrębie każdego z trzech typów: o kwiatach jednostajnie czerwonych, dwubarwnych i białych. W obrębie pierwszego typu wykonałem tylko 2 krzyżowania, które w F_3 dały mi w pierwszym przypadku 82 rośliny o kwiatach jednostajnie zabarwionych a w drugim — 74 rośliny, z których 59 było jednostajnie czerwonych a 15 — białych.

Wynik, jaki otrzymałem w pierwszym przypadku, może wy-

stąpić w potomstwie różnych krzyżowań, naprz. po skrzyżowaniu typów 1 i 2 lub 1 i 3 (patrz tabl. 2). W drugim wypadku było wykonane prawdopodobnie krzyżowanie następujące: $AaBB \times AaBb$.

W obrębie drugiego typu wykonałem 17 krzyżowań, przyczem w 13 wypadkach rośliny F_3 posiadały kwiaty dwubarwne a w 4 przypadkach otrzymałem rozszczepienie w stosunku 3 dwubarwne: 1 biała (tabl. 3).

TABL. 3.

Nr. owocu	Pokolenie F_3	
	dwubarwne	białe
1	65	20
2	44	17
3	71	21
4	37	15
Razem	217	73
Teoret.	216	72
Stosunek	3	1

Tutaj nie tylko występują przewidziane typy rozszczepień, ale prócz tego stosunek liczbowy tych typów zgodny jest z przewidzianym. Według obliczeń bowiem teoretycznych wystąpić powinno znacznie więcej takich połączeń, które wydały potomstwo dwubarwne aniżeli połączeń, które dały początek rozszczepieniom na dwubarwne i białe według stosunku 3:1. Jeżeli chodzi o skład genetyczny roślin o kwiatach częściowo zabarwionych, to w F_2 mamy do czynienia z trzema typami, oznaczonymi na tabl. 2 liczbami: 6, 8 i 14.

Łącząc te typy między sobą spotykamy się częściej z potomstwem jednostajnym niż ze zjawiskiem rozszczepiania.

W obrębie trzeciego typu, obejmującego rośliny o kwiatach białych F_2 , wykonałem tylko 1 krzyżowanie, przyczem w F_3 otrzymałem wyłącznie rośliny o kwiatach białych.

W literaturze genetycznej mało jest przykładów odnoszących się do kwiatów żyłkowanych. Ja znam tylko jeden przypadek

zbliżony do opisanego wyżej. Został on zaobserwowany przez Baur'a¹⁾ i dotyczy odmiany „picturatum“ oraz innej o kwiatach czerwono żółkowanych u *Antirrhinum maius*. O dziedziczeniu tych cech Baur mówi co następuje: „Der Faktor G bewirkt, dass die durch die übrigen Farbfaktoren bedingte rote Färbung nicht homogen ist, sondern ein eigentümlich verwachsenenes Aussehen den picturatum—Charakter der Gärtner aufweist“. „Ich kenne noch einen Faktor O, der mit BRFC²⁾ zusammen rot geaderete Blüten, wie Fig. 26, bewirkt (die entsprechende cc—Form ist rot geadert auf gelbem Grunde)“.

Obydwa wykryte przez Baura geny G i O, które wywołują rozmieszczenie barwy tylko w określonych miejscach korony (nie na całej powierzchni) są hamującymi. W razie ich nieobecności występuje zabarwienie jednostajne. Pomimo więc podobieństwa cech (szczególnie cecha O u *Antirrhinum* jest podobna do cechy B u *Petunii*) zachowują się one pod względem genetycznym różnie u tych dwóch rodzajów roślin.

2. Krzyżowanie *Petunii*: o kwiatach czerwonych (♀) × o kwiatach białych z fioletowymi pasami (♂).

Petunia o kwiatach czerwonych, wzięta do krzyżowania znana jest pod nazwą „rose brillante“, i ze względu na barwę jest odmianą stosunkowo stałą. Tę jej stosunkową stałość przypisywać można temu, że barwa czerwona jest ustępującą w stosunku do różnych odcieni barwy fioletowej. Barwa czerwona jest panująca tylko w stosunku do różowej i do białej. Rozszczepiania jednak typów czerwonych na czerwone i różowe spotyka się rzadko. Do krzyżowania wzięty był osobnik należący do linii *Petunii*

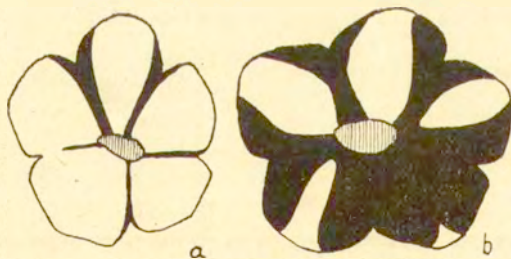

Fig. 2.

¹⁾ Baur: Vererbungs — und Bastardierungsversuche mit *Antirrhinum*. Zeitschr. f. indukt. Abst. Vererb. 1910. Bd. III. p. 44.

²⁾ B wywołuje podłoże barwy, R—barwę czerwoną, F—różową, C—kremową.

hodowanej przezemnie w ciągu 3 lat i utrzymującej się w typie. Druga odmiana użyta do krzyżowania jest również recesywną w stosunku do cechy, dla której została wybrana, i do doświadczeń użyłem również osobnika, należącego do linii, która stale przez 3 lata wydawała rośliny o kwiatach z pasami fioletowemi. Ta cecha jednak ulega bardzo szerokiej zmienności (fig. 2) i to, o ile mi wiadomo, u wszystkich gatunków, w obrębie których występuje. Linie czyste Petunii o kwiatach pasiatych różnią się szerokością pasów barwnych. U jednych barwika jest więcej, u innych—mniej. Niekiedy w obrębie linii posiadającej stosunkowo dużo barwika wyrastają osobniki, u których większość kwiatów jest zabarwiona jednostajnie. Nie udało mi się jednak znaleźć w obrębie tych linii rośliny, której wszystkie kwiaty byłyby jednostajnie zabarwione; zawsze na takich osobnikach o przeważającej liczbie kwiatów jednostajnie zabarwionych było kilka kwiatów posiadających jedną lub kilka plam białych.

Kwiaty Petunii jednostajnie zabarwione są panujące w stosunku do pasiatych. W F_2 występuje rozszczepienie, które jednak bynajmniej do prostych zjawisk mendlowania nie należy. Podane obok tablice przedstawiają cyfry odnoszące się do drugiego pokolenia mieszańców.

TABL. 4.

Nr. miesz.	Pokolenie F_2	
	jednob.	pasiatych
24	46	2
"	46	0
"	24	2
29	28	4
"	31	4
"	89	2
"	84	3

Podobnie Petunie o kwiatach pasiatych i o kwiatach białych, skrzyżowane między sobą nie dają w F_2 prostych stosun-

ków genetycznych. Tabl. 5 odnosi się do krzyżowania pomiędzy odmianami: lila pasiatej i białej. Kwiaty F_1 były białe w pasy lila.

TABL. 5.

Nr. miesz.	Pokolenie F_2		
	jednob. lila	pasiate	białe
31	39	48	16
„	18	20	10
„	3	16	2
„	32	29	32
32	28	43	9
„	10	29	7

Dziedziczenie pasiałości u *Petunii* nie da się ująć w prosty schemat genetyczny. U *Primula* i *Mirabilis*, u których występuje podobny typ pasiałości nie dało się również znaleźć prostego schematu genetycznego dla tej cechy. U *Primuli* pasiałość jest cechą ustępującą w stosunku do jednostajnego zabarwienia, podobnie jak u *Petunii*. W F_2 Gregory obserwował następujące typy rozszczepień: 22,3 pasiatych: 96,7 białych i 153,5 jednostajnie zabarwionych: 119,4 pasiatych i białych¹⁾. U *Mirabilis* cecha pasiałości zachowuje się rozmaicie. Są odmiany pasiate homozygotyczne, są również odmiany pasiate heterozygotyczne. W tym ostatnim przypadku Correns otrzymał rozszczepienie na 25% alba, 75—a $\frac{9}{16}$ albaflavostriata i a $\frac{9}{16}$ flava²⁾.

3. Krzyżowanie *Petunii*: o kwiatach czerwonych z zielonymi brzegami (φ) $\times$ o kwiatach czerwonych (σ).

Krzyżówki tego typu u *Petunii* miałem sposobność oglądać w ogrodzie Prof. Lotsy'ego pod Haarlem latem 1914 roku.

¹⁾ Gregory: Experiments with *Primula sinensis*. Journ. of. Genet. 1911.

²⁾ Correns: Der Uebergang aus dem homozygotischen in einen heterozygotischen Zustand im Selben Individuum bei buntblättrigen und gestreiftblühenden *Mirabilissippen*. Ber. deutsch. bot. Ges. XXVIII. 8. 1910.

Prof. Lotsy poinformował mnie wówczas, że brzegi zielone są cechą ustępującą, na potwierdzenie czego pokazał mi w ogrodzie seryę osobników o kwiatach z brzegami zielonymi, pochodzącą od jednej rośliny, która również posiadała brzegi korony zielone. Rośliny zaś o kwiatach jednostajnie zabarwionych wydają różnorodne potomstwo. Moje doświadczenia są w zgodzie z obserwacjami prof. Lotsy'ego.

Fig. 3.

Otrzymane przezemnie F_1 wyżej wspomnianej krzyżówki było jednostajnie zabarwione. W F_2 nastąpiła segregacja na jednostajnie zabarwione i posiadające brzegi zielone w stosunku zbliżonym do 3:1 (tabl. 6).

TABL. 6.

Nr. miesz.	Pokolenie F_2	
	jednob.	z brzeg. ziel.
18	16	7
18	54	15
Razem	70	22
Teoret.	69	23
Stosunek	3	1

Fig. 3 w tekście przedstawia kontury i rozmieszczenie barw kwiatów o brzegach zielonych. W F_2 pośród roślin o brzegach korony zielonych wyrosła mi w r. 1915-m jedna roślina potworna, która zasługuje, ażeby być bliżej opisaną. Potworność jej objawiła się przedewszystkiem w tem, że pręciki były opatrzone petaloidalnymi wyrostkami z jednej lub z dwóch stron (fig. 4, d-h). Pylniki były bardzo małe. Po za tem słupek zamiast posiadać jedną szyjkę rozwidlił się na 2 szyjki (fig. 4, a-c). Prócz tego ten kwiat był prawie całkowicie zielony. Zielona barwa nie ograniczała się tylko do zębów korony lecz dochodziła prawie do gardzieli. Na tabl. I przedstawione są trzy kwiaty monstrialne (fig. 3 i 4). Granicy pomiędzy częścią kwiatu, zabarwioną na czerwoną, a częścią, zabarwioną na zieloną, nie widać na fotografii, widać jednak wystające z gardzieli kwiatów petaloidalne wyrosty pręcików.

Potworna roślina była zupełnie bezpłodną. Petalodia pręcików, jaka wystąpiła u tych potwornych kwiatów, różni się od dwóch in-

Fig. 4.

nych typów petalodii, znanych u *Petunii*, mianowicie: 1) od petalodii pręcików kwiatów pełnych i 2) od petalodii pręcików kwiatów pojedynczych. Pierwsza z tych petalodii polega na tem, że nitki pręcików rozrastają się w obie strony na całej swej długości

(fig. 5) a druga — na tem, że na wierzchołku pręcików wyrastają małe „płateczki“ (fig. 6), przybierające barwę taką jak barwa kwiatu, na którym występują. Petalodia pręcików *Petunii* monstrialnej przedstawia więc nowy odrębny typ.

Kwiaty o brzegach korony niezabarwionych zachowują się rozmaicie u różnych gatunków. U *Papaver Rhoëas* są one panujące w stosunku do zabarwienia jednostajnego ¹⁾.

Brzegi zielone kwiatów *Petunii* zaliczyć można do tej samej

Fig. 5.

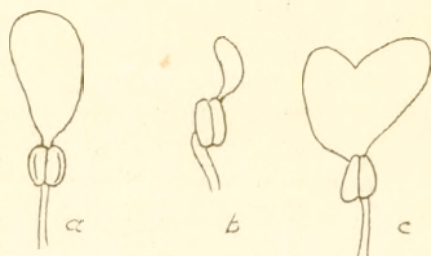

Fig. 6.

kategorii cech co białe brzegi kwiatów *Primuli* i *Papaver*. Zachowują się one, jak widzieliśmy, recesywnie w stosunku do jednostajnego zabarwienia, a więc przeciwnie niż u *Maku*.

* * *

Porównyując rozmieszczenie barwy na kwiatach różnych gatunków, rodzaj i rodzin, zauważym, że w wielu wypadkach pewne rozmieszczenie barwy powtarza się u różnych roślin, stojących daleko w systemie naturalnym. Zabarczenie żyłek u kwiatów *Petunii* i *Antirrhinum* stanowi jak gdyby jedną cechę. Podobnie pasiałość kwiatów *Petunii* można wprost utożsamiać z pasiałością kwiatów *Mirabilis*. Pod względem genetycznym jednak zarówno żyłki zabarwione jak i pasiałość zachowują się różnie u różnych roślin. Zjawiska te rzucają, moim zdaniem, pewne światło na zagadnienie o polyphyletycznym i monophyletycznym

¹⁾ Shull: The primary colour-factors of *Lychnis* and colour-inhibitors of *Papaver Rhoëas*. Bot. Gaz. 1912.

powstawaniu cech. Wskazują one mianowicie na to, że gdy mamy do czynienia z cechami prawie identycznymi (ze względu na wygląd) u różnych grup roślin, to jednak te prawie identyczne cechy mogą zachowywać się bardzo różnie pod względem genetycznym, co wskazuje na różnice zasadnicze jakie mogą zachodzić pomiędzy nimi.

Ze Stacji Genetycznej w Morach

OBJAŚNIENIE RYSUNKÓW W TEKŚCIE.

Fig. 1. Kwiaty Petunii: a—biały z barwnymi żyłkami dokoła gardzieli (część zacieniowana ma przedstawiać żyłki czerwone); b—biały; c—jednostajnie zabarwiony. Rys. schematyczne.

Fig. 2. Kwiaty Petunii białe z barwnymi „pasami“ (czarne plamy mają wyobrażać części kwiatu zabarwione). Schem.

Fig. 3. Kwiat Petunii z zębami korony zielonymi (gdzie czarne plamy na rys.). Schem.

Fig. 4. Słupki i pręciki kwiatów Petunii potwornych: a, b—słupki rozwidlone; c—znamię; d-h—petalodia pręcików (części zacieniowane mają wyobrażać barwę czerwoną, za wyjątkiem f).

Fig. 5. Petalodia kwiatów pełnych Petunii: a—słupek; b-d—różne typy pręcików.

Fig. 6. Petalodia pręcików kwiatów prostych Petunii.

OBJAŚNIENIE TABLICY.

Fig. 1 i 2. Kwiaty Petunii białe z czerwonymi żyłkami.

Fig. 3 i 4. Kwiaty Petunii potworne; w gardzieli widać petaloidalne wyrosty pręcików.

1.

2.

3.

4.

Edmund Malinowski:

On the inheritance of some characters in the **Petunia.**

Communication announced the 2.XI. 1914.

Presented by Z. Wóycicki.

1) In crossing one of the varieties of *Petunia violacea* with white flowers and a variety with the red-nerved ones (f. I, a of the Polish text and Tabl. I), I obtained in the F_1 generation the individuals with the completely red flowers.

2) In the F_2 generation of the above mentioned cross. I obtained plants with the flowers of the following three types: a) quite red ones, b) white ones with red veins and, c) white ones. The ratio between these three types was 9:3:4.

3) On the basis of the data inferred from the F_2 and the F_3 generations I assume the existence of the following factors: A — factor producing the red colour and B — factor causing the distribution of the colour on the whole surface of the corolla; in the case of the absence of the B factor, the distribution of the colour is limited: the only coloured parts of the flowers are the veins.

4) The Petunias with unicolorous flowers crossed with the flaked ones (fig. 2 of the Polish text) produce the unicolorous flowers in the F_1 generation and in F_2 generation they produce 95,5% unicolorous and 4,5% flaked.

5) The unicolorous flowers are dominant to the green-edged ones. In the F_2 generation the proportion is on 3 unicolorous 1 with green-edges.

2. Jan Danysz i Ludwik Wertenstein:

Próba oddziaływania zapomocą promieni α na szybkość przemian promieniotwórczych.

Przedstawiła p. Marya Skłodowska Curie.

Komunikat zgłoszony dn. 3 czerwca 1914 r.

Jak wiadomo, przemiany radioaktywne odbywają się z szybkością bezwzględnie stałą, charakterystyczną dla każdego danego pierwiastku radioaktywnego. Wszelkie dotychczasowe usiłowania aby przemiany te sztucznie przyspieszyć, zawiodły najzupełniej. Przemiany radioaktywne odbywają się w ten sam sposób przy temperaturze cieplego powietrza, co i przy temperaturze 1000°, nie działa na nie potężne pole magnetyczne lub elektryczne, ani powiększenie ciśnienia do kilku tysięcy atmosfer. Ta oporność atomów radioaktywnych względem czynników zewnętrznych, doprowadziła Rutherford'a, do koncepcji, że atomy składają się z dwu zasadniczo odmiennych części: wewnętrznej i zewnętrznej. Zewnętrzną powłoką atomu, stanowią w pojęciu Rutherford'a szybko wirujące elektrony. Jest ona siedliskiem tych wszystkich sił, które znajdują swój wyraz w zwykłych zjawiskach fizyko - chemicznych. Wewnętrzna część atomu jest malutkiem dodatnio naładowanym jądkiem, odgrywającym w stosunku do elektronów zewnętrznych rolę podobną do tej jaką słońce odgrywa w stosunku planet. Jąderko ma być siedliskiem tych własności atomowych, które od czynników zewnętrznych są niezależne, a więc grawitacji i radioaktywności. Wewnątrz jąderka odbywać się mają procesy radioaktywne, niedostępne dla zwykłych środków badania fizycznego. Wynika stąd, że należy przerwać powłokę zewnętrzną atomu, przeniknąć głęboko we wnętrze atomowe, aby stworzyć warunki, przy których oddziaływanie na przemiany radioaktywne jest możliwe.

Wiadomą jest rzeczą, że wobec zwykłych działań fizykochemicznych, atom zachowuje się, jak nieprzenikliwa kula o średnicy porządku wielkości 10^{-8} cm. Wszelako pojęcie nieprzenikliwości atomu traci znaczenie z chwilą gdy rozważamy spotkania atomów z cząsteczkami α i β . Specjalnie co do cząsteczek α , teoria i doświadczenie zgodnie stwierdzają, że przenikają one w atom bardzo głęboko. Według obliczeń Rutherford'a cząstecz-

ka α , przenikając we wnętrze atomu np. złota, zbliżyć się może do jąderka atomowego aż na odległość $3,5 \cdot 10^{-12}$ cm. Twierdzić możemy, że odległość ta jest tego samego porządku wielkości, co wymiary jąderka. Jeżeli bowiem jąderko ma być siedliskiem zjawisk radioaktywnych, to mieścić w sobie musi i elektrony, wyrzucane w formie promieni β , i jąderka helu, wysyłane pod postacią cząsteczek α . Średnica elektronu wynosi około $2 \cdot 10^{-13}$ cm., elektronów zaś w jąderku atomu np. złota jest co najmniej 20. Jasną więc jest rzeczą, że wymiary jąderka nie mogą różnić się wiele od 10^{-12} cm. Wynika stąd, że cząsteczki α przelatują mogą bardzo blisko owych tajemniczych układów, w których rozgrywają się procesy promieniotwórcze. Przebiegają wówczas jak komety przez układ słoneczny, i, jak komety, ulegają gwałtownemu odchyleniu od drogi prostoliniowej, na skutek odpychania elektrostatycznego jąderka. Odpychania te posiadać muszą charakter wzajemny, t. j. doznają ich w jednakowym stopniu i cząsteczka α i jąderko. Wobec powyższego, wydawało się nam uprawnionem przypuszczenie, że przejściu cząsteczki α przez atom towarzyszy zakłócenie równowagi wewnętrznej jąderka. Jeżeli więc jąderko znajduje się w stanie równowagi niestącej, to możliwą by była w chwili owego działania, zmiana konfiguracji atomu z mniej stałej na bardziej stałą, t. j. innymi słowami zaszła by tu istotna przemiana atomowa. Jeżeli atomy uważanej substancji przekształcają się samoistnie, t. j. jeśli są promieniotwórcze, to można by w ten sposób osiągnąć przyspieszenie przemian radioaktywnych.

Rozumowanie to skłoniło nas do wykonania próby oddziaływania promieniami α na przemiany promieniotwórcze.

§ 1.

Próby te polegały zasadniczo na tem, że poddawaliśmy pewne ciała promieniotwórcze działaniu promieni α i porównywaliśmy szybkość rozpadu radioaktywnego w tych warunkach z szybkością rozpadu w warunkach zwykłych. Z góry przewidywać należało, że efekt taki, o ile istnieje, być musi bardzo nieznaczny. Tylko drobny bowiem ułamek ilości spotkań między atomami a cząsteczkami α prowadzi do tak znacznych zbliżeń między jąderkiem a przebiegającym pociskiem α . To też koniecznym było zastosować możliwie potężne źródło cząste-

czek α ; jako takie używaliśmy cieniutkich rurek szklanych, wypełnionych emanacją radu. Co do wyboru substancji, doszliśmy do wniosku, że należy badać działanie promieni α na takie przemiany radioaktywne, które prowadzą od pierwiastków o bardzo długim życiu, do pierwiastków bardzo krótkotrwałych. Jeżeli bowiem działamy na pierwiastki, rozpadające się powoli, t. j. słabo radioaktywne, to łatwiej możemy wykryć ewentualną drobną promieniotwórczość sztuczną, wytworzoną przez działanie promieni α ; z drugiej strony, im bardziej radioaktywnym jest pierwiastek, którego atomy w uważanej przemianie powstają, tem czulszą będzie metoda analizy radioaktywnej dla wykrycia drobnej ilości atomów dodatkowo pod wpływem promieni α utworzonych.

Poniżej opisujemy dwie próby przyspieszenia przemian promieniotwórczych, uwzględniające oba typy tych przemian, mianowicie takich, które odbywają się przez utratę atomów helu (przemiany α) i takie, które odbywają się przez utratę elektronów (przemiany β).

§ 2.

Jako typ przemiany α wybraliśmy przemianę uranu na uran X_1 $UI \rightarrow UX_1$. Uran należy do najslabiej radioaktywnych pierwiastków, wysyłających promienie α ; okres życia jego wynosi $7,2 \cdot 10^9$ lat, zaś UX_1 wysyła promienie β i jest ciałem względnie krótkotrwałem, bo posiadającym okres życia 35,5 dni. W doświadczeniu naszym chodziło o to, aby wyzyskać najsilniejsze źródło promieni α , jakim mogliśmy rozporządzać przy użyciu możliwie małej ilości uranu. Uranu używaliśmy w formie czarnego tlenku U_3O_8 . Składaliśmy warstwę tego tlenku, o grubości wystarczającej dla zupełnego pochłonięcia promieni α emanacji na dwu skrawkach papieru i ustawialiśmy je równolegle do siebie, w odległości 0,45 mm. tak aby warstwy uranu były zwrócone ku sobie. Między nie wsuwaliśmy rurkę z emanacją mającą ok. 6 mm. długości, ok. $\frac{3}{10}$ mm. grubości. Ilość emanacji na początku doświadczenia wynosiła 0,018 curie. Rozmiary warstewek były dość duże (3×10 mm.) aby można było przyjąć w pierwszym przybliżeniu, że wszystkie cząsteczki α , wychodzące z rurki zatrzymywane były w uranie. Rurka z ema-

naczą pozostawała w tem położeniu w ciągu 6 dni. Za pomocą bardzo dokładnej metody kompensacyjnej mogliśmy stwierdzić powiększenie się ilości UX_1 o ilość, pozostającą w równowadze radioaktywnej z 3 miligramami UI. Otóż okazało się, że w tych granicach dokładności promieniotwórczość uranu nie uległa żadnej zmianie.

Tak więc próba nasza przyspieszenia rozpadu uranu, okazała się, jak wiele prób podobnych, bezowocną. Wszakże nie jest rzeczą bezużyteczną oznaczyć, w założeniu, że cząsteczki α wywierają pewien acz niezmiernie słaby wpływ na przemiany radioaktywne, górną granicę owego hypotetycznego działania, jaką doświadczenie nasze wykazuje. Jak powiedzieliśmy wyżej, twierdzić możemy, że pod działaniem promieni α badana warstewka uranu, albo nie wytworzyła wcale UX_1 ponad ilość tego pierwiastku, powstającą na drodze samorzutnej przemiany, albo też, jeśli taka dodatkowa produkcja UX_1 miała miejsce podczas doświadczenia, to doprowadziła do powstania ilości Ux_1 mniejszej, niż ilość będąca w równowadze z 3 mg UI. Górna granica ilości ewentualnie utworzonych atomów UX_1 wynosi więc

$$\frac{35,5 \cdot 3 \cdot 10^{-3} \cdot 68 \cdot 10^{22}}{7,2 \cdot 10^8 \cdot 365,25 \cdot 238} = 1,16 \cdot 10^9.$$

Z drugiej strony łatwo obliczyć ilość cząsteczek α wysłanych w ciągu 6 dni przez rurkę

$$\text{z emanacją ilość ta wynosi: } \frac{18,10^{-3} \cdot 66 \cdot 10^{-2} \cdot 3 \cdot 3,4 \cdot 10^{10}}{2,1 \cdot 10^{-6}} =$$

$= 5,8 \cdot 10^{14}$, liczba ta różni się niewiele od liczby cząsteczek α pochłoniętych przez warstewkę uranu w ciągu doświadczenia. Widzimy stąd, że jeżeli nawet cząsteczka α przy pewnych wyjątkowych okolicznościach może wywołać przemianę UI na Ux_1 ,

to zdarza się to napewno rzadziej niż raz jeden na $\frac{5,8 \cdot 10^{14}}{1,16 \cdot 10^8} =$

$= 5 \cdot 10^6$ razy. Otóż według teorii Rutherford'a na 1000 cząsteczek α , przynajmniej jednej udaje się zbliżyć do jąderka na odległość $3,5 \cdot 10^{-12}$ cm., więc na $5 \cdot 10^6$ cząsteczek zdarza się to pięciu tysiącom cząsteczek. Doświadczenie nasze wykazuje więc z bardzo dużym stopniem dokładności, że nawet te cząsteczki α , które najgłębiej w atom przenikają nie wywierają żadnego działania na badaną przemianę α .

§ 3.

W innym doświadczeniu usiłowaliśmy oddziałać na przemianę mezotoru I na mezotor II. Jakkolwiek przemiana ta odbywa się pozornie bez wysyłania jakich bądź promieni, jest jednak rzeczą niemal pewną, że mezotor I wysyła bardzo powolne promienie β . Życie mezotoru I wynosi około 7,9 lat, życie mezotoru II 8,9 godzin. Mamy więc tu znowu do czynienia z przemianą pierwiastka długotrwałego na krótko żyjący. Mezotor jakim rozporządzaliśmy, zawierał podług świadectwa fabrykanta (Knöfler'a w Plötzensee) ok. 30% radu. Ze względu na obficie wydzielane przez preparat emanacje, było tu koniecznością umieścić substancję w naczyniu szczelnie zamkniętem, a jednak dającym dostęp do zawartej w nim substancji działającym z zewnątrz promieniom α . Aby osiągnąć ten rezultat umieściliśmy ok. 3 mg. preparatu na krążku mosiężnym we wgłębieniu prostokątnem o wymiarach 2×10 mm. głębokiem na 0,5 mm. Wgłębienie to przykryte było blaszką miki grubości ok. $5 \cdot 10^{-3}$ mm., szczelnie przyłakowaną do krążka. Na blaszce tej kładliśmy rurkę z emanacją radu. Metoda mierzenia zmian w promieniotwórczości preparatu polegała na tem, że jonizację wytworzoną przez promienie γ preparatu, a pochodzącą w części od mezotoru II, w części zaś od dalszych produktów rozpadu toru i radu, kompensowaliśmy jonizację, wytworzoną przez promienie γ rurki, zawierającej 2 mg. czystego radu. W ten sposób można było wykryć zmiany promieniotwórczości mniejsze niż $1/1000$. Badaliśmy preparat mezotorowy przez dłuższy czas przed doświadczeniem, i przekonaliśmy się, że promieniotwórczości wzrasta stale mniej więcej o $1/1000$ na dzień. Wzrost ten, daje się zauważyć zawsze w świeżych preparatach mezotoru; przypisać go należy wytwarzaniu się radyotoru na koszt zanikających mezotoru I i II. Po stwierdzeniu tego faktu poddaliśmy preparat mezotoru działaniu rurki z emanacją, zawierającej ok. 30 millicurie na przeciąg czasu 13 godzin. Ten okres czasu był zupełnie wystarczający w uważanym przypadku, gdyż czas, w ciągu którego dana ilość mezotoru II (gdy mezotor I jest nieobecny) zmniejsza się o połowę, wynosi 6,5 godzin a więc w ciągu 13 godzin otrzymujemy $3/4$ wogóle możliwego maksymalnego działania. Po tych 13 godzinach badaliśmy znowu promieniotwórczość preparatu w tych samych co poprzednio warunkach.

Nie dostrzegliśmy żadnego odchylenia się promieniotwórczości od opisanego powyżej powolnego jej wzrostu. Dla kontroli doświadczenia robiliśmy następnie pomiary z mezotorem w ciągu dalszych 2 dni, poczem znowu poddaliśmy go działaniu promieni α , z tym samym co poprzednio ujemnym wynikiem. Tak więc i tutaj nie udało się nam wykryć żadnego działania promieni α na przemianę radioaktywną. Sprobujmy jednak oznaczyć ponownie górną granicę hypotetycznego wpływu. Jeżeli promieniowanie γ preparatu powiększyło się na skutek bombardowania go przez promienie α , to napewno o mniej niż o $1/1000$. Otóż najmniej 50% promieniowania γ preparatu pochodziło od mezotoru II jeżeli więc przybyło mezotoru II to napewno mniej niż $1/500$ jego ilości pierwotnej. Ilość mezotoru II w preparacie oznaczyć możemy w następujący, przybliżony nieco sposób. Preparat nasz wysyłał promienie γ , równoważne co do natężenia z promieniami γ 2,9 mg. RaBr₂, stąd na promieniowanie mezotoru wypadło (podług świadectwa fabrykanta) ok. $2/3$, a za tem, ilość mezotoru I, jakiej użyliśmy była równoważna co do promieni γ z 2 mg. RaBr₂. Życie mezotoru I jest $\frac{1780}{5.5} = 315$ razy

krótsze od życia radu, jeżeli więc promieniowanie γ danego preparatu proporcjonalne jest do szybkości jego rozpadu (założenie to może być dokładnem tylko w przybliżeniu), to obliczyć możemy, że rozporządzaliśmy $\frac{2}{315} = 6,4 \cdot 10^{-3}$ mg. bromku mezotoru, czyli ok. $3,4 \cdot 10^{-3}$ mg. czystego mezotoru I. Mezotor II zawarty w preparacie znajdował się w równowadze radioaktywnej z mezotorem I, więc w ilości $\frac{3,4 \cdot 10^{-3} \cdot 8,9}{7,9 \cdot 365 \cdot 24} = 4,4 \cdot 10^{-7}$ mg., co

odpowiada $\frac{4,4 \cdot 10^{-7} \cdot 68 \cdot 10^{22}}{238 \cdot 1000} = 1,3 \cdot 10^{12}$ atomów. Stąd górna granica ewentualnie wytworzonej przez działanie promieni α ilości atomów mezotoru II określa się na $\frac{1,3 \cdot 10^{12}}{500} = 2,6 \cdot 10^9$.

Ilość cząsteczek α , jaka przez czas doświadczenia padła na preparat, wynosi $0,5 \cdot 30 \cdot 10^{-3} \cdot 3,3 \cdot 4 \cdot 10^{10} \cdot 0,093 \cdot 4,8 \cdot 10^5 = 6,8 \cdot 10^{13}$.

Jeżeli więc cząsteczka α jest w stanie spowodować przemiana-

nę mezotoru I na mezotor II to dzieje się to napewno rzadziej niż raz jeden na $\frac{6,8 \cdot 10^{13}}{2,6 \cdot 10^9} = 26000$.

Otrzymana tu górna granica jest o wiele wyższa niż w doświadczeniu poprzednim, co tłumaczy się tem, że ilość mezotoru, jaką rozporządzaliśmy jest o wiele mniejsza niż ilość uranu, a także i tem, że wobec bardzo znacznej promieniotwórczości preparaty, o wiele trudniej było wykryć drobne zmiany tej promieniotwórczości. Poza tem w doświadczeniu tem promieniowanie α rurki z emanacji wyzyskane było o wiele gorzej niż w poprzednim, tam bowiem cząsteczki α spotykały się niemal wyłącznie z atomami uranu, tu zaś ilość zderzeń cząsteczek α z atomami mezotoru była niezmiernie mała w porównaniu z ilością zderzeń tych cząsteczek z innymi atomami (radu, substancji obcych i t. d.).

RÉSUMÉ.

Jan Danysz et Ludwik Wertenstein:

Tentative faite pour influencer la vitesse des transformations radioactives par les rayons α .

Communication annoncée le 3.VI. 1914.

Présentée par M. Skłodowska-Curie.

On sait l'échec de diverses tentatives faites pour influencer les transformations radioactives. Elevation ou abaissement de température, compression, décharge électrique, champ magnétique, tous ces agents se sont montrés impuissants à modifier tant soit peu la vitesse des transformations radioactives. Cette impassibilité des phénomènes radioactifs vis-à-vis des facteurs extérieurs s'explique tout naturellement dans la théorie de Rutherford, d'après laquelle l'atome serait composé d'un noyau positif très petit, responsable de la masse de l'atome, et d'un système d'électrons gravitant autour de l'électron à des distances relativement très grandes. Les phénomènes physico-chimiques connus n'intéresseraient que le système d'électrons, seuls les phénomènes radioactifs se passeraient dans le noyau. De cette

manière le noyau constituerait en quelque sorte un monde en soi isolé de l'univers.

La théorie de Rutherford nous a paru donner une indication au sujet d'un influencement possible des transformations radioactives. Rien ne peut agir sur la radioactivité, sinon un phénomène mettant en jeu des forces effectivement exercées par le noyau. Or les choc exceptionnels des particules α , mis en évidence par Geiger et Wilson, nous mettent sûrement en présence d'un tel phénomène. Nous nous sommes proposé de chercher si par l'effet d'un choc exceptionnel, l'équilibre d'un noyau d'atome radioactif ne pouvait être troublé, de manière à produire sa destruction prématurée, si, en d'autres mots, le bombardement d'une substance radioactive par les rayons α ne pouvait amener un accroissement de sa vitesse de transformation.

Sous cette dernière forme le problème a bien été posé et résolu par la négative. Mais ce qu'on a cherché dans ces expériences c'est l'effet d'un choc moyen, c'est-à-dire un effet relativement grand. Dans notre manière de voir l'influence des particules α , si elle existait, ne pourrait être au contraire que très faible, car les chocs exceptionnels sont extrêmement rares. Les expériences citées ne pouvaient donc contenir de contre-indication pour nos tentatives. Nous avons reconnu que pour déceler un changement minime de la vitesse de transformation, il était avantageux d'étudier une transformation conduisant d'un élément à vie très longue à un élément à destruction très rapide. Parmi les nombreuses transformations radioactives connues, les transformations $UI \rightarrow UX$, et $Mesth I \rightarrow Mesth II$ satisfont le mieux à cette double conditions. La première de ces transformations peut servir de type d'une transformation à rayons α , la deuxième est accompagnée suivant toute probabilité, d'une émission de rayons β . Pour ces raisons ce sont ces deux transformations que nous avons cherché à influencer, dans nos expériences, par un rayonnement α aussi intense que possible. Comme source d'un tel rayonnement nous avons employé des

petits tubes en verre, à parois très minces remplis d'émanation de radium.

Notre première expérience a porté sur la transformation $UI \rightarrow UX_1$. Le dispositif expérimental permettait de faire agir pendant un temps déterminé les rayons α , issus d'un tube rempli d'émanation sur l'oxyde d'urane U_3O_8 déposé en couche d'épaisseur juste suffisante pour absorber les rayons α . Une augmentation de la vitesse de destruction de l'uranium devait conduire à un accroissement de la quantité d' UX_1 , en plus de la quantité en équilibre radioactif avec l'uranium. On mesurait l'activité de la couche d'urane avant et après l'exposition aux rayons α et la méthode de mesure était suffisamment précise pour déceler la production supplémentaire d' UX_1 , en quantité en équilibre avec 3 mg. l'uranium. L'expérience fut faite avec un tube contenant un début 18 millicuries d'émanation qu'on a laissé agir sur l'uranium pendant 6 jours. Dans les limites de précision indiquées aucun changement d'activité n'a pu être observé.

Dans la deuxième expérience l'ampoule d'émanation agissait sur une sorte de capsule recouverte de mica de 0,005 mm. d'épaisseur, contenant env. 3 mg., de mésothorium-radium. L'activité γ du produit était due aux $\frac{2}{3}$ au mésothorium. L'action des rayons α devait conduire ici, en cas favorable, à un accroissement de la quantité de Mesth II, et, par conséquent de l'activité γ du produit. Nous avons fait agir sur notre produit pendant treize heures, une ampoule contenant 30 millicuries d'émanation, en mesurant avant et après l'expérience, l'activité γ de la substance. Aucun effet des rayons α n'a pu être observé. Les mesures de l'activité γ ont été précises à moins de $\frac{1}{1000}$ près.

Il est utile de discuter quantitativement ces résultats, afin d'établir la limite supérieure d'une action possible des rayons sur les vitesses de transformations atomiques. On calcule facilement que dans notre première expérience, env. $5,8 \cdot 10^{14}$ particules α ont été absorbées par l'uranium. Le dispositif de me-

sure permettait de constater la production des atomes d'Ur X en quantité inférieure à $1,16 \cdot 10^8$. Il en résulte que la chance d'un événement dans lequel une particule α donnée ébranle un atome d'uranium de manière à provoquer sa transformation en UX_1 est inférieure à $\frac{1,16 \cdot 10^8}{5,8 \cdot 10^{14}} = \frac{1}{5 \cdot 10^6}$. Par un raisonnement pareil, on trouve que la probabilité pour une particule α de transformer un atome de Mesth I en Mesth II est inférieure à $\frac{1}{26000}$. Or la probabilité des chocs exceptionnels tout en étant très petite, n'en est pas moins supérieure aux nombres à-dessus. C'est ainsi que Rutherford trouve qu'un millième environ des particules α , accomplissant leur trajet entier dans l'or, arrive à choquer les atomes d'or en se rapprochant du noyau de $3,5 \cdot 10^{-12}$ cm. env., distance qui est sûrement de l'ordre de grandeur des dimensions du noyau. On peut donc conclure de nos expériences avec un degré de certitude très grand que même les rencontres les plus intimes des particules α avec les atomes sont impuissantes à provoquer une radioactivité artificielle, une transformation prématurée de l'atome choqué.

3. L. Wertenstein i J. Danysz:

O możliwości wywołania w polu magnetycznym anizotropii w wysyłaniu promieni α .

Komunikat zgłoszony dn. 3 Czerwca 1914 r.

Przedstawiła M. Skłodowska-Curie.

Jak wiadomo, promienie α wysyłane są w zwykłych warunkach przez substancje radioaktywne z jednakowem we wszystkich kierunkach natężeniem. Jeżeli przyjmemy, że kierunek, w jakim cząsteczka α przez atom jest wyrzucana, jest stały w odniesieniu do struktury atomu, to izotropia taka tłómaczyć się może tylko izotropią w orientacji atomów radioaktywnych. Jeżeli tak jest, to każdy czynnik zewnętrzny, sprowadzający uprzy-

wilejowanie pewnego określonego kierunku w orientacji atomów, powinien wywołać także i anizotropię w wysyłaniu promieni α , t. j. sprawić, że w pewnym kierunku wysyłanych będzie więcej, w innych mniej cząsteczek α .

Wychodząc z założenia, że silne jednorodne pole magnetyczne może być takim czynnikiem, przyczem kierunkiem uprzywilejowanym byłby oczywiście kierunek samego pola magnetycznego, umieszczaliśmy między stożkowatymi biegunami potężnego elektromagnesu, wytwarzającego do 35,000 gaussów, substancję promieniotwórczą (malutką banieczkę z cienkiego szkła, wypełnioną emanacją radu), i badaliśmy za pomocą aparatu, którego szczegóły podane będą gdzieindziej, ilość promieni α , wysyłanych przez banieczkę w kierunku osi elektromagnesu: a) w chwili gdy elektromagnes nie był wzbudzony, b) przy polu 35,000 gaussów skierowanem w pewną i c) w odwrotną stronę. Stwierdziliśmy, że prąd cząsteczek α był w położeniu b) silniejszy, zaś w położeniu c) o tę samą wartość słabszy, co w położeniu a). Różnica b) i a), względnie między a) i c) wynosiła około $\frac{1}{1000}$ prądu cząsteczek α w warunkach zwykłych.

Jest to efekt bardzo niewielki, ale zważyć należy, że działanie pola magnetycznego na orientację atomów jest w temperaturze zwykłej bardzo słabe. Jeżeli bowiem nawet atomy uważać można za elementarne magnesy, to ustawieniu się tych magnesów w kierunku pola magnetycznego sprzeciwiać się będą zderzenia między atomami, wynikające z ruchów termicznych, a zmierzające do przywrócenia izotropii w orientacji atomów. Wynika stąd, że można spodziewać się powiększenia zaobserwowanego efektu tylko przez znaczne obniżenie temperatury substancji promieniotwórczej, aby osłabić w ten sposób doniosłość ruchów termicznych. To też zamierzamy powtórzyć nasze doświadczenia w warunkach, które pozwoliłyby na oziębienie banieczki z emanacją do możliwych granic.

L. Wertenstein et J. Danysz:

Sur l'anisotropie possible de l'émission des particules α dans un champ magnétique intense.

Communication annoncée le 3. VI. 1914.

Présentée par M. Skłodowska-Curie.

Les auteurs ont cherché à obtenir une anisotropie d'émission des particules α en disposant la source des rayons α (une ampoule de verre remplie d'émanation) dans un champ magnétique de 35000 gauss. Une anisotropie est à prévoir dans ces conditions: 1) si les atomes radioactifs ont une tendance à s'orienter dans le champ magnétique; 2) si la direction d'un rayon est déterminée par rapport à l'atome qui l'émet. Les auteurs ont mesuré l'intensité du rayonnement α émis dans la direction du champ magnétique a) lorsque l'électroaimant n'était pas excité, b) lorsque le champ était excité dans le sens, dans lequel se faisait la détermination du nombre des particules, c) dans le sens opposé. On a pu constater une différence de $\frac{1}{1000}$ entre b) et a), et a) et c), le courant étant plus fort en *b* qu'en *a* et en *a* qu'en *c*.

Ce résultat pourrait s'interpréter en admettant que les atomes radioactifs contenus dans l'ampoule sont paramagnétiques et que la direction d'émission des particules α est parfaitement déterminée par rapport à la direction de l'aimant atomique. Les différences obtenues étant très faibles, on peut évidemment soupçonner quelques causes d'erreur inconnues. Un moyen de trancher la question serait de refroidir l'émanation jusqu'au voisinage du zéro absolu, afin d'affaiblir l'action des chocs d'agitation thermique qui s'oppose à l'orientation des atomes.

4. L. Wertenstein:

Demonstracja nowego elektroskopu.

Z Pracowni Radyologicznej Tow. Nauk. Warsz.

Komunikat zgłoszony dnia 17 września 1914 r.

Przedstawił J. J. Boguski.

Rozwój nauki o jonizacji gazów doprowadził w ostatnich czasach do znacznego udoskonalenia techniki elektrometrycznej, która wzbogacona została o cały szereg czułych i dokładnych przyrządów, pozwalających wykrywać i mierzyć ładunki mniejsze niż 10^{-4} jednostki elektrostatycznej. Przyrządy te dzielą się na dwie grupy: elektrometrów i elektroskopów, przy czym elektroskopy charakteryzuje naogół bardzo mała pojemność elektrostatyczna, nie przekraczająca kilku centymetrów, i mała czułość na wolt, zaś elektrometry znaczna pojemność, dochodząca do kilkuset centymetrów i odpowiednio wielka czułość na wolt, pozwalająca wykryć w najdoskonalszych tego rodzaju aparatach mniej niż 1/1000 wolta. Czułość na ładunek jest w obu typach tego samego porządku wielkości.

W najpowszechniejszym typie elektroskopu mamy do czynienia z cieniutkim listkiem glinowym lub złotym, przytwierdzonym w jednym punkcie do izolowanej, prostopadle umieszczonej blaszki metalowej. Po naładowaniu takiego systemu listek, odpychany przez blaszkę, odchyła się. W położeniu równowagi siły elektrostatyczne równoważą się z ciężarem listka, dążącym do nadania mu postaci prostopadłej. Położenie listka odczytuje się za pomocą mikroskopu powiększającego 20—50 razy. Czułość takiego aparatu uwarunkowana jest lekkością listka. Łatwo obliczyć, jakie są granice tej czułości.

Niech będzie σ gęstość powierzchniowa listka, s jego szerokość, l długość. Wówczas kątowni odchylenia α odpowiada moment ciężaru listka względem punktu jego przyczepienia $M = \sigma s l^2 g \sin \alpha$ lub $\sigma s l^2 g \alpha$ jeżeli kąt jest mały. Różniczkując to wyrażenie znajdziemy $dM = \sigma s l^2 g d\alpha$. Jeżeli de jest przesunięciem końca listka widzianym w mikroskopie, mieć będziemy $de = l d\alpha$ więc $dM = \sigma s l g de$. Dla najcieńszych listków glinowych lub zło-

tych $\tau = 1,5 \cdot 10^{-4}$ g, szerokość listka wynosi zazwyczaj ok. 3 mm., długość około 3 cm., więc $s = 0,3$ cm., $l = 3$ cm. Najmniejsze przesunięcie de , jakie widzieć można w mikroskopie, wynosi $1/100$ mm. $= 10^3$ cm. Wynika stąd, że najmniejsza zmiana momentu sił działających na listek, jaką w ten sposób ocenić można, wynosi $dM = 1,5 \cdot 10^{-4} \cdot 0,3 \cdot 3 \cdot 981 \cdot 10^{-3} = 1,32 \cdot 10^{-4}$ erga.

Możnaby granicę tę oddalić, używając listków węższych lub krótszych, ale korzyść stąd byłaby bardzo niewielka, bo w tym samym prawie stosunku co siła ciężkości zmniejszyłyby się działające na listek siły elektrostatyczne. Widzimy stąd, że metoda odchylenia listka nie jest bardzo odpowiednią dla mierzenia sił tak małych, jak odpychania elektrostatyczne. Drugą niedogodnością tej metody jest odczytywanie mikroskopowe, często nużące wzrok obserwatora.

Z tych względów wydało mi się wskazanem poszukiwanie metody bardziej czułej pod względem dynamometrycznym, a jednocześnie pozwalającej na odczytywanie obiektywne.

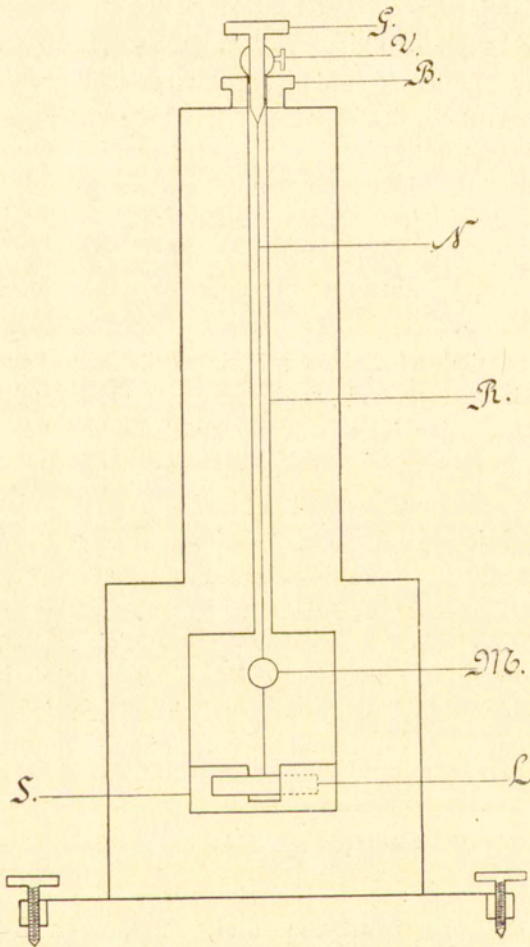
Mierzenie drobnych sił zapomocą skręcenia nici elastycznej czyni zadość tym dwu warunkom. W metodzie tej odchylenie systemu odczytuje się na skali, na której lusterko zawieszona na nici wytwarza obraz źródła światła. Jeżeli kąt skręcenia jest α , a współczynnik skręcenia C , to mamy $M = C\alpha$, gdzie M jest momentem sił działających na zawieszony na nici drążek. Różniczkując jak poprzednio, znajdujemy $dM = C d\alpha$. Jeżeli lusterko oddalone jest od skali o l centymetrów i jeżeli de jest przesunięciem obrazu na skali, odpowiadającym zmianie momentu o dM , to mamy:

$$de = 2l d\alpha, \text{ więc } dM = \frac{C}{2l} de$$

Łatwo jest bardzo otrzymać nici, dla których $C = \frac{1}{200}$; l wynosić może około 2 metrów t. j. 200, zaś przesunięcie obrazu o 1 mm., $de = 0,1$ cm., z łatwością mierzyć się daje. Wynika stąd, że metoda skręcenia pozwala, przy odczytywaniu obiektywnem, mierzyć, bez trudności, zmiany tak małe jak:

$$dM = \frac{1}{200 \cdot 2 \cdot 200} \cdot 0,1 = 2,5 \cdot 10^{-6} \text{ erga.}$$

Rozumowanie to skłoniło mnie do skonstruowania aparatu, w którym siłą równoważącą odpychanie elektrostatyczne byłaby nie siła ciężkości, lecz elastyczna siła skręcenia nici.

Aparat ten składa się z metalowego pudełka, w którym zawieszony jest na korku bursztynowym B izolowany elektrycznie system SL. Zasadnicze części tego systemu to metalowa płytka S, wcięta pośrodku, glinowa blaszka L, zawieszona swobodnie w tem wcięciu na cienkiej nici z fosforbronzu N, oraz lustro M.

Ładowanie systemu odbywa się zapomocą główki metalowej C. Części nawprost siebie położone płytki S i blaszki L, naładowane jednoimienną elektrycznością, odpychają się, powodując odchylenie blaszki i skręcenie nici N. Wartość odchylenia odczytuje się zapomocą lusterka M. Niezbędną jest rzeczą uregulować system tak, aby w stanie nienaładowanym i przy nici nieskręconej: 1°, blaszka L tworzyła kąt bardzo mały z płytką S, 2°, zawieszona była względem obu części płytki symetrycznie i na wysokości takiej, aby znajdowała się pośrodku wcięcia płytki S. W tym celu: 1° nić umocowana jest tak, że można obracać i podnosić górny punkt jej przyczepienia nie zmieniając położenia płytki S, 2° aparat stoi na 3 śrubach. Płytką S umocowana jest na ramce, zawieszonej na rurce R, przechodzącej przez korek bursztynowy. W górnej części tej rurki znajduje się dopasowany drążek z główką G i z haczykiem, na którym nić jest zawieszona. W ten sposób nić przechodzi swobodnie wewnątrz rurki R. Zapomocą śrubki V można regulować wysokość zawieszenia i kąt jaki blaszka w położeniu równowagi czyni z płytką.

Wymiary systemu SL w skonstruowanym przezemnie aparacie są następujące: szerokość blaszki glinowej L 5 mm., długość 45 mm., grubość $\frac{2}{100}$ mm. Blaszka zawieszona jest na nici z fosforbronzu 000 fabryki P y e w Cambridge, długości ok. 18 cm. Płytką S liczy 2×6 cm. Pojemność elektrostatyczna systemu SL wynosi ok. 12 m. Lusterko posiada odległość ogniskową równą 75 cm.

Jak było do przewidzenia, czułość aparatu jest bardzo znaczna. Przy 120 woltach różnicy potencjału między systemem SL a pudełkiem, blaszka tworzy z płytką kąt około 70°. Przy zwykłych elektroskopach listkowych potrzebaby ok. 500 woltów, aby otrzymać rezultat taki sam, t. j. odchylić listek o 70° od położenia prostopadłego. Ta łatwość naładowania sprawia, że przy użytkowaniu aparatu obejść się można bez baterji o wysokiem napięciu. Wystarczy tu prąd miejski, o który w większości pracowni nietrudno. Przytem niema znaczenia, czy prąd ten jest zmienny czy stały. Odchylenie zależy bowiem wyłącznie od średniego kwadratu napięcia, a częstość zmian w zmiennych prądach miejskich dość jest wielka, aby listek pozostawał zupełnie nieruchomy.

Czułość aparatu na volt określam jako przesunięcie obrazu źródła światła na skali, gdy napięcie systemu SL zmienia się o 1 volt. Czułość ta zmniejsza się, gdy napięcie wzrasta, co łatwo zrozumieć, bo wszak kąt odchylenia nie może przekroczyć 90° , nawet gdy potencjał blaszki jest bardzo wysoki. Jeżeli skala znajduje się na odległości 1 m. 50 od lusterka, czułość wynosi:

przy 130 w. napięcia	8,5 mm. na volt
„ 110 w. „	13 mm. „
„ 95 w. „	18 mm. „
„ 62 w. „	24,5 mm. „
„ 57 w. „	31 mm. „

Dla porównania przytoczę, że elektroskop listkowy L a b o r d e'a, będący jednym z najczulszych tego rodzaju aparatów, posiada czułość ok. 5 podziałek mikroskopu na volt. Każda podziałka mikroskopu odpowiada, pod względem zdolności wzroku do rozróżniania szczegółów, 1 mm. skali w metodzie obiektywnej, widzimy więc, że elektroskop skręceniowy pozwala mierzyć słabsze różnice napięcia niż elektroskop listkowy. Pojemność elektrostacyjna obu aparatów jest mniejwięcej jednakowa.

Skonstruowany przezemnie elektroskop przeznaczony jest specjalnie do mierzenia jonizacji wywołanej przez promienie γ substancji radioaktywnej. Za naczynie jonizacyjne służy tu pudełko, w którym SL jest zawieszona. Pudełko to zrobione jest z blachy miedzianej grubości 3 mm. Dolna część pudełka ma formę sześcianu $12 \times 12 \times 12$ cm. Substancja radioaktywna umieszcza się pod pudełkiem, którego dno posiada blachę cieńszą, przez którą promienie γ przenikają do aparatu. Pole elektryczne niezbędne dla wytworzenia prądu jonizacyjnego wynika z różnicy potencjału między systemem SL a pudełkiem. Po naładowaniu systemu SL odizolowujemy go od źródła napięcia, wówczas system SL wyładowuje, a wynika stąd ruch obrazu na skali, którego szybkość proporcjonalną jest do natężenia prądu jonizacyjnego.

Pudełko P mogłoby zresztą służyć także i do mierzenia promieni α lub β ; wystarczyłoby w tym celu umieścić w dnie okna z odpowiednio cienkiej blaszki metalowej. Można by także połączyć system SL z osobnym naczyniem jonizacyjnym — do pro-

mieni α , β , lub γ , z naczyniem do mierzenia promieniotwórczości gazów i t. d.

Dla ułatwienia czynności ładowania wzgl. izolowania systemu SL umieściłem na główce G przerywacz elektromagnetyczny, składający się z cewki ebonitowej, na której nawinięty jest drut izolowany, oraz z żelaznego drążka połączonego stale ze źródłem napięcia, a mogącego poruszać się swobodnie wzdłuż otworu cewki. Gdy w cewce zamykam prąd, drążek żelazny, który w zwykłym stanie spoczywa na główce G, zostaje pociągnięty ku górze, przez co przerywa się połączenie systemu SL ze źródłem napięcia. Można wtedy dokonać pomiaru prądu jonizacyjnego, po czym należy przerwać prąd w cewce, drążek opada wtedy, ładując nanowo system SL do potencjału pierwotnego. Jako źródła napięcia używałem 120-woltowej baterii akumulatorów T. N. W.

RÉSUMÉ.

L. Wertenstein:

Sur un électroscope à torsion.

Du Laboratoire de Radiologie de la Société des Sciences de Varsovie.

Communication annoncée le 17 IX. 1915.

Présentée par J. I. Boguski.

Dans la plupart des électroscopes construits jusqu'ici, les forces de répulsion électrostatique sont compensées par la composante du poids d'une feuille légère repoussée. L'observation de la position de la feuille se fait à l'aide d'un microscope. L'auteur a cherché à substituer aux forces de pesanteur les forces de torsion, ce qui permet de réaliser une sensibilité dynamométrique plus grande, et rend possible l'observation objective, souvent plus commode que la lecture microscopique. L'appareil se compose essentiellement d'une feuille d'aluminium mince, suspendue à un long fil de torsion et d'une plaque métallique fixe disposée — verticalement et symétriquement par rapport au fil et entaillée au

milieu, la feuille étant mobile dans l'espace libre de l'entaille. La feuille d'aluminium communique électriquement avec la plaque, et le système plaque-feuille, isolé de la boîte, où il est disposé, peut être mis en contact avec un chargeur à l'aide d'un dispositif électromagnétique. Lorsque le système n'est pas chargé, l'angle entre la feuille et la plaque est très petit. Quand on charge le système, la feuille devie, grâce aux forces de répulsion qui s'exercent entre les parties correspondantes de la feuille et de la plaque. La déviation de la feuille se lit à l'aide d'un miroir, suspendu à l'équipage mobile.

L'auteur a fait construire un appareil de ce genre dans lequel de fil est en bronze phosphoré, marqué 000 par la maison Pye à Cambridge, et mesure 18 cm. de longueur. La capacité de l'appareil est de 12 environ. Il suffit de porter le potentiel du système isolé à 120 volts pour obtenir une déviation de 70° env. Pour obtenir le même résultat avec un électroscope à feuille ordinaire, il faut 500 volts environ. La sensibilité de l'appareil au volt varie avec le potentiel du système, en diminuant lorsque ce potentiel croît. C'est ainsi que la sensibilité est de 31 mm. par volt, l'échelle étant à 1 m. 50 du miroir, lorsque le potentiel de la feuille est de 67 volts, alors qu'elle tombe à 8 mm. 5, lorsque on charge le système à 130 volts.

L'appareil peut servir aux mesures d'ionisation. La chambre d'ionisation peut être contenue dans un appareil spécial, mis en communication avec l'électroscope, ou bien être constituée par la boîte même dans laquelle le système isolé est suspendu. On mesure le courant d'ionisation de la manière usuelle, en déterminant la vitesse du mouvement du spot sur l'échelle.

5. Stanisław Lencewicz:

Ludność gór Kieleckich pod względem antropologicznym.

(Z Pracowni Antropologicznej Tow. Nauk. Warsz.).

Komunikat zgłoszony dn. 4 czerwca 1914 r.

Przedstawił K. Stołyhwo.

Ludwikowi Krzywickiemu
tę pracę poświęca
wdzięczny uczeń.

Antropologią naszej ludności zajmowano się dotychczas bardzo mało. Istnieją całe okolice, w których zupełnie nie prowadzono badań antropologicznych. Tylko dla wzrostu i pigmentacji posiadamy dane obszerniejsze. Pierwsze dotyczą ludności męskiej wszystkich powiatów, gdyż są to dane z pomiarów nad rekrutami. Niezupełnie jednak odpowiadają one wymogom antropologii, już to z tego względu, że komisye poborowe mierzą inaczej, niż tego wymagają metody antropologii, już dlatego, że w wieku poborowym wzrost nie jest jeszcze ustalony.

Dane, odnoszące się do pigmentacji, zebrane zostały przez L. Krzywickiego z bardzo wielu miejscowości Królestwa. Jeżeli jednak chodzi o pełniejszą charakterystykę antropologiczną, to posiadamy niedostateczną ilość danych, dla należytego zobrazowania stosunków zachodzących bądź w całym kraju, bądź w jakiejś jego części.

W literaturze antropologicznej niema choćby najmniejszego przyczynku, dotyczącego ludności gubernii kieleckiej. W pracy Talko-Hrynecwicza „O Polakach Królestwa Polskiego” dane dotyczące gubernii kieleckiej, oparte są zaledwie na 7 osobnikach zbadanych przez Elkinda. Pominąwszy już to, że osobniki badane były robotnikami fabrycznymi w Warszawie, pochodzącymi tylko z gub. kieleckiej, nie może być mowy o jakichkolwiek rozważaniach lub wyprowadzaniu danych dla gubernii z takiej ilości obserwacyj. To też nie zajmuję się w pracy niniejszej porównaniami rezultatów otrzymanych przezemnie z temi, jakie podaje Talko-Hrynecwicz dla gub. kieleckiej.

Krzywicki w „Charakterystyce fizycznej ludności ziem polskich” rozporządza danemi, dotyczącemi Stopnickiego (54 męż., 37 kob.), słusznie jednak nie rozciąga tego na terytoryum większe, ponad wymienione.

Na tem kończą się dotychczasowe wiadomości o antropologii ludności gub. kieleckiej¹⁾.

Najbliższe okolice, w których prowadzono badania antropologiczne, są to: 1) Opatowskie, gdzie Olechnowicz zbadał 190 osób; 2) Opoczyńskie, gdzie zbadałem 330 osobników w różnych wsiach; 3) wyżej wspomniane Stopnickie.

W ciągu wakacyj roku 1912 i 1913 zbadałem 428 mężczyzn i 40 kobiet, włościan, zamieszkałych w powiecie kieleckim lub na samym jego pograniczu. Oczywiście, granica administracyjna powiatu nie przeszkadzała mi badać ludności, mieszkającej o parę kilometrów dalej, w innym powiecie. Takie przypadki miałem jednak tylko w Wolicy pod Chęcunami i w Słupi. W każdym razie ludność tu opracowana zamieszkuje powiat kielecki, doskonale obejmujący pasma górskie tejsze nazwy i tylko nieliczne pojedyncze osobniki pochodzą z sąsiednich wsi powiatu jędrzejowskiego i opatowskiego, pomimo tego jednak, jest to też ludność gór Kieleckich.

Badaniom poddawałem tylko miejscową ludność włościańską i w dodatku stałych mieszkańców tych wsi, w których uskuteczniałem obserwacje. Mała liczba zbadanych kobiet jest rezultatem zdwojonych trudności, z jakimi ma się do czynienia przy badaniu antropologicznem ludności żeńskiej. Zresztą niewielka liczba kobiet nie jest brakiem istotnym w analizie antropologicznej, gdyż wiadomo, że wykazują one zawsze pewne stałe odchylenia względem mężczyzn.

Prowadzenie badań antropologicznych w szeregu punktów z góry określonych, a tworzących mniej więcej jednolitą nić na danem terytoryum, nie jest rzeczą łatwą. Ma się do przecięcia trudności posuwania się z miejsca na miejsce z instrumentami, brak pomocy w wykonywaniu pomiarów, a co najważniejsze nieufność i podejrzliwość ludności. Zbieranie materiału jest bezwątpienia pracą najtrudniejszą i najcięższą i dlatego prag-

---

¹⁾ Krzywicki rozporządzał również materiałem zebrany w Olkuskiem przez M. Rzewuską i K. Stołyhwę.

nę tu złożyć podziękowanie wszystkim tym, którzy mi w jakikolwiek sposób tę część pracy ułatwili.

* * *

Jak widać z tabelki niżej zamieszczonej, zbadani są w sile wieku. Tylko 4 mężczyzn liczyło po lat 20, a 3 kobiety były jeszcze młodsze. Zaraz przy pomiarach odrzucałem osobniki

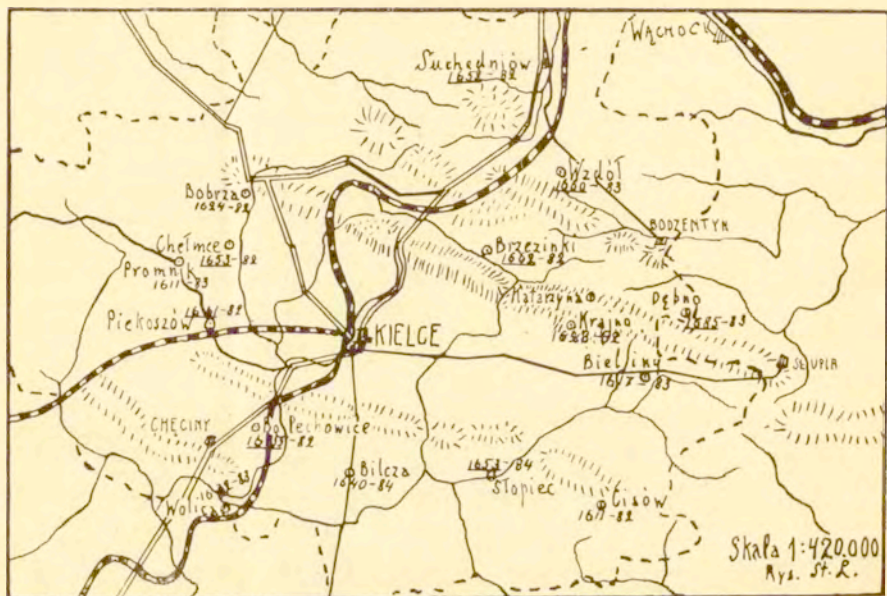
Wiek	Mężczyźni	Kobiety
> 20	4	3
20 — 29	108	11
30 — 39	137	10
40 — 49	105	11
50 — 59	58	4
60 <	16	1
Razem.	428	40

nieodpowiednie, ze względu na wiek lub pochodzenie, a później przy opracowaniu odrzuciłem jeszcze kilkunastu, osiągając przez to ścisłość doboru zbadanych.

Oto wykaz miejscowości, z których pochodzą zbadani:

	mężcz.	kob.
Bieliny	32	—
Bilcza	50	25
Bobrza	22	—
Bolechowice	25	—
Brzezinki	40	—
Chęciny	40	—
Chełmce	30	—
Cisów	18	—
Krajno	27	—
Piekoszów	21	—
Promnik	21	—
Słopiec	25	15
Suchedniów	25	—
Ś-ta Katarzyna	27	—
Wzdół	25	—
Razem	428	40

Przy wybieraniu tych wsi, jak wskazuje załączona mapka (fig. 1), kierowałem się względami geograficznymi; dobieierałem wsi leżące po obydwu stronach pasm i w dolinach pomiędzy nimi, a zarazem pomijałem blizkie okolice Kielc, aby uniknąć miejskich, obcych domieszek.

Rys. 1. Mapka opracowanej okolicy. Linia przerywana oznacza granice powiatu kieleckiego. Cyfry oznaczają wzrost średni w mm. i wskaźnik główny średni.

Opracowany materiał staram się tu podać w formie jak najbardziej zwięzłej i przejrzystej. Przedewszystkiem za radą D-ra Lotha pominąłem tu zupełnie wymiary bezwzględne głowy i twarzy¹⁾, jako nic nie mówiące same przez się. Dopiero zestawienie wymiarów we wskaźniki coś mówi, wtedy gdy głowa lub nos mały i duży mogą mieć tę samą formę.

Jakkolwiek mój materiał w tej pracy stanowi aż $\frac{1}{5}$ ogółu osobników zbadanych w Królestwie²⁾, to jednak nie wdaję się

¹⁾ Podaję je w tablicach pomiarów.

²⁾ Wszyscy poprzedni autorowie zbadali w Królestwie 2,102 osobników. W tem opracowaniu uwzględniam — 468, a łącznie z poprzednimi memi pracami liczbę zbadanych powiększyłem o 849 osobników.

w porównania z całym Królestwem. Takie rozważania wyszłyby poza ramy niniejszej pracy, a zestawienia porównawcze byłyby balastem, wobec tego, że posiadamy niedawno wydane ogólne syntetyczne zestawienie Krzywickiego. Wogóle zestawienia konstatujące tylko różnice, jak to jeszcze teraz czynią niektórzy autorowie, nie wiele dają, i dlatego poprzestają tylko na porównaniach z najbliższymi okolicami.

Opis terytorium i jego mieszkańców.

Powiat kielecki zajmuje najbardziej górzystą i najbardziej wyniesioną ponad poziom morza, część Królestwa. Wyżyna Kielecko-Sandomierska tu dosięga swego najtypowszego charakteru. Z północo-zachodu na południo-wschód ciągną się stare pasma Herczyńskie, najwybitniej zaznaczając się w pasmie Łysogórskim (Ś-to-Krzykiem) i równoległym do niego — Dymińskim. Pasma Łysogórskie, najdłuższe i najwynioślejsze, w wielu miejscach przenosi poziom morza o 500 m., na najwyższych szczytach wznosząc się do 600 m. i więcej. Północnym przedłużeniem tego pasma jest pasmo Masłowskie, południowym — Witosławskie i Jeleniowskie. Na południe od tego największego łańcucha rozłożył się równoległe do niego drugi, prawie również wysoki, ale bardziej porożcinany. Jest to pasmo, w skład którego wchodzi góry Posłowskie, Dymińskie, Cisowskie.

Na północ od pasma Masłowskiego (Łysogórskiego) znajduje się pokaźne pasmo Klonowskie, którego południowe przedłużenie pod Bodzentynem nosi nazwę gór Miejskiej i Stawianej. Na południe od pasma Dymińskiego ciągnie się szereg drobniejszych pasemek, z których na naszym terytorium posiadamy pasmo Zelejowskie, Chęcińskie i inne mniej ważne.

Wszystkie te pasma ciągną się w kierunku wyżej wzmiankowanym (NW-SE), wskutek czego i doliny mają ten sam kierunek. Wprawdzie nie brak tam i poprzecznych dolin antecendentnych, ale są one bardzo wąskie i krótkie, a wskutek tego nie grały żadnej roli w rozsiedlaniu się ludności, tembardziej, że przecięte przez nie pasma są wąskie i niewysokie.

Pasma Klonowskie, Łysogórskie, Masłowskie, Witosławskie, Dymińskie, Pusłowskie, Cisowskie, pokryte są wspaniałymi borami, nie brak też borów na mniejszych wzgórzach i dolinach,

jak np. w południowo-wschodniej części powiatu. Powiat kielecki, to jeden z najbardziej zalesionych obszarów w kraju.

Z pośród gleb największe obszary zajmują gleby piaszczyste, wypełniając wszędzie doliny. Oprócz tego dosyć rozpowszechnioną jest rędzina marmurowa, gleby kwarcytowe, a rzadziej gliniaste. Naogół zatem gleby są ubogie, co odbija się na gospodarstwach włościańskich. Tylko na północnych przedgórzach, około Słupi, Bodzentyna, występują gleby żyzniejsze, bo loessowe. Wysepkami trafiają się one i w innych miejscach, jak np. w Słowiku, Cisowie.

Surowa, bardziej pierwotna, niż w wielu pozostałych okolicach Królestwa, przyroda trzyma tu człowieka w zależności od siebie, wskutek której włościanin tutejszy mniej niż gdzieindziej ulega zwyrodniającemu wpływowi cywilizacji. Zwłaszcza w południowo-wschodniej części powiatu jest się jakby o parę wieków wstecz (Cisów i okolice na wschód od niego). Przemysł w powiecie zaczął się od niedawna rozwijać, natomiast górnictwo tutejsze jest stare. Ale górnictwo dawniejsze nie mogło wywierać wielkiego wpływu na organizację fizyczną ludności, bo zatrudniało tylko niewielki procent ludności i odbywało się często nawet na wolnym powietrzu w odkrywkach i kamieniołomach.

Ludność miejscowa dosyć zabobonna, do czego przyczynia się obecność majestatycznych krajobrazów, do dziś przechowuje wiele legend i podań. Do połowy ubiegłego stulecia grasowały tam bandy rozbójników, a tradycja „zbója świętokrzyskiego“ przechowywa się od paru stuleci.

Strój świąteczny włościanina stanowi ciemna lub brązowa, mało ozdobiona, sukmana, długie buty i czarna czapka. W stroju kobiecym zasadniczymi są dwie zapaski, jedna na biodrach, druga na plecach, pozatem na głowie kolorowa chustka. Zapaski i spódnice kobiet, jako motyw zdobniczy, mają monotonne kolorowe pasy podłużne o barwach ciemnych. Tkaniny te są częstokroć wyrabiane własnoręcznie, gdyż warsztat tkacki w chacie nie jest w tej okolicy rzadkością.

Ludność Kieleckiego ubiorami bardzo różni się od swych północnych sąsiadów w Opoczyńskim i południowych — w Sandomierskim, tamci bowiem mają ubiory jaśniejsze i ozdobniejsze, tu zaś ubiór jakby był odzwierciedleniem surowszej przyrody i bardziej przygnębiętego usposobienia.

W dniu 13 stycznia 1913 roku powiat kielecki (oprócz Kielc i Chęcina) zamieszkiwało 152,567 osób. W tem było:

	ludności stałej	niestałej
mężczyzn	69,078	4,737
kobiet	74,939	3,813
Razem	144,017	8,553

co czyni 630 mieszkańców na wiorstę kwadratową.

Wsi są naogół duże, rozciągnięte w linię w kierunku NW.-SE, co oczywiście zależy od kierunku tektonicznego. Zwykle wsi ciągną się wzdłuż pasm na ich stokach, czasami nawet szczytach (Krajno), rzadziej wsi budują się w kierunku prostopadłym do poprzedniego i wtedy kierunek ten został wyznaczony przez doliny antecendentne i przepływające przez nie rzeki. Ale nie miejsce tu bliżej się nad tem rozwódzić, to też antropogeografię terenu mam zamiar potraktować w pracy oddzielnej.

Przejdę teraz do pobieżnego przeglądu wsi, w których prowadziłem badania. Zgrupowałem je w 15-cie punktów, bo choć badania prowadziłem w większej ilości wsi, ale, w przypadku, gdy były blisko siebie położone, lub gdy w danej wsi nie wystarczało mi liczby osobników do wyprowadzania średnich, użytkowałem w tym celu materiały zebrane w wsiach najbliższych.

Suchedniów jest osadą złożoną z kilku wsi i posiadającą charakter małego miasteczka, tembardziej że jest w nim duża fabryka żelaza. Ludność zbadana są to przeważnie mieszkańcy Wschodniego Suchedniowa, włościanie, którzy w pierwszym dopiero pokoleniu stali się najemnikami. Wśród nich mamy furmanów, traczy, kosiarzy i robotników fabrycznych.

Wzdół — duża, złożona z 161 domów wieś. Grunty urodzajne, zagrody duże, porządne, świadczące o zamożności ich właścicieli.

Brzezinki — duża wieś, oddzielona od poprzedniej pasmem Klonowskim, a sama leżąca w dolinie pomiędzy temże pasmem a Masłowskim. Gospodarstwa biedne, gleba nieurodzajna.

Ś-ta Katarzyna — wieś położona u stóp najwyższego szczytu, składa się z 12 domów. Gospodarstwa małe, biedne, grunty piaszczyste i kamieniste.

		Bolechowice		Bilcza	
		Chęciny		m.	k.
Wskaźnik głowy . . . . . Indice céphalique	min.	77	73	75	79
	średn.	82	83	84	85
	max.	86	89	92	91
Wskaźnik czoła . . . . . Indice frontal	min.	62	62	62	63
	średn.	68	68	68	68
	max.	73	79	73	74
Wskaźnik twarzy (całej) . . . . . Indice facial (tot.)	min.	76	74	75	76
	średn.	84	83	85	82
	max.	95	101	98	90
Wskaźnik górnstw. $\left(\frac{\text{nas.-prosth.} \times 100}{\text{szer. twarzy}}\right)$ . . . . . Indice facial	min.	—	—	41	33
	średn.	—	—	49	49
	max.	—	—	57	54
Wsk. stosunku szer. twarzy do czaszki. . . . . Indice $\left(\frac{\text{largeur de la face} \times 100}{\text{larg. de la tête}}\right)$	min.	85	83	84	85
	średn.	90	91	91	90
	max.	95	99	97	102
Wskaźnik nosa . . . . . Indice nasal	min.	59	58	54	57
	średn.	70	70	69	67
	max.	83	88	86	80
Wskaźnik wysokościowy . . . . . Indice $\left(\frac{\text{hauteur de la tête} \times 100}{\text{longueur de la tête}}\right)$	min.	—	59	55	61
	średn.	—	67	67	66
	max.	—	79	78	70
Wzrost . . . . . Taille.	min.	1513	1486	1504	1432
	średn.	1655	1632	1640	1533
	max.	1784	1751	1832	1668
Siąg . . . . . Envergure des mains	min.	1620	1521	1558	1470
	średn.	1745	1717	1716	1587
	max.	1866	1897	1747	1760
Długość ramienia . . . . . Longueur du bras	min.	—	266	309	—
	średn.	—	307	338	—
	max.	—	357	352	—
Długość przedramienia . . . . . Longueur de l'avant-bras.	min.	—	227	(408)	—
	średn.	—	256	(457)	—
	max.	—	286	(510)	—
Długość dłoni . . . . . Longueur de la main	min.	—	158	—	—
	średn.	—	178	—	—
	max.	—	205	—	—

Słowiec		Cisów	Piekoszów	Promnik	Chelmece	Bieliny	Krajno	Bobrza	Suchedniów	Wzdół	Brzezinki	S-ta Katarzyna	Średnie Moyennes	
m.	k.												m.	k.
79	79	78	75	76	76	77	76	74	75	78	76	74		
84	84	82	82	83	82	83	82	82	82	83	82	83	82,4	84,2
89	90	87	88	89	88	89	91	86	88	90	88	91		
64	63	75	62	66	62	60	65	63	61	58	65	62		
68	68	70	68	70	69	68	70	68	68	68	70	69	69	68
73	71	91	73	75	75	75	82	77	76	74	79	75		
75	72	73	70	72	73	75	74	74	73	70	74	74		
83	84	83	81	81	82	84	86	83	82	86	86	85	84	83
91	93	99	88	89	91	91	94	87	91	96	99	98		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49	49
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
85	81	74	79	87	83	83	88	85	86	88	82	84		
90	88	90	90	91	92	90	91	91	92	91	91	91	91	89
94	94	94	95	98	95	96	97	96	99	96	99	97		
61	60	52	56	52	43	59	46	57	51	57	55	62		
71	69	70	72	69	68	71	69	71	70	71	69	70	70	68
81	80	87	82	78	93	93	95	91	84	87	90	84		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67	68
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
1532	1463	1518	1505	1496	1566	1507	1492	1466	1552	1522	1514	1592		
1653	1542	1611	1661	1611	1653	1617	1628	1624	1652	1660	1662	685	1643	1537
1750	1630	1731	1772	1697	1771	1755	1762	1714	1780	1802	1820	1794		
1629	1562	1624	1586	1532	1629	1557	1595	1536	1585	1590	1466	1608		
1749	1629	1721	1753	1640	1747	1706	1725	1716	1722	1769	1735	1764	1728	1608
1859	1818	1886	1882	1778	1848	1847	1830	1809	1884	1878	1944	1890		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	322	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		

Pod tą nazwą zgrupowałem osobniki pochodzące z innych miejscowości, rozciągających się na północnych przedgórzach pasma Łysogórskiego, aż do Słupi. Najbliższą z tych miejscowości jest Wilków, położony o 1 km. od Ś-tej Katarzyny wśród ogromnych błot.

Krajno położone na stokach południowych i szczycie pasma (t. zw. Wieś Góra) posiada grunta kamieniste.

Bieliny w dolinie, u stóp południowych pasma Łysogórskiego. Ogromna wieś, znana w okolicy z urodziwości kobiet.

Cisów. Spokojny zakątek na dużej polanie, wśród ogromnych lasów, odgraniczony oprócz tego na północy górami, a na zachodzie i południo-zachodzie — błotami.

Słopiec. Pomierzeni tam mężczyźni są traczami pracującymi w tartaku w znajdującym się o 2 km. stąd Borkowie. Jednak nie są to typowi robotnicy fabryczni, gdyż tartak w tej lesistej okolicy niedawno został założony, a pracujący w nim ludzie jednocześnie pracują na roli. Zbadane kobiety pochodzą bądź ze Słopca, bądź z Borkowa.

Bilcza — duża dosyć zamożna wieś. Wśród zbadanych jest parę osobników z pobliskich Brzezin.

Chęciny. Zbadani są robotnikami fabrycznymi z fabryki wapna pod tą firmą. Są to drobni rolnicy lub komornicy z szeregu okolicznych wsi, jak Wolica, Tokarnia, Stare Chęciny, Ostrów.

Bolechowice. Wieś leżąca na północ od pasma Chęcińskiego, a oddzielona od poprzedniego kompleksu wsi Czarną Nidą i pasmem wyżej wymienionem.

Piekoszów. Wieś w wielkiej dolinie, na terytorium piaszczystem.

Promnik — położony niedaleko od poprzedniej wsi, w sytuacji podobnej.

Chełmce — na górze, nieopodal rzeki Bobrzy. Ludność tej wsi nie cieszy się przyjaźnią i względami mieszkańców wsi okolicznych. Okoliczni włościanie przezywają tubylców „szwedami“. Mówią o nich, że są roślejsi i silniejsi, niż sąsiedzi. Co się tyczy wzrostu, to stwierdziłem, że nie jest to uzasadnione, a odrębność ich od okolicy przejawia się zapewne tylko w charakterze i ubiorach, co znów jest rezultatem wpływu plebanii. Mężczyźni noszą szaro-białe sukmany kroju t. zw. „szyneli“,

z guzikami czarnymi lub białymi, metalowymi. Rzadziej trafiają się sukmany granatowe; jak te, tak i tamte bez ozdób. Okolicy, jak wzmiankowałem, właściwe są sukmany brązowe, te zaś są wytworem sztucznym, objawem zwrotu wtórnego ku ubiorom ludowym. Strój kobiet bardzo barwny i naturalny ludowy.

Bobrza. Wieś wyciągnięta wzdłuż rzeki tej samej nazwy. Ludność jej to włościanie pracujący na roli, jednak od paru pokoleń zatrudnieni częściowo i czasowo w przemyśle. W okolicy były ongi kopalnie, gdzie zarówno jak i w znajdujących się tam hutach Banku Polskiego pracowali dziadowie, dzisiejszych mieszkańców. Zmienne koleje losu, przez które przechodził tamtejszy przemysł podzielała i ludność, pracująca jeszcze niedawno w tamtejszej fabryce samodziółów.

Wzrost.

Wśród ludności badanego terytorium wzrost jest cechą bardzo chwiejną. Najniższy wzrost (1466 mm) notowałem w Bobrzy, najwyższy (1820) w Brzezinkach, wśród kobiet zaś chwiejność rozciąga od 1432 mm do 1668. Ale twierdzenie to opieram nie na skali wahań, lecz na średnich, otrzymanych dla każdej wsi oddzielnie. Średnie wahają się od 1611 mm, jak w Cisowie i Promniku, do 1685 mm, jak w grupie wsi położonych w okolicach św. Katarzyny. Z powodu małej ilości materiału wśród kobiet wahania średnie przedstawiają się jako 1533 i 1542 mm. W rozmieszczeniu geograficznym wzrostu nie można dostrzec żadnej prawidłowości. Wsie charakteryzujące się niskim wzrostem średnim leżą obok wsi o wzroście wysokim. Współzależności pomiędzy głębią i wzrostem też się tu nie da zauważyć i tylko bardzo nieznacznie wyróżnić można szereg wsi wysokorosłych (Wzdół, Brzezinki, św. Katarzyna) położonych na północnych przedgórzach głównego pasma. Co do rozkładu wzrostu wśród osobników poszczególnych wsi, to jak widać z załączonej tablicy, zarówno wśród mężczyzn jak i kobiet, największa ilość osobników przypada na wzrost średni, tylko św. Katarzyna jest pod tym względem wyjątkiem, gdyż tam największa ilość zbadanych przypada na wzrost wysoki.

Jeżeli teraz rozpatrzeć zestawienie obok przytoczone, to widać się, że ogół zbadanych powtarza zupełnie stosunki zachodzą-

Wzrost Taille	Bolechowice													Ogólnie (Général- ment)			
	Chęciny	Bilcza	Słopiec	Cisów	Piekoszów	Promnik	Chełmce	Bieliny	Krajno	Bobrza	Suchedniów	Wzdół	Brzezinki	Ś-ta Katarzyna	l.	%	
Mężczyźni (hommes)	Bardzo niski	2	—	—	—	1	—	—	1	2	—	—	—	—	6	1,4	
	Nizki	4	10	15	4	5	6	13	6	4	3	5	4	1	98	23,0	
	Średni	14	21	25	16	8	12	17	16	18	18	13	23	10	232	54,5	
	Wysoki	7	7	9	5	8	—	7	3	2	4	6	12	16	89	20,4	
	Bardzo wysoki	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	3	0,7	
	Kobiety (femmes)	Bardzo niski	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		Nizki	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2,5
		Średni	—	—	16	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	62,5
		Wysoki	—	—	6	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	30,0
		Bardzo wysoki	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	5,0

ce w którejs z poszczególnych wsi. Bardzo wysokiego wzrostu jest tylko 0,7%, wzrost nizki i wysoki przedstawiają cyfry procentowe zbliżone do siebie, wzrost niskiego niewiele, zaś średni obejmuje 54,5% zbadanych. W powiecie opoczyńskim zachodzą stosunki podobne, natomiast w Opatowskim zupełnie odmienne. Najobfitszym jest tam procent wzrostu niskiego 63,3%, średniego jest tylko 8,4%, a wysokiego tylko — 0,8%. Widać z tego zestawienia, że ludność Opatowskiego jest niższa niż Kieleckiego, choć powiaty te są położone bliżej siebie niż kielecki i opoczyński, gdzie pomimo tego pod względem wzrostu stosunki są bardzo do siebie zbliżone.

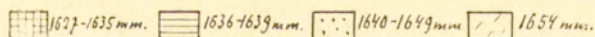
Wzrost mężczyzn w mm.		Kieleckie (St. L.)	Opoczyńskie (St. L.)	Opatowskie (Ol.)
Bardzo nizki	1300 — 1399	—	—	1,5
	1400 — 1499	1,4	0,7	26,5
Nizki . . .	1500 — 1599	23,0	18,8	63,3
Średni . . .	1600 — 1699	54,5	58,6	8,4
Wysoki . . .	1700 — 1799	20,4	21,9	0,8
Bardzo wysoki.	1800 <	0,7	—	—

Do tych samych wniosków doprowadzi rozpatrzenie średnich arytmetycznych wzrostu. Wzrost średni całego powiatu dla mężczyzn wynosi 1643,6 mm, dla kobiet 1537 mm. Jest to cyfra wyższa od tych, jakie podawano dotychczas. Czekanowski na podstawie materiałów komisji poborowych podaje dla powiatu kieleckiego wzrost 1633,9 mm, Krzywicki na podstawie tychże materiałów za lata 1874—1889 — 1633 mm, zaś za lata 1890—1898 — 1635 mm.

Jest to objawem dość stałym, że wzrost popisowych danej okolicy jest niższy, niż ludności badanej przez antropologa. Wchodzi tu w grę parę czynników: popisowi stający do wojska w 21 roku życia nie mają jeszcze ukończonego rozwoju wzrostu i rosną jeszcze potem, pozatem wśród popisowych jest pewien procent żydów, którzy swym niskim wzrostem obniżają średnią.

Jeżeli teraz wzrost średni ludności męskiej powiatu kieleckiego porównamy z wzrostem średnim ludności powiatów okolicznych, to zauważymy, że powiaty południowe są bardziej niskorosłe, zaś wschodnie przedstawiają pewnego rodzaju przejście pomiędzy nimi i kieleckim.

Na mapach wzrostu Czekanowskiego i Krzywickiego, powiat kielecki należy do najbardziej niskorosłych; otrzymane przezemnie rezultaty zmieniają nieco tę mapę. Już w pracy o Opoczyńskim stwierdziłem, że nie istnieje niezrozumiała oaza niskorosłości, jaką na dotychczasowych mapach było Opoczyńskie, teraz rezultaty moich prac pozwalają mi na naszkicowanie mapki

Rys. 2. Mapa wzrostu średniego.

wzrostu w mowie będącego terytoryum. Wskutek innego ugrupowania materiału, niż to zrobił Czekanowski, powiat sandomierski okazał się bardziej wysokorosłym. Południowe powiaty gub. kieleckiej, rozłożone wśród doliny synklijalnej pomiędzy górami Kielecko-Sandomierskimi a pasmem Wieluńsko-Krakow-

skiem, odznaczają się wzrostem niskim. Powiaty: sandomierski (1638), opatowski (1639), iłżecki (1639) położone na wschód od gór Kielecko-Sandomierskich posiadają ludność o wzroście nieco wyższym, przytem wzrastającym w miarę posuwania się na północ (Radomski 1654 mm). Powiat kielecki (1643) klinem wcina się w terytorya bardziej nizkorosłe, sam zaś na północy łączy się przez powiat konecki (1640 mm) z Opoczyńskiem, posiadającym ludność tylko niewiele wyższą (1649 mm). Zatem można by uważać, że ludność wysokorosła parła tu z północy w górę Wisły i Pilicy, wrzynając się również w kierunku północnych pasm górskich w powiecie kieleckim.

Talko-Hryncewicz z 7 spostrzeżeń Elkinda podaje dla całej gubernii kieleckiej wzrost 1677,8 mm. Bezwątpienia jest to wzrost za wysoki. Jeżeli już nawet ignorować materiały komisji poborowych, to cyfra, którą ja otrzymałem dla powiatu kieleckiego (1643 mm), a Loth dla włoszczowskiego (1627) stanowczo wskazuje, że średni wzrost ludności gubernii nie jest tak wysokim.

Co się tyczy kobiet, to wzrost ich jest oczywiście przesunięty w dół względem wzrostu mężczyzn, ale wogóle powtarza się to, co widzieliśmy z wzrostem mężczyzn, t. j. zwiększa się on z południa na północ, w Opatowskim 1531 mm, w Kieleckim 1537, w Opoczyńskim — 1536.

2. Proporcye ciała.

Siąg mężczyzn waha się od 1466 do 1944, wykazując większą skalę wahań niż w Opoczyńskim (1598—1900), podobnie jak i siąg kobiet, którego granice wahań w Kieleckim ciągną się od 1470 do 1818 mm., a w Opoczyńskim od 1425 do 1648. Nie podaję tu siągu średniego dla każdej wsi, gdyż umieściłem go w tablicy ogólnej na str. 572 i 573, tu zaś tylko podam siąg średni dla całego powiatu. Wynosi on, podobnie jak w Opoczyńskim, 1728 mm dla mężczyzn i 1608 mm dla kobiet. Siąg zatem mężczyzn i kobiet w Kieleckim jest większy, niż mężczyzn i kobiet w Opatowskim. Jest to jasne wobec faktu, że tu mamy do czynienia z ludnością wyższą.

W załączonej tabelce zestawilem przewyżki siągu nad wzrostem, z czego widać, że przewyżka ta dla mężczyzn jest naj-

	S i ą g		Przewyżka nad wzrostem	
	m.	k.	m.	k.
Kieleckie (St. L.)	1728	1608	85	71
Opoczyńskie (St. L.)	1728	1562	79	36
Opatowskie (Ol.)	1723	1595	103	64

większa w Opatowskim, bo wynosi 103 mm, natomiast w Kieleckim 85. Przeciwnie kobiety kieleckie cechuje większa przewyżka siągu nad wzrostem, niż w Opatowskim.

Ręce mierzyłem tylko w Chęcinach i Bilczy na 90 osobnikach, a rezultaty zestawiam poniżej, aby dać pojęcie o proporcjach ciała.

		Najwyższy	Średnio	Najniższy
Wzrost	{ Kieleckie . .	1820	1643	1466
	{ Opoczyńskie .	1752	1649	1560
Siąg	{ Kieleckie . .	1944	1728	1466
	{ Opoczyńskie .	1892	1728	1671
Długość ramienia	{ Kieleckie . .	357	322	266
	{ Opoczyńskie .	358	341	319
Długość przedram. z dłonią	{ Kieleckie . .	510	445	385
	{ Opoczyńskie .	505	457	436

Średnia długość ramienia w Kieleckim jest krótsza niż w Opoczyńskim, choć skala wahań jest większa. Przedramię z dłonią krótsze jest w Kieleckim o 12 mm, niżeli w Opoczyńskim, choć skala wahań jest większa. Długość średnia dłoni posiada 178 mm przy min. — 158 i max. — 205.

Widzimy więc, że ręka włościanina z Kieleckiego jest krótsza niż włościanina z Opoczyńskiego, wobec tego zaś, że siąg jest jednakowy, wynika, że włościanin kielecki jest bardziej barczysty.

3. Pigmentacja.

Przy zbieraniu materiałów do tego rodzaju i ich opracowywaniu kierowałem się również zasadami wymienionemi na początku rozdziału o pigmentacji z mej pracy o Opoczyńskim, jak również pragnąłbym tu uczynić te same zastrzeżenia.

Skóra. Rozmieszczenie barw skóry w poszczególnych wsiach podaje tablica zamieszczona na str. 582. Rezultaty otrzymane nie dadzą się przedstawić na mapce, wskutek tego, że barwa biała występuje wszędzie w ilości przygniatającej, tylko w Słopcu, Piekoszowie, Promniku, Bielinach, Chełmcach i Bobrzy przeważa odcień różowy. Skóra śniada trafia się rzadko i tylko w Bilczy i Chęcinach.

Zestawiając barwy skóry w dwie grupy, jak w poniższej tabelce, zauważymy, że w miejscowościach porównywanych skóra

S K Ó R A	Mężczyźni		Kobiety	
	jasna	ciemna	jasna	ciemna
Kieleckie (St. L.)	99,3	0,7	95,0	5,0
Opoczyńskie (St. L.)	93,6	6,4	100,0	—
Opatowskie (Ol.)	91,0	9,0	100,0	—

biała występuje wszędzie w ilości olbrzymiej i tylko wśród mężczyzn opatowskich jest najwięcej skóry ciemnej, bo 9%.

Oczy. W rozmieszczeniu geograficznem barwy oka również trudno dostrzec jakąś prawidłowość. Wogóle w każdej wsi barwa niebieska i siwa ma przewagę nad pozostałemi, barwy ciemne odznaczają się bardzo niskim odsetkiem występowania w każdej wsi, a tylko św. Katarzyna, Brzezinki i Chęciny mają pewną ciągłość występowania różnych barw wzdłuż całej skali.

Barwa skóry Couleur de la peau	№ de l'échelle № skali	Bolechowice		Chęciny		Bilcza		Stópiec		Cisów	Piekoszów	Promnik	Chełmce	Bieliny	Krajno	Bobrza	Suchedniów	Wzdół	Brzezinki	Ś-ta Katarzyna	Ogólnie		Généralement			
		m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.												męż. hom.	kob. fem.	l.	%	l.	%
Zółtawo-biała (jaune-blanche)	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,2	—	—		
Różowo-biała (rose-blanche)	3	8	12	1	—	14	9	5	—	7	13	11	20	24	—	13	—	—	—	—	2	127	29,8	9	22,5	
	7	14	18	39	22	9	1	1	—	8	9	8	7	22	4	9	—	25	—	23	37	22	225	—	27	—
	8	2	6	7	1	1	1	1	—	1	—	1	2	1	4	—	—	—	—	—	3	3	3	57	2	72,5
	9	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	10	1	1	2	—	1	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—	—	—	—
	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
	11	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	12	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	13	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Śniada (brun)																										

Barwa oczu Couleur des yeux	Nr. de l'échelle Nr. skali Martin'a	Bolechowice	Chęciny	Bilcza		Stopic		Cisów	Pekoszów	Promnik	Chelmce	Bieliny	Krajno	Bobrza	Suchedniów	Wzdół	Brzezinki	Ś-ła Katarzyna	Ogólnie Généralément					
				męż.		kob.													I.	I.	I.	I.		
				m.	k.	m.	k.																	
				o/0	o/0	o/0	o/0																	
Piwne (bière)	4	—	2	3	1	1	3	1	1	1	1	2	—	1	1	1	—	—	—	15	3,5	4	10	
Jasno-piwno (jaune)	5	1	2	—	—	4	—	1	1	—	1	3	1	2	—	—	1	2	—	19	7,6	—	—	
Piwno-zielone (vert-sombre)	6	1	4	2	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	3	5	3	3	14	11,5	1	10	
Niebiesko-zielone (bleu-vert)	7	4	4	—	4	3	—	—	—	—	1	—	—	1	—	3	2	2	—	19	14,8	2	30	
Siwe (gris)	8	—	4	1	1	3	—	1	1	—	1	3	2	—	—	1	—	—	—	5	39	9	22,5	
Niebieskie (bleu)	9	1	4	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	7	2	1	3	1	47	11,0	9	—	
	10	1	1	5	5	2	4	2	2	1	3	4	1	2	7	5	5	1	3	44	—	—	—	—
	11	2	5	8	7	—	2	2	2	2	2	1	2	2	7	5	1	1	3	78	51,6	7	27,5	
	12	4	5	—	—	3	—	3	3	5	2	5	5	3	3	6	5	5	5	32	—	—	—	—
	13	3	2	—	—	4	4	4	4	5	5	4	7	2	1	—	6	2	2	67	—	—	—	—
	14	4	8	12	3	4	4	4	—	4	3	3	—	2	4	2	6	4	4	—	—	—	—	—
	15	3	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	2	6	4	4	—	—	—	—	—
	16	1	3	9	4	6	—	4	4	5	9	4	4	4	4	2	6	4	4	—	—	—	—	—

O c z y	Píwne		J. píwne		Píwno-zielone		Niebiesko-zielone		S i w e		Niebieskie	
	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.
Kieleckie (St. L.) .	3,5	10,0	7,6	—	11,5	10,0	14,8	30,0	11,0	22,5	51,6	27,5
Opoczyńskie (St. L.)	2,0	—	9,7	20,0	22,6	48,0	16,1	8,0	13,5	12,0	36,1	12,0
Opatowskie (Ol.) .	?	?	20,1	26,7	?	?	12,9	16,7	1,4	11,6	65,5	45,0

W ogólnem zestawieniu porównawczem widzimy większą niż w Opoczyńskim ilość oczu niebieskich i to zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn. Oczy siwe wśród mężczyzn występują w ilości prawie jednakowej w tych dwóch miejscowościach, natomiast, bardzo ich mało w Opatowskim co jednak może być rezultatem innej metody obserwacji. Oczu piwno-zielonych jest w Kieleckim o połowę mniej niż w Opoczyńskim, ponieważ zaś wśród kobiet objaw ten występuje jeszcze silniej, można przypuścić, że jest on objawem istotnym. Naogół biorąc barwa oczu w Kieleckim jest bardziej czysta niż w Opoczyńskim, a 51,6% oczu niebieskich występuje kosztem oczu piwno-zielonych, wtedy, gdy w Opoczyńskim tej mieszanej barwy jest znacznie więcej, a mniej za to niebieskiej.

O c z y	Jasne		Ciemne	
	m.	k.	m.	k.
Kieleckie (St. L.) .	88,9	90,0	11,1	10,0
Opoczyńskie (St. L.)	88,3	80,0	11,7	20,0
Opatowskie (Ol.) .	71,4	61,0	28,6	39,0

Klasyfikując wszystkie barwy na dwie grupy, jak w powyższej tabelce, dostrzeżemy ogromną przewagę oczu jasnych nad ciemnymi wśród mieszkańców Kieleckiego i Opoczyńskiego obojga płci, i mniejszą przewagę oczu jasnych w Opatowskim.

Włosy. Barwy włosów w różnych wsiach są w przeważnej liczbie ciemne. Barwa występująca najczęściej w każdej wsi jest szatynowa, rzadziej brunetowa, barwy jaśniejsze trafiają się tym rzadziej, im bardziej przesuwają się ku krańcowi jasnemu. Tylko w Brzezinkach najczęściej występującą barwą jest ciemno-

Włosy Cheveux	№ de l'echelle skali Fischer'a	Bolechowice		Chęciny		Bilcza		Stopic		Cisów		Piekoszów		Promnik		Chelmce		Bieliny		Krajno		Bobrza		Suchedniów		Wzdół		Brzezinki		S-ta Katarzyna		Ogólnie Généralement							
																																		meż. hom.		kob. fem.			
		m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	l.	%				
Brunet (brun)	4	7	6	8	5	6	3	4	6	9	3	10	4	3	3	1	5	1	10	4	4	3	3	1	1	1	3	5	1	13	1	76	17,7	8	20,0				
	5	8	17	14	6	7	5	8	5	4	14	7	6	6	4	5	10	5	7	6	6	6	3	5	5	3	2	4	5	129	38,1	11	40,0						
Szatyn (châtain)	6	1	1	6	4	2	1	2	1	2	4	1	2	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
	7	4	4	7	5	3	2	1	3	3	1	5	8	7	3	7	5	9	1	8	7	7	7	7	6	2	5	9	1	68	29,3	7	22,5						
C blond. (blond- foncé)	8	3	5	7	1	2	1	1	1	1	7	5	4	—	1	2	2	8	5	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
	9	1	5	4	1	2	1	1	2	1	1	3	—	1	2	3	2	5	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
Blond (blond) .	10	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
	11	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
	12	—	—	—	2	2	1	1	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
J. blond (bl. cl.)	17	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Popielate (cen- dré)	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	26	1	1	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	26	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

blond, w Bielinach i Bolechowicach barwy ciemno-blond tworzą drugie maxima w przeciwieństwie do brunetowych i szatynowych. Barwy jasne trafiają się tylko sporadycznie, co widać na obok umieszczonej tablicy.

Włosy	Brunet		Szatyn		C. blond		Blond		Popielate	
	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.
Kieleckie (St. L.)	17,7	20,0	38,1	40,0	29,3	22,5	11,9	15,0	3,0	2,5
Opczyńskie (St. L.)	19,3	20,0	38,0	36,0	36,1	44,0	6,0	—	0,6	—
Opatowskie (OL.)	38,8	43,4	41,4	37,2	?	?	19,8	18,6	?	?

Z wyżej umieszczonego zestawienia wynika, że odsetki występowania brunetów w Kieleckim i Opczyńskim są prawie też same, podobnie jak i szatynów; w Opatowskim zaś jest w dwójnasób więcej jednych i drugich. Ciemnych blondynów mniej w Kieleckim niż w Opczyńskim, natomiast w Kieleckim więcej niż tam blondynów i włosów popielatych.

Włosy	Jasne		Ciemne	
	m.	k.	m.	k.
Kieleckie (St. L.) . .	14,9	17,5	85,1	82,5
Opczyńskie (St. L.) .	6,6	—	93,4	100,0

W ogólnem zestawieniu poza skonstatowaniem znacznej przewagi włosów ciemnych nad jasnymi, zauważymy, że w Kieleckim wśród mężczyzn więcej jest włosów jasnych niż w Opczyńskim, wśród kobiet zaś to samo, tylko w stopniu jeszcze silniejszym.

Barwy oczu i włosów w połączeniu. Najczęściej włosy szatynowe lub ciemno-blond występują z oczyma siwymi niebieskimi i niebiesko-zielonemi, oczy piwne łączą się najczęściej z włosami brunetowymi i szatynowymi. Ciemne włosy z ciemnymi oczyma łączą się 10,6% razy dając typ ciemny, jasne włosy z jasnymi oczyma występują w 14,7% wypadków dając typ jasny. Jasne włosy z ciemnymi oczyma trafiają się tylko

0,5% przypadków. Najczęstszym zatem (74,2%) jest typ o barwach silnie zmieszanych. Na uwagę zasługuje, że podobne stosunki zachodzą w Opoczyńskim, jak to widać z załączonego niżej zestawienia, nawet tam jasne włosy nigdy nie występują obok ciemnych oczu. Charakterystyczne, że włosy ciemne łączą się z oczyma jasnymi w ogromnej większości przypadków, ale odwrotnie jasne włosy z ciemnymi oczyma zdarzają się nadzwyczaj rzadko. Być może, że mamy tu do czynienia z pierwotnym typem ciemnym, który zmienia się pod wpływem później przybyłego jasnego, przytem barwa włosów ulega zwicnięciu trudniej,

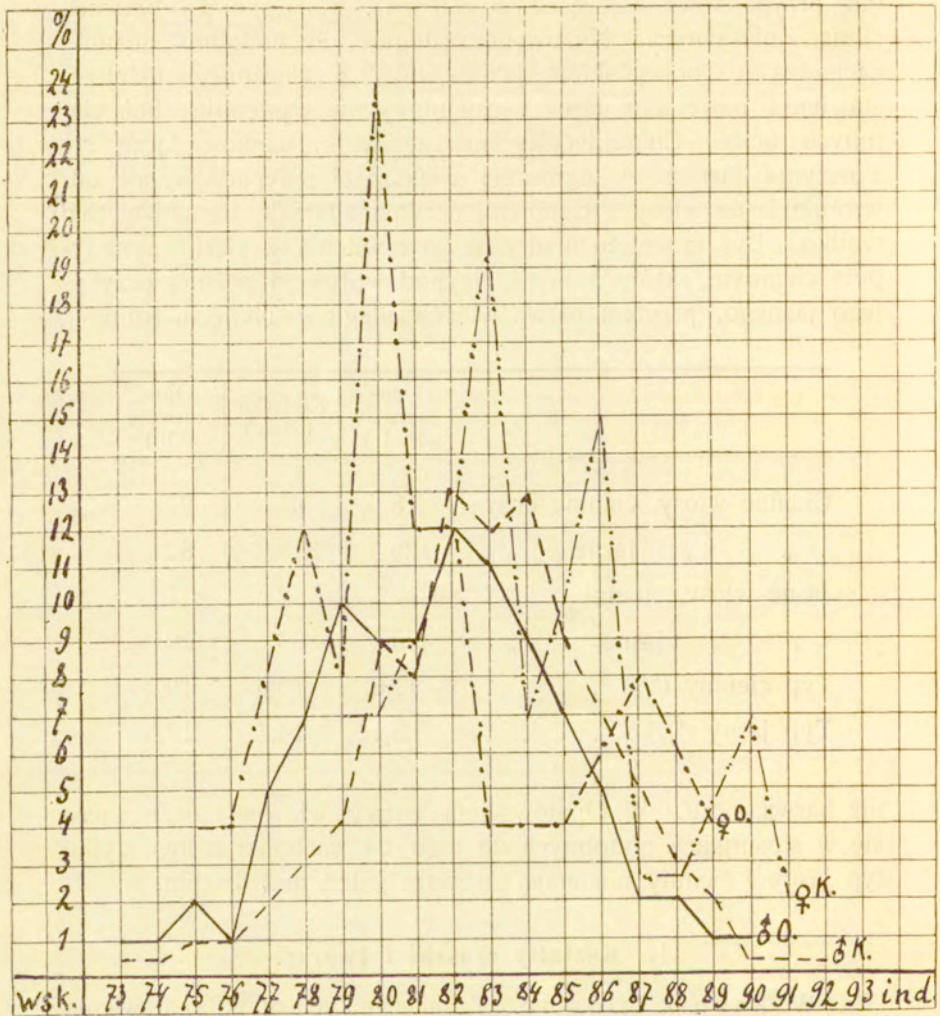
	Opoczyńskie (St. L.)	Kieleckie (St. L.)	Opatowskie (Ol.)
Ciemne włosy, ciemne oczy	18	45	27
„ „ jasne „	129	318	82
Jasne włosy, ciemne „	—	2	1
„ „ jasne „	8	63	29
Typ ciemny (‰)	11,6	10,6	19,2
Typ jasny (‰)	5,1	14,7	19,5

niż barwa oczu. W Opatowskim barwy włosów i oczu łączą się w stosunkach podobnych do tego co zachodzi u nas, tylko typ jasny i ciemny nie mają przewagi jeden nad drugim.

4. Kształty czaszki i twarzy.

Wskaźnik główny. Z załączonego obok zestawienia widać, że skala wahań wskaźnika głównego w Kieleckim jest nieco większa niż w Opoczyńskim i Opatowskim. Minimum w Kieleckim wynosi 73, max.—92 wśród mężczyzn, wśród kobiet zaś odpowiednio 79 i 91.

Krzywa wskaźnika głównego mężczyzn (rys. 3) posiada trzy wyraźne szczyty. Pierwsza jej kulminacja przypada na wskaźniku 80, druga 82 i trzecia 84. Krzywa wskaźnika mężczyzn w Opoczyńskim posiada dwa wyraźne szczyty na 79 i 82, a trzeci nieznaczny na 75. Krzywa kobiet w Kieleckim jest

Rys 3.

również dwuszczytowa (83 i 86), zaś krzywa kobiet w Opatowskim przedstawia 3 szczyty. Z porównania przebiegu tych linii wynika, że element krótkogłowy silniej jest reprezentowany w Kieleckim, niż w Opatowskim. Tam i tu mamy szczyty wyraźnie wskazujące, że ludność miejscowa składa się z mieszaniny elementów długo i krótkogłowych, ale w Kieleckim domieszka elementu długogłowego jest słabsza niż w Opatowskim.

Wskaźnik główny	Kieleckie (St. L.)		Opoczyńskie (St. L.)		Opatowskie (Ol.)	
	m	k.	m	k.	m.	k.
73	1	—	1	—	—	—
74	2	—	1	—	1	—
75	5	—	4	1	—	—
76	7	—	2	1	1	—
77	11	—	9	—	5	—
78	15	—	12	3	6	2
79	17	3	16	2	8	8
80	42	3	15	6	9	3
81	37	—	15	3	12	9
82	55	5	20	3	20	6
83	53	8	18	1	18	7
84	58	3	14	1	13	10
85	38	4	11	1	16	3
86	30	6	8	—	12	5
87	20	1	4	2	19	2
88	14	1	3	—	5	2
89	8	2	1	1	3	1
90	2	3	1	—	—	1
91	2	1	—	—	—	—
92	2	—	—	—	—	—

Z zamieszczonego wyżej zestawienia wynika, że przeszło połowa zbadanych mężczyzn (57,5%) posiada wskaźnik krótkowłósy, przytem tendencya ku krótkogłowości wyrażona jest znacznie wyraźniej niż ku długogłowości. Wśród kobiet zachodzą stosunki podobne. W Opoczyńskim natomiast przy prawie takiej samej ilości krótkogłowych, pośredniogłowców jest znacznie więcej niż w Kieleckim, a w dodatku przejawia się tam tendencya ku długogłowości. W Opatowskim stosunki są zbliżone do tego, co mamy w Kieleckim, a w Stopnickim ta tendencya ku krótkogłowości zaznacza się jeszcze wybitniej. Widzimy zatem, że ilość elementu krótkogłowego zwiększa się w miarę posuwania się na południe.

W poszczególnych wsiach średni wskaźnik waha się pomiędzy 82 i 83 dając 84 tylko w Bielinach i Słopcu. Prawdółowo-

	W s k a ż n i k i										Wskaźniki średnie	
	> 75		75 — 79		80 — 84		85 — 90		90 <		m.	k.
	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.		
Kieleckie (St. L.) .	0,5	—	13,0	7,5	57,5	47,5	27,5	35,0	1,5	10,0	82,4	84,2
Opczyńskie (St. L.)	1,5	4,0	27,6	24,0	52,2	56,0	18,2	16,0	—	—	81,6	81,0
Opatowskie (Ol.) .	0,7	1,7	13,7	18,6	58,0	59,3	27,5	20,3	—	—	83,0	82,8
Stopnickie (L. K.) .	—	—	7,4	8,1	55,5	32,4	35,2	54,	1,8	5,4	84,5	84,5

ści w rozmieszczeniu geograficznym wskaźnika uchwycić się nie da, jak również takiego lub innego stałego połączenia go z wzrostem w poszczególnych wsiach.

Z tych też względów nie podaję mapki rozmieszczenia tego wskaźnika.

Jeżeli teraz średni wskaźnik męskiej ludności powiatu (82,4) porównamy z okolicznymi, to dostrzeżemy to samo co wynikało z rozpatrzenia krzywych lub zestawienia procentowego, rozklasyfikowanego na kategorie wskaźników. W Opczyńskim wskaźnik jest niższy — 81,6, i zmniejsza się tam w miarę posuwania się na północ; we Włoszczowskim, leżącym na tym samym południku co Kieleckie, wskaźnik główny wynosi 82,6; w Opatowskim 83; jeszcze bardziej na południe leżące Stopnickie posiada wskaźnik — 84,5. Średni wskaźnik kobiet w Kieleckim jest 84,2, we Włoszczowskim 83,7, w Opatowskim — 82,8 i w Stopnickim — 84,5. Charakterystyczne, że w Kieleckim i Włoszczowskim kobiety posiadają wskaźnik wyższy.

Talko-Hryniewicz z 7 obserwacji podaje dla gubernii kieleckiej wskaźnik 79,37 i na swej mapce wskaźników przedstawia gubernię kielecką jednoznacznie z piotrkowską, kaliską, warszawską i plocką. Moje obserwacje stanowczo zmieniają ten pogląd, gdyż wskaźnik główny w Kieleckim jest znacznie wyższy, natomiast badania moje potwierdzają przebieg izo-linij wskaźników głównych, wyznaczonych na mapce Czekańskiego.

Wskaźnik wysokościowy $\left(\frac{\text{wysokość głowy projekcyjna} \times 100}{\text{długość głowy}} \right)$ podaję tylko dla 90 mężczyzn (Bilcza i Chęciny) i 25 kobiet (Bilcza), gdyż w innych wsiach nie mogłem mierzyć wysokości głowy. Wskaźnik ten waha się od 55 do 79, posiada zatem

skalę wahań mniejszą niż w Opoczyńskim (56 — 89). Skala wahań wśród kobiet ciągnie się od 61 do 70, dając średnią 68. Średni wskaźnik wysokościowy mężczyzn wynosi 67, podczas

wsk. wys.	m.	k.	wsk. wys.	m.	k.	wsk. wys.	m.	k.
55	1	—	64	8	5	73	2	—
56	—	—	65	7	2	74	1	—
57	—	—	66	13	2	75	3	—
58	—	—	67	9	3	76	1	—
59	4	—	68	11	2	77	—	—
60	1	—	69	8	4	78	1	—
61	1	1	70	5	2	79	1	—
62	3	2	71	3	—			
63	4	2	72	3	—			

		Kieleckie		Opoczyńskie
		m.	k.	m.
Nizkogłowość (<i>chamaecephalia</i>)	wsk. > 69	76,1	92,8	93,4
Średniowysokogłow. (<i>orthocephalia</i>)	„ 70 — 74	16,2	8,8	3,3
Wysokogłowość (<i>hypsicephalia</i>)	„ 75 <	7,7	—	3,3
Wskaźnik średni		6,7	6,8	64,5

gdy w Opoczyńskim 64,5. Wynika z tego, że ludność Kieleckiego jest nieco bardziej wysokogłowa, niż w Opoczyńskim, co również uwidocznia wyżej zamieszczona tabelka. Widać z niej, że nizkogłowości jest w Kieleckim o 17% mniej niż w Opoczyńskim, natomiast więcej jest wysokogłowości i znacznie więcej średniowysokogłowości.

Wskaźnik czoła waha się wśród mężczyzn od 58 do 91, wśród kobiet zaś od 63 do 74. Przebieg wskaźnika uwidoczniiony jest na obok zamieszczonej tablicy. Widzimy z niej,

że pomiędzy 64 a 73 skupia się olbrzymia większość wskaźników, a choć skala występowania ciągnie się u mężczyzn aż do 91, to jednak tylko sporadycznie występują na niej wskaźniki wyższe niż 75.

wsk. czoła	m.	k.	wsk czoła	m.	k.	wsk. czoła	m.	k.
58	2	—	70	55	3	82	1	—
59	—	—	71	34	4	83	—	—
60	1	—	72	31	1	84	—	—
61	2	—	73	16	1	85	1	—
62	9	—	74	5	2	86	—	—
63	11	2	75	6	—	87	—	—
64	21	3	76	1	—	88	—	—
65	33	4	77	1	—	89	—	—
66	45	2	78	—	—	90	—	—
67	51	6	79	2	—	91	1	—
68	58	3	80	—	—			
69	41	9	81	—	—			

W poszczególnych wsiach średni wskaźnik waha się w bardzo nieznacznych granicach, bo od 68 do 71 (Cisów). Średni wskaźnik czoła dla całego powiatu daje dla mężczyzn cyfrę 69, a dla kobiet 68. W Opczyńskim jest prawie toż samo, bowiem średni wskaźnik mężczyzn wynosi 68,4, a kobiet 69, natomiast w Opatowskim wskaźnik mężczyzn (58,5) i kobiet (59,5) jest znacznie niższy, co świadczy o większej liczbie czół wązkich w Opatowskim. Wynika to również z poniższego zestawienia: (patrz Tab. str. 593).

Widzimy z niego, że w Kieleckim jest 36,7% czół szerokich, których w Opatowskim nie ma wcale. Dalej w Opczyńskim, jest więcej niż w Kieleckim czół szerokich. Największy procent czół wązkich jest w Opatowskim, nieznaczny w Kieleckim i brak zupełny w Opczyńskim. Zatem szerokość czoła zwiększa się w miarę posuwania się z południa na północ.

	Kieleckie (St. L.)		Opoczyń- skie (St. L.)		Opatow- skie (Ol.)	
	m.	k.	m.	k.	m.	k.
Wązkoczołowe (<i>leptofrontia</i>) wsk. > 60	0,5	—	—	—	6,1	3,4
Średniczołowe (<i>mesofrontia</i>) „ 60 — 69	62,8	72,5	58,5	48,0	93,9	96,6
Szerokoczołowe (<i>euryfrontia</i>) „ 70 <	36,7	27,5	41,3	52,0	—	—
Wskaźnik średni	69	68	68,4	69	58,5	59,5

Wskaźnik twarzy $\left(\frac{\text{wysokość twarzy} \times 100}{\text{szerokość twarzy}}\right)$ posiada bardzo rozległą skalę wahań, bo od 69 do 101 u mężczyzn i od 72 do 93 u kobiet. Jak widać z obok załączonej tablicy jest to skala wahań ciągła i tylko poniżej 73 i powyżej 95 występują wskaźniki rzadziej.

Wsk. twarzy	m.	k.	Wsk.	m.	k.	Wsk.	m.	k.
69	1	—	80	23	7	91	10	—
70	1	—	81	28	4	92	3	—
71	—	—	82	28	3	93	4	1
72	1	1	83	39	—	94	1	—
73	3	—	84	26	3	95	2	—
74	10	—	85	39	5	96	5	—
75	9	—	86	40	—	97	—	—
76	15	1	87	33	1	98	3	—
77	11	—	88	19	2	99	2	—
78	16	5	89	14	2	100	—	—
79	24	3	90	17	2	101	1	—

Średni wskaźnik twarzowy waha się w poszczególnych wsiach od 81 do 86; wartości najwyższe daje ten wskaźnik w Krajnie, Wzdole, Brzezinkach i Ś-tej Katarzynie, wskazując na większą ilość twarzy wązkich w tych wsiach. Średnia dla powia-

tu wynosi 84 wśród mężczyzn i 83 wśród kobiet. W Opoczyńskim średnia dla obydwu płci wynosi 82, w Opatowskim — 96 dla mężczyzn i 94 dla kobiet. Zatem widzimy tu znów wzrost szerokolicowości w miarę posuwania się na północ.

	Kieleckie (St. L.)		Opoczyńskie (St. L.)	
	m.	k.	m.	k.
Szerokolicowość (<i>chamaeprosopia</i>) wsk. > 90	91,8	97,5	93,4	92,0
Wązkolicowość (<i>leptoprosopia</i>) „ 90 <	8,2	2,5	6,6	8,0
Wskaźnik średni	84	83	82,2	82,2
Szerokolicowość (<i>chamaeprosopia</i>) wsk. > 50	54,0	68,0	50,0	—
Wązkolicowość (<i>leptoprosopia</i>) „ 50 <	46,0	32,0	50,0	—
Wskaźnik średni	49	49	49,4	—

W zestawieniu wyżej umieszczonem widzimy, że olbrzymia większość wskaźników przypada na wązkolicowość, ale wśród mężczyzn Kieleckich jest o 2% więcej twarzy wązkich, niż w Opoczyńskim. Porównania tego nie mogę skutecznie z Opatowskim, bowiem tam długość twarzy mierzona była inaczej.

Rozpatrując częstość występowania wskaźnika twarzowego z głównym, zauważymy, że, podobnie jak w Opoczyńskim, twarze szerokie występują najczęściej u średniogłowców, rzadziej wśród podkrótkogłowców. Twarze wązkie nie wykazują tendencji do łączenia się z którymś z kształtów głowy, a główna ilość osobników o cechach korelowanych skupia się przy średnich arytmetycznych tychże wskaźników.

Korelując wskaźnik twarzy z czołowym, zauważymy stosunki podobne do tych, jakie zachodzą w Opoczyńskim. Twarze szerokie łączą się z czołami średnimi, a nieco rzadziej z szerokimi.

Wskaźnik górnotwarzowy $\left(\frac{\text{nasion-prosthion} \times 100}{\text{szerokość twarzy}} \right)$ obliczyłem tylko dla Bilczy, gdyż tam tylko mogłem mierzyć wysokość górnotwarzową. Odnośny wskaźnik waha się wśród 50 mężczyzn od 41 do 57, wśród kobiet od 33 do 54.

Wskaźnik 50 występuje wśród mężczyzn 18% razy, przypada tu jedno maximum, drugie zaś na wskaźnik 46—12%. Wśród kobiet jedno maximum przypada również na wskaźnik 46 (16%), drugie zaś — 12% na wskaźnik 53.

Wskaźnik średni zarówno dla mężczyzn, jak i kobiet, wynosi 49, zarówno jak i w Opoczyńskim.

Wskaźników szerokolicych, t. j. do 50, jest 54% wśród mężczyzn i 68% wśród kobiet, wązkolicych odpowiednio — 46% i 32%. W Opoczyńskim obu kategorii mamy po 50%. Jak tam, tak i tu, w klasyfikacji na grupy, wskaźniki górnotwarzowy i całej twarzy przedstawiają stosunki nieco odmienne.

Wskaźnik $\left(\frac{\text{szerokość twarzy} \times 100}{\text{szerokość czaszki}}\right)$ waha się wśród mężczyzn od 74 do 94, wśród kobiet od 81 do 102. Jednak główna masa wskaźników mężczyzn skupia się pomiędzy 83 i 97, a kobiet 85 i 92. Najczęściej występują wskaźniki 91, 92 i 93, bo po 13,14% razy, tworząc krzywą o jednym pokaznym maximum. Wśród kobiet około tych wskaźników też skupia się

wsk. stos. twarzy do czaszki	m.	k.	wsk. stos. twarzy do czaszki	m.	k.	wsk. stos. twarzy do czaszki	m.	k.
74	1	—	84	7	—	94	26	1
75	—	—	85	10	2	95	17	—
76	—	—	86	13	5	96	17	—
77	—	—	87	18	6	97	8	—
78	—	—	88	24	3	98	1	1
79	1	—	89	45	5	99	4	—
80	—	—	90	49	5	100	—	—
81	1	1	91	60	7	101	—	—
82	1	1	92	58	2	102	—	1
83	8	—	93	59	—			

maximum. Średnia tego wskaźnika w różnych wsiach waha się nieznacznie, bo od 88 do 92, dając dla powiatu średnią 91 dla mężczyzn i 89 dla kobiet; te same cyfry dla mężczyzn i kobiet

występują w Opoczyńskim, jako średnie wskaźnika stosunku szerokości twarzy do czaszki.

Wskaźnik nosa. Wśród mężczyzn waha się w ogromnych granicach, bo od 43 do 95. Poniżej 51 występuje on tylko 2 razy, powyżej 88 też występowanie jego nie jest ciągiem, jednakże pomimo tego pozostaje jeszcze skala dość długa, o znacznej chwiejności. Wśród kobiet skala wahań zaczyna się od 57, a kończy na 80, o czym daje pojęcie zamieszczona poniżej tablica.

wsk. nosa	m.	k.	wsk. nosa	m.	k.	wsk. nosa	m.	k.
43	1	—	61	16	2	79	7	—
44	—	—	62	11	4	80	7	2
45	—	—	63	22	2	81	7	—
46	1	—	64	15	1	82	5	—
47	—	—	65	27	2	83	5	—
48	—	—	66	11	—	84	5	—
49	—	—	67	24	1	85	2	—
50	—	—	68	25	4	86	2	—
51	1	—	69	31	5	87	3	—
52	3	—	70	24	1	88	2	—
53	2	—	71	13	1	89	—	—
54	2	—	72	13	2	90	1	—
55	3	—	73	25	4	91	1	—
56	3	—	74	15	—	92	—	—
57	2	1	75	15	—	93	2	—
58	5	1	76	19	1	94	1	—
59	12	1	77	19	2	95	1	—
60	7	2	78	10	1			

Klasyfikując wskaźniki nosa na kategorie, jak w powyższej tabliczce, widzimy, że ilość nosów wązkich jest prawie taka sama jak średnich, zaś nosów szerokich niema wcale wśród kobiet Kieleckich, zaś wśród mężczyzn 6,8%. W Opoczyńskim panują pod tym względem stosunki podobne.

	Kieleckie (St. L.)		Opoczyńskie (St. L.)	
	m.	k.	m.	k.
Nosy wąskie (<i>leptorhinia</i>) wsk. > 68	45,4	52,5	51,0	48,0
„ średnie (<i>mesorhinia</i>) „ 69–81	47,8	47,5	42,1	48,0
„ szerokie (<i>platyrhinia</i>) „ 82 <	6,8	—	6,9	4,0
Średni wskaźnik	70	68	70,6	69

Średni wskaźnik nosa w poszczególnych wsiach waha się wśród mężczyzn od 68 do 71, dając średnią dla powiatu — 70, kobiety zaś wogóle mają nosy węższe i średni wskaźnik niższy — 68. Niższy średni wskaźnik nosa kobiet występuje też w Opoczyńskim, gdzie wskaźnik średni mężczyzn jest 70,6, a kobiet — 69. W Opatowskim u płci obojga występuje wskaźnik — 74, wskazując, że ludność tamtejsza ma nosy szersze, niż tu opisywana.

Kształty nosa. W obok umieszczonej tablicy zestawiam kształty nosa w poszczególnych wsiach, najpierw ze względu na kształt nozdrzy, a niżej ze względu na jego profil. We wszystkich wsiach widać przewagę nosów średnich. Profil grzbietu nosa zwykle nieco falisty, posiada pewną tendencję do wklęsłości, tylko w Bilczy (wśród mężczyzn i kobiet) i Brzezinkach spotyka się większą ilość nosów wypukłych. Porównując procentowość występowania różnych kształtów nosa w Kieleckim z tem, co dawniej znalazłem w Opoczyńskim, zauważymy, że w Kieleckim jest mniej, niż w Opoczyńskim nosów średnich, a więcej niż tam szerokich. Mniej jest też w Kieleckim nosów wypukłych, mniej prostych, a więcej miernie wklęsłych. W Opatowskim, o ile można porównywać te materiały, nosów wklęsłych jest więcej niż w Kieleckim, a zatem w miarę posuwania się na południe zwiększałyby się ilość nosów wklęsłych. (Patrz Tab. str. 598 i 599).

* * *

	Bolechowice		Chęciny		Bilcza		Słopiec		Cisów	Piekoszów	Promnik	Chełmce	Bieliny	Krajno	Bobrza	Suchedniów	Wzdół	Brzezinki	Ś-ta Katarzyna	Ogólnie			
	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.												1	%	1	%
ważki	8	4	12	11	6	2	5	5	8	4	5	18	18	5	94	22	13	32					
średni	17	24	29	14	15	9	9	5	7	8	18	19	9	11	20	16	16	17	233	54,5	23	58	
szerości	—	12	9	—	4	—	4	8	10	10	7	11	10	7	2	7	4	4	5	101	23,5	4	10
prosty	5	6	10	2	3	1	2	2	1	3	3	2	3	1	7	5	5	8	4	61	14,3	3	7,5
falisty	8	11	5	1	4	3	1	7	11	8	11	10	9	7	5	11	6	6	8	121	28,1	4	10,0
lekkie wklęsły	8	5	6	6	4	1	1	2	3	4	3	9	4	—	5	2	4	2	2	56	13,1	7	17,5
mierne „	3	6	5	3	6	3	4	4	3	2	5	5	3	3	3	4	4	4	4	67	15,7	7	17,5
silnie „	—	3	1	1	2	4	4	—	—	1	1	1	3	1	1	1	1	1	1	16	3,8	5	12,5
hakowaty	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	0,7	—	—
lekkie wypukły	5	5	17	11	2	1	1	3	—	2	1	4	5	—	3	2	13	6	72	16,8	12	30,0	
mierne „	1	3	4	1	3	1	1	3	—	1	2	1	—	3	1	—	4	2	28	6,6	2	5,0	
silnie „	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	4	0,9	—	—

	Kieleckie (St. L.)		Opoczyńskie (St. L.)		Opatowskie (Ol.)	
	m.	k.	m.	k.	m.	k.
Wązki	22,0	32,0	22,6	16,0		
Średni	54,5	58,0	63,3	72,0		
Szeroki	23,5	10,0	13,0	12,0		
Prosty	14,3	7,5	18,7	20,0	} 53,6	28,8
Falisty	28,1	10,0	20,7	16,0		
Lekko wklęsły	13,1	17,5	16,1	16,0	} 24,2	57,4
Miernie „	15,7	17,5	13,6	16,0		
Silnie „	3,8	12,5	3,2	8,0	} 22,0	13,8
Hakowaty	0,7					
Lekko wypukły	16,8	30,0	19,4	24,0		
Miernie „	6,6	5,0	3,9			
Silnie „	0,9		4,5			

5. Rozważania ogólne.

W poszukiwaniu pierwiastków składowych naszej ludności obliczyłem wzrost średni i średni wskaźnik główny osobników posiadających ciemne włosy z ciemnymi oczyma i jasne włosy z jasnymi oczyma:

bruneci piwnoocy posiadają wzrost 1652 mm przy wsk. głównym — 83

blondyni niebieskoocy „ „ 1649 mm przy wsk. głównym — 83

Cyfry to bardzo charakterystyczne, co jest tem dziwniejsze, że przy pierwszym opracowaniu terytoryalnym, opartem na dość znacznej ilości osobników otrzymuje się rezultaty odmienne od tych, jakie otrzymał Czekanowski dla całego kraju. Dwa wyodrębnione powyżej typy, a występujące po 10%, nie pasują do żadnej z czterech grup ustanowionych przez Czekanowskiego. Tylko moi bruneci mogą być trochę podobni do typu δ Czekanowskiego, jednak różnią się od tego typu niższym wzrostem i niższym wskaźnikiem głównym.

Wśród licznych typów wyodrębnionych przez Krzywickiego też niema takiego, który odpowiadałby jakiemuś z typów wyodrębnionych przezemnie.

Bruneci piwnoocy o wskaźniku głównym 83, a wzroście 1652 mm. najbardziej zbliżają się do *Homo alpinus*. Posiadamy ich nawet względnie znaczny procent, bo aż 10,6. Objaw to wysoce charakterystyczny: *Homo alpinus* zamieszkuje, jak wiadomo, nie tylko Alpy, ale i inne góry Europy. Zatem i nasze niepokazne góry Kieleckie byłyby ośrodkiem, w którym ten typ występuje intensywniej. Bądź jak bądź, ludność miejscowa mniej podlegała krzyżowaniu niż mieszkańcy równin Polski. Wprawdzie niepokazne góry nie były schroniskiem należycie zabezpieczającym od dopływu czynników obcych, ale olbrzymie puszcze izolowały do pewnego stopnia ludność przedhistoryczną tego obszaru.

Mozolna analiza Krzywickiego nie wykryła w Królestwie tego typu, „wśród nich *homo alpinus*, jeśli istnieje, pisze on na str. 633, to tylko w Małopolsce i w ilości nieomal znikomej“.

Na str. 591 Krzywicki pisze: „W każdym razie przedstawiciele typu ciemniejszego dostawali się z dwóch stron: od Śląska, a właściwie od bramy morawskiej i od bramy naddunajskiej. Szlak, idący przez bramę morawską, nadał piętno bardziej uposażone w pierwiastki typu ciemnego Śląskowi górnemu, powiatom chrzanowskiemu i krakowskiemu, prawdopodobnie ościenym powiatom Kongresówki; drugi poczynający się w bramie naddunajskiej, przerzyna Galicyę wschodnią i zmierza ku Pobużu. Ale to oddziaływanie drugie, nie tylko podnoszące obfitość barwy ciemnej oczu i włosów, ale także wpływające dodatnio na wzrost, bodaj niewiele przyczyniło się do utworzenia takich dzielnic ciemniejszych jak Przemyskie lub Małopolska kongresowa; tu występuje typ ciemny niskorosły zgoła innego pochodzenia i innej formacji antropologicznej“.

W świetle tego twierdzenia możnaby przypuszczać, że pierwotnie siedział w górach Świętokrzyskich *homo alpinus*, potem przywędrował ¹⁾ typ dynaryjski [brunet wysokorosły (1680—1720), krótkogłowy (85—86)], który przyczynił się do zachowania tam cech typu alpejskiego.

---

¹⁾ Oczywiście niekoniecznie musiała to być wędrownica ludu lub plemienia; mogło się odbywać pewnego rodzaju wsiąkanie typu, coś podobnego jak dyfuzja gazów.

Jakkolwiek metody antropometryczne są bardzo ściśle, to jednak nie ujmują one wielu cech, które zauważyć można tylko przez zwykłą obserwację. Części miękkie wykazują ogromną zmienność i jak to już wskazywałem, pisząc o Smardzewicach i Witkowicach, rzucają się obserwatorowi w oczy, jako pewnego rodzaju kształty typowe dla każdej miejscowości.

W szeregu wsi położonych w pobliżu siebie zauważyłem fizyonomie podobne do siebie do tego stopnia, że np. w Brzezinach trudno mi było odróżniać tożsamość osobników, gdy byli w wieku mniej więcej tym samym.

W Brzezinkach, Krajnie, Wilkowie, Mąchocicach, św. Katarzynie często spotyka się typy jasne, o twarzach wydłużonych (wskaźniki twarzowe tych wsi są najwyższe), wązkich nosach i spiczastym podbródku. Wsie te leżą pomiędzy największymi pasmami i dziś jeszcze są odseparowane od znaczniejszych arterii komunikacyjnych. To też prawdopodobnie położenie ich sprzyjało wytworzeniu pewnego typu miejscowego, gdyż, odseparowani od świata w czasach dawniejszych, mieszkańcy tych wsi intensywniej krzyżowali się z najbliższymi sąsiadami.

Drugim miejscowym typem jest typ „mongolokształtny”. Nie można tego skonstatować pomiarami antropometrycznymi, ale nawet inteligencja miejscowa wie o istnieniu w południowej części wyżyny Kielecko-Sandomierskiej chłopów, posiadających mongolskie rysy. Sporadycznie trafiają się takie osobniki w Brzezinkach, Bilczy, a bardziej na południe częściej (Dębno), zaś poza zbadanym obszarem — w Jędrzejowie, Stopnickiem — nie brak całych wsi, których mieszkańcy przypominają wyglądem swym tatarów. Te cechy mongolokształtne przejawiają się w wystawianiu kości licowych, kształtach nosa, naturze włosów, oprawie oczu.

Dwa czynniki wyjaśniają nam obecność tych dziwnych tu kształtów. Bogactwa klasztoru świętokrzyskiego wabiły tu łupieżców tatarów, którzy zostawili po sobie domieszkę krwi mongolskiej. Ale ten czynnik nie miał większego znaczenia i nie mógł wpłynąć wybitniej na wytworzenie takiego miejscowego typu. Czynnikiem, któremu zawdzięczamy obecność fizyonomii mongolskich wśród włościan kieleckich, było osadnictwo tatarskie w województwie sandomierskim i krakowskim w czasach historycznych.

Do ludności włościańskiej polskiej pseudo tubylczej powrócę może kiedyindziej, bo wykracza ona z naszego obecnego terenu. Istnienie wsi o takich nazwach jak np. Pieczonogi, wskazuje na interesujące zagadnienia, jakie się tam nasuwają.

W zakończeniu podam jeszcze charakterystykę ogólną zbadanej ludności.

Jest to ludność średniorosła (męż. 1643, kob. 1537) o białej skórze i jasnych, najczęściej niebieskich oczach, a włosach ciemnych. Kształt czaszki znajduje się na pograniczu krótko- i średniogłowości (wsk. główny męż. 82,4, kob. 84,2), a przytem należy do kategorii niskogłowców (wsk. wysokościovu 67 dla męż., 68 dla kobiet). Czoła w 62% przypadków średniej szerokości dają wskaźniki 69 (męż.) i 68 (kob.), twarze szerokie o wskaźniku 84 (męż.) i 83 (kob.) Kształty nosa wahają się głównie w skali wązkich i średnich, dając dla mężczyzn wskaźnik 70, dla kobiet 68, pozatem grzbiet nosa jest miernie rozplaszczony i w profilu daje linię prostą lub lekko falistą.

Niezupełnie zgadza się to z tą charakterystyką, jaką podaje Krzywicki (str. 611) dla Małopolski, a mianowicie nasi włościanie odróżniają się szerszem czołem, szerszą twarzą i wyższym wzrostem.

Nie chcę bynajmniej rozszerzać mej charakterystyki na całą Małopolskę, ale zwracam na to uwagę, gdyż Krzywicki operował dla Małopolski bodaj dwoma, trzema miejscowościami, z liczbą osobników bez porównania mniejszą niż moja. To też niniejsza praca dokłada, w stosunku do istniejącego materiału, dużo, choć dalsze szczegółowe badania innych powiatów Małopolski mogą przynieść znów nieco odmienne wyniki.

Skonstatowałem wszak, że powiat kielecki przedstawia pewne przejścia w cechach antropologicznych z południa na północ (zwiększanie się szerokości twarzy, czoła), a co z tego wynika, możemy się spodziewać pewnych różnic.

LITERATURA.

- Czekanowski J. Beiträge zur Anthropologie von Polen. (Arch. v. Anthr. t. X zes. 2/3 1911).
- Tenże. Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii. Warszawa 1913.
- Элькинъ А. Д. Привислянскіе поляки (Гр. Антр. Отд. Изв. Имп. Общ. любителей Естествоз. t. XVIII. Moskwa 1896).
- Krzywicki L. Charakterystyka fizyczna ludności ziem polskich. (Encyklopedia polska t. I. Kraków 1913).
- Lencewicz St. Charakterystyka antropologiczna ludności Smardzewic. (Spr. z pos. Tow. Nauk. Warsz. zes. 9, t. IV. 1911).
- Tenże. Dalsze studia antropologiczne w powiecie opoczyńskim. (Pamiętnik fizyograficzny t. XXII. 1914).
- Tenże. Materiały antropologiczne z Witkowic. (Spraw. z pos. Tow. Nauk. Warsz. zes. 5 t. VI. 1913).
- Olechnowicz W. Charakterystyka antrop. ludn. pow. opatowskiego gub. radomskiej. (Zbiór wiad. do antr. krajowej t. II. 1897).
- Talko-Hryncewicz J. Polacy Królestwa Polskiego w świetle dotychczasowych badań antropologicznych. (Rozprawy Wydz. mat.-przyrod. Akad. Um. w Krakowie t. LII ser. B. 1912).

RÉSUMÉ.

Stanisław Lencewicz:

Population des montagnes de Kielce au point de vue anthropologique.

Communication annoncée le 4. VI. 1914.

Présentée par K. Stołyhwo.

J'ai examiné sous le rapport de la constitution physique les habitants de l'arrondissement de Kielce (dans le Royaume de Pologne). Ce travail comprend 428 paysans et 40 paysannes, de l'âge mûr et adulte, dans les campagnes suivantes: Bieliny, Bilcza, Bobrza, Bolechowice, Brzezinki, Chęciny, Chełmce, Cisów, Krajno, Piekoszów, Promnik, Słopiec, Suchedniów, św. Katarzyna, Wzdół (voir la carte sur la page 568). Ce sont, sans aucun doute, des paysans autochtones polonais, qui ne sont point atteints par l'influence dégénérée des villes.

Le tableau ci-joint (page 572 et 573 du texte polonais) donne les mesures et les indices des caractères particuliers de la population examinée.

La taille moyenne des hommes (1643 *mm.*) surpasse les chiffres trouvés jusqu'à présent pour ce gouvernement et arrondissement. Le fait est bien compréhensible, car les chiffres obtenus par la conscription militaire ne donnent pas la taille de la population mûre, qui ne devient définitive qu'au delà de 21 ans. J'ai défini la couleur de la peau d'après le tableau de Luschan. Du tableau inséré à la page 582 du texte polonais nous voyons la prépondérance de la peau blanche et surtout du № 7.

J'ai défini la couleur des yeux d'après le tableau de Martin. Le tableau joint à la page 583 du texte polonais démontre la prépondérance de la couleur bleue et verdâtre. Il y a en tout parmi les hommes 88,9% des yeux clairs, parmi les femmes 90%; des yeux foncés — 11,7% chez les hommes, 10% chez les femmes. J'ai défini la couleur des cheveux d'après le tableau de Fischer; en voici les résultats (page 585). Il y a dans l'arrondissement d'Opozno 85,1% d'hommes et 82,5% de femmes à cheveux foncés; 14,9% d'hommes et 17,5% de femmes à cheveux clairs

En outre j'ai cherché à établir la corrélation de la couleur des yeux et des cheveux. Nous voyons que les cheveux foncés coïncident le plus souvent avec les yeux clairs (318 individus); les cheveux foncés avec les yeux foncés se joignent plus rarement (45 indiv.). Les cheveux blonds avec les yeux clairs se trouvent chez 63 individus et les cheveux blonds ne sont accompagnés des yeux foncés qu'une seule fois.

La forme du crâne, d'après l'indice céphalique est le plus souvent mésocéphale ou sous-brachycéphale; voici les chiffres en %.

L'indice	hommes	femmes
> 75	0,5	—
75 — 79	13,0	7,5
80 — 84	57,5	47,5
85 — 90	27,5	35,0
90 <	1,5	10,0

L'indice moyen de l'arrondissement (82,4 chez les hommes, 84,4 chez les femmes) est supérieur, à celui qui a été proposé par Talko - Hryniewicz (79,37). Il n'y a pas aucun doute que mon chiffre est plus juste, parceque Talko-Hryniewicz a proposé son chiffre en se basant sur 7 individus. En poussant du sud au nord on aperçoit que l'indice céphalique diminue. Dans l'arrondissement de Stopnica—84, de Kielce 82,4, d'Opoczno — 81,6.

Sur la fig. 3 du texte polonais (page 588) se trouve la courbe de l'indice céphalique. Elle a deux maxima principaux.

L'indice de hauteur, inconnu jusqu'à présent pour la population polonaise, démontre un grand pourcentage de chamaecéphales.

		hommes	femmes
chamaecéphales — indice	> 69	76,1	92,0
orthocéphales	" 70 — 74	16,2	8,0
hypsicéphales	" 75 <	7,7	—

Les fronts ont la largeur moyenne:

		hommes	femmes
leptofrontaux — indice	> 60	0,5	—
mésosfrontaux	" 60 — 69	62,8	72,5
eurysfrontaux	" 70 <	36,7	27,5

L'indice facial $\left[\frac{\text{hauteur de la face} \times 100}{\text{largeur de la face}} \right]$ démontre des faces larges:

		hommes	femmes
chamaeprosopes indice	> 90	91,8	97,5
leptoprosopes	" 90 <	8,2	2,5

L'indice de la partie supérieure de la face $\left(\frac{\text{nasion-prosthion} \times 100}{\text{largeur de la face}} \right)$ j'ai établi pour la première fois pour la population polonaise. Voilà les résultats obtenus:

		hommes	femmes
chamaeprosopes — indice	> 50	54,0	68,0
leptoprosopes	„ 50 <	46,0	32,0

L'indice nasal se groupe de la manière suivante:

		hommes	femmes
leptorhiniens — indice	> 68	45,4	52,5
mésorhiniens	„ 69 — 81	47,8	47,5
platyrhiniens	„ 82 <	6,8	—

A côté de l'indice nasal, j'ai noté la forme de l'arrête et son profil. Presque tous les habitants de l'arrondissement d'Opoczno ont les nez rectilignes ou très légèrement courbés, il n'y a que le nombre insignifiant qui possède le nez convexe ou concave (voir la table sur la page 598).

En ne m'arrêtant pas à la corrélation de la couleur des yeux et des cheveux, j'ai établi aussi pour les individus à la même pigmentation la taille moyenne et l'indice céphalique moyen. Les bruns aux yeux foncés ont 1652 *mm* de la taille et un indice céphalique — 83, les blonds aux yeux bleus — 1649 *mm* et un indice — 83. Les premiers se trouvaient au nombre de 10,6%, les derniers au nombre de 14,7%, d'où il résulte que la majorité appartenait aux couleurs mélangées.

Le type brun, que j'ai signalé, est très semblable à *homo alpinus* et il se présente en quantité considérable (10,6%). C'est pour la première fois qu'on constate la présence de ce type en Pologne.

On peut caractériser la population de l'arrondissement de Kielce comme étant de taille moyenne (hommes — 1643, femmes — 1537) à cheveux foncés, peau blanche et yeux clairs (la majorité des yeux — bleus). Le plus grand % de pigmentation est mélangé. D'après la forme du crâne ils sont mésocéphales et sous — brachycéphales (indice céphalique — 82,4 des hom-

mes, 84,2 des femmes), et en même temps — chamaecéphales (ind. de hauteur — 67 des hommes, 68 — des femmes). Une chamaeprosopie (indice facial — 84 des hommes, 83 — des femmes) accompagne un front moyen (mésoprotie — 62%; ind. frontal — 69 des hommes, 68 des femmes); un nez étroit ou moyen, avec l'indice moyen — 70 chez les hommes, 68 — chez les femmes.

L'arrondissement de Kielce au point de vue d'anthropologie présente une certaine transition entre le district d'Opatów, situé plus au sud et le district d'Opoczno, situé plus au nord. La taille, la largeur de la face et du front, augmentent du sud au nord et l'indice céphalique, au contraire, diminue dans la même direction.

TABLICE POMIARÓW.

Nr.№ porządkowe	Wiek	Długość głowy	Szerokość głowy	Szerokość czoła	Wskaźnik głowny	Wskaźnik czoła	Wskaźnik stosunku szer. twarzy do głowy	Szerokość twarzy	Wysokość twarzy	Wskaźnik twarzy	Wysokość nosa	Szerokość nosa	Wskaźnik nosa	Wzrost	Siąg	Barwa skóry	Barwa tęczówki	Barwa włosów	Grzbiet nosa

Bolechowice.

1	35	193	149	104	77	70	95	141	122	86	51	35	69	1700	1770	3	15	9	sz. wk.
2	31	194	159	106	82	67	85	136	109	80	46	38	83	1692	1801	3	7	26	w. pr.
3	40	190	159	111	84	70	92	146	128	88	52	36	69	1685	1782	7	6	4	śr. l. wp.
4	44	184	153	102	83	67	92	141	123	87	52	36	69	1621	1689	7	5	4	w. l. wk.
5	32	176	148	96	84	65	92	136	108	79	44	35	79	1640	1665	10	11	4	śr. m. wk.
6	57	178	150	102	84	68	91	136	104	76	45	34	75	1570	1746	8	14	4	w. pr.
7	60	178	148	100	83	67	92	136	119	87	51	33	65	1647	1796	8	14	5	śr. f.
8	21	179	154	100	86	65	91	140	119	85	49	29	59	1705	1758	7	7	5	śr. f.
9	34	117	146	100	82	68	92	134	116	86	47	35	74	1546	1665	7	12	5	śr. m. wk.
10	40	188	150	110	80	73	93	140	122	87	54	37	68	1686	1795	7	16	5	śr. pr.
11	27	179	151	95	84	63	89	135	124	92	52	31	60	1652	1685	7	12	6	śr. l. wp.
12	26	189	163	115	86	70	86	140	111	79	49	36	73	1700	1835	7	9	4	śr. f.
13	27	178	152	95	85	62	88	134	116	86	51	35	69	1602	1682	7	13	8	śr. f.
14	38	181	147	106	81	72	94	138	116	84	49	30	61	1757	1857	7	11	5	w. l. wp.
15	38	178	148	100	83	67	94	139	120	86	50	30	60	1717	1832	7	15	7	śr. f.
16	25	191	156	106	82	68	87	136	110	81	46	35	78	1757	1852	7	7	7	śr. f.
17	33	172	141	97	82	69	93	131	111	85	48	34	71	1628	1628	7	14	8	w. pr.
18	20	193	165	102	85	62	88	146	112	77	49	33	67	1784	1866	7	13	4	w. f.
19	50	182	143	101	78	71	94	135	129	95	51	35	65	1650	1727	7	13	8	śr. l. wk.
20	58	186	144	105	77	73	91	131	117	89	46	38	83	1622	1679	3	10	5	śr. f.
21	38	185	150	104	81	69	89	134	110	82	49	33	67	1622	1711	3	12	4	śr. l. wp.
22	52	185	158	108	85	68	94	149	114	76	51	35	69	1683	1802	3	7	4	w. l. wp.
23	35	184	150	102	81	68	96	144	112	78	44	35	79	1513	1628	3	15	7	śr. l. wk.
24	43	187	153	107	82	70	91	140	118	84	50	38	76	1582	1620	3	12	5	śr. f.
25	38	187	150	104	80	69	93	140	119	85	54	33	61	1660	1769	3	14	5	w. wp.

Piekoszów.

26	28	182	153	100	84	65	92	141	120	85	49	34	69	1765	1800	3	4	5	w. l. wk.
27	42	179	148	102	83	69	88	130	105	81	46	34	74	1656	1753	7	5	4	śr. m. wp.
28	57	179	149	102	83	68	93	138	110	80	45	33	73	1638	1706	3	13	26	sz. m. wk.
29	30	184	145	100	79	69	81	138	112	81	47	35	74	1690	1761	3	12	26	w. l. wp.
30	50	185	152	99	82	65	89	135	93	69	46	35	76	1553	1694	3	16	9	śr. f.
31	31	201	169	114	84	67	85	144	117	81	47	36	77	1734	1811	3	14	9	śr. l. wk.
32	27	195	162	111	83	68	92	150	132	88	55	31	56	1731	1773	3	14	17	śr. f.
33	46	182	154	106	85	69	90	138	108	78	44	36	82	1505	1586	3	12	4	sz. m. wk.
34	31	181	143	101	79	71	94	134	115	86	47	36	77	1598	1715	3	7	5	sz. f.
35	27	185	151	103	81	68	91	137	113	82	47	32	68	1726	1824	3	12	7	śr. f.
36	25	183	160	93	87	58	86	138	117	85	49	32	65	1701	1787	3	15	6	w. f.
37	25	196	148	102	75	69	91	140	119	85	46	35	76	1704	1776	3	13	8	sz. pr.
38	36	196	150	105	76	70	93	139	104	75	44	36	82	1617	1701	3	13	7	sz. m. wk.
39	52	178	150	105	84	70	93	140	117	83	54	35	65	1592	1701	3	10	4	śr. f.
40	34	187	154	108	82	70	91	141	120	85	49	35	71	1625	1739	7	16	7	śr. f.
41	37	195	165	112	85	68	91	151	120	79	53	38	72	1680	1882	7	14	5	śr. f.
42	30	184	157	101	85	64	79	146	115	79	50	35	70	1758	1827	7	15	5	śr. f.
43	58	193	156	114	80	73	95	148	116	78	53	38	72	1615	1738	7	7	4	sz. f.

№№ porządkowe		Wiek																		Gzrbiet nosa																									
		Długość głowy			Szerokość głowy			Szerokość czola			Wskaźnik główny			Wskaźnik czola			Wskaźnik stosunku szer. twarzy do głowy			Szerokość twarzy			Wysokość twarzy			Wskaźnik twarzy			Wysokość nosa			Wskaźnik nosa			Wzrost			Siąg		Barwa skóry		Barwa tęczówki		Barwa włosów	
44	60	181	160	100	88	62	84	135	104	71	45	36	80	1542	1634	7	10	4	sz. f.																										
45	32	189	156	101	82	65	90	141	115	81	49	31	63	1772	1846	7	9	5	w l. wk.																										
46	48	176	145	101	82	70	92	134	104	78	48	39	81	1690	1753	7	14	4	sz. l. wp.																										

P r o m i k .

47	31	181	150	105	83	70	91	137	115	84	51	30	59	1557	1620	3	15	9	w. pr.
48	25	180	154	101	85	65	88	135	121	89	51	33	65	1697	1698	3	15	26	w f.
49	22	183	155	106	85	68	90	140	105	75	44	34	77	1545	1532	8	16	7	śr. l. wk.
50	36	178	147	105	82	71	93	137	112	82	47	35	74	1569	1642	3	14	8	śr. f.
51	40	185	156	110	84	70	90	141	110	75	45	33	73	1578	1686	3	16	7	śr. l. wk.
52	37	187	150	105	80	70	93	140	114	81	48	35	73	1695	1772	3	16	4	sz. l. wk.
53	40	180	149	108	83	72	88	131	105	80	45	35	78	1496	1616	3	14	4	sz. f.
54	25	190	153	105	80	69	91	140	111	79	46	35	76	1665	1735	3	13	4	śr. f.
55	40	177	158	101	89	64	89	141	120	85	51	33	65	1621	1719	3	14	4	śr. f.
56	30	182	161	104	88	65	87	141	110	78	44	33	75	1625	1762	3	13	6	sz. m. wk.
57	32	185	153	108	83	70	89	137	114	83	48	32	67	1620	1763	3	16	5	śr. h.
58	31	184	160	105	87	66	91	146	111	76	53	35	66	1650	1679	3	11	7	w f.
59	46	191	151	108	79	71	92	139	117	84	51	36	70	1575	1589	7	14	7	sz. f.
60	46	183	140	105	76	75	98	138	114	83	51	31	61	1597	1677	7	15	6	w. l. wp.
61	46	176	149	104	84	70	90	134	97	72	47	34	72	1545	1640	7	15	4	śr. f.
62	45	190	155	110	81	71	93	144	125	87	53	36	68	1601	1672	7	14	5	śr. m. wk.
63	44	176	156	106	89	68	93	145	130	89	58	30	52	1662	1778	7	16	5	w. m. wp.
64	34	185	152	99	82	65	92	140	121	86	53	36	68	1597	1694	7	13	5	w. m. wp.
65	30	184	162	104	88	64	87	141	120	85	49	30	61	1602	1691	7	13	4	w. m. wp.
66	46	197	150	105	76	70	96	144	117	81	49	36	73	1674	1713	7	13	4	sz. l. wk.
67	33	180	151	100	84	66	92	139	105	75	49	33	67	1660	1767	7	4	4	w. h.

C h e l m e e .

68	48	184	147	102	80	69	95	140	115	82	50	33	66	1670	1754	3	6	5	śr. l. wk.
69	40	196	166	109	85	66	89	148	120	81	49	39	80	1696	1822	7	5	6	śr. f.
70	31	188	152	106	81	70	97	147	124	84	52	32	61	1680	1825	3	4	5	w. f.
71	46	190	152	105	80	69	92	140	127	91	55	40	73	1576	1714	3	16	9	śr. m. wp.
72	37	186	144	100	77	69	95	137	114	83	49	33	67	1648	1747	8	16	5	śr. f.
73	53	190	164	110	86	67	83	136	115	84	47	36	77	1578	1672	8	15	5	sz. s. wk.
74	47	193	156	113	81	72	93	146	117	80	50	30	60	1729	1816	7	12	4	śr. f.
75	28	189	156	109	82	70	93	146	115	79	49	39	79	1694	1801	7	16	8	śr. f.
76	46	182	156	105	86	67	92	143	121	85	55	36	65	1704	1776	7	14	5	śr. l. wp.
77	35	183	158	105	86	66	90	143	120	84	49	33	68	1664	1716	7	11	8	śr. m. wk.
78	30	190	150	105	79	70	92	138	109	79	42	39	93	1651	1759	7	14	7	sz. s. wk.
79	45	186	161	110	86	62	90	145	121	83	57	33	58	1610	1690	7	14	8	w. s. wp.
80	51	190	158	114	83	72	96	143	119	83	50	38	76	1685	1742	7	16	5	sz. m. wk.
81	46	184	155	108	84	70	92	142	121	85	85	37	43	1636	1762	3	16	5	sz. pr.
82	25	193	160	120	83	75	94	150	120	80	54	34	63	1693	1848	3	11	8	w. pr.
83	33	182	153	107	84	70	91	140	111	79	48	31	64	1614	1665	3	13	6	śr. m. wk.
84	42	192	159	109	83	68	88	140	122	87	54	30	55	1685	1684	3	7	8	w. l. wp.
85	39	180	148	103	82	69	94	139	109	78	48	30	62	1566	1638	3	8	6	śr. f.
86	52	173	145	103	84	71	96	140	110	78	46	34	74	1606	1715	3	9	5	śr. f.
87	50	185	151	108	82	71	92	139	120	86	54	38	70	1723	1809	3	16	5	śr. pr.

Nr	Nr porządkowe	Wiek	Długość głowy	Szerokość głowy	Szerokość czola	Wskaźnik główny	Wskaźnik czola	Wskaźnik stosunku szer. twarzy do głowy	Szerokość twarzy	Wysokość twarzy	Wskaźnik twarzy	Wysokość nosa	Szerokość nosa	Wskaźnik nosa	Wzrost	Siąg	Barwa skóry	Barwa tęczówki	Barwa włosów	Grzbiet nosa
88	40	189	162	102	86	63	88	142	110	77	47	39	83	1731	1795	3	15	5	śr. m. wk.	
89	37	190	150	101	79	67	97	145	115	79	51	39	61	1703	1804	3	13	5	sz. f.	
90	44	194	150	104	77	69	88	132	112	85	51	31	61	1601	1784	3	11	4	śr. f.	
91	33	192	158	111	82	70	90	142	114	80	52	40	77	1771	1843	3	16	5	śr. f.	
92	32	182	161	110	88	68	89	144	123	85	55	30	54	1591	1669	3	15	6	w. l. wp.	
93	54	190	158	110	83	70	92	146	119	81	50	34	68	1594	1677	3	12	5	śr. m. wp.	
94	57	184	140	104	76	74	99	139	128	86	55	34	62	1623	1758	3	16	4	sz. l. wp.	
95	24	188	153	103	81	67	93	143	105	73	52	35	67	1664	1754	3	14	8	śr. m. wk.	
96	25	183	149	102	81	68	90	135	114	84	49	35	71	1606	1629	3	14	8	sz. l. wk.	
97	42	183	148	100	81	67	92	137	111	81	51	38	74	1701	1738	3	16	5	śr. l. wk.	

B o b r z a .

98	48	192	150	102	78	68	93	140	122	87	51	34	67	1664	1665	3	4	7	śr. m. wk.
99	52	178	143	110	80	77	94	135	114	84	49	36	73	1594	1726	3	5	5	śr. m. wp.
100	43	179	149	98	83	66	89	133	116	87	40	33	82	1566	1647	7	6	7	sz. m. wk.
101	37	187	149	104	80	70	90	135	110	81	47	35	74	1635	1738	7	5	5	śr. f.
102	32	183	145	91	79	63	96	140	119	85	47	33	70	1714	1794	3	12	22	w. f.
103	33	183	155	111	85	72	91	141	104	74	41	33	80	1656	1673	3	16	12	sz. m. wk.
104	23	185	159	111	86	70	85	136	119	87	56	42	75	1471	1632	3	16	12	sz. f.
105	45	184	155	106	84	68	91	141	115	81	51	33	65	1685	1749	7	14	25	śr. f.
106	29	175	145	98	83	67	90	131	110	84	50	29	58	1668	1807	7	16	9	śr. f.
107	52	194	145	105	74	72	94	136	111	82	54	33	61	1466	1536	3	15	4	śr. m. wk.
108	45	187	151	99	81	65	93	140	122	87	50	31	62	1660	1687	3	15	7	w. f.
109	33	191	157	101	82	64	92	145	121	83	46	33	72	1687	1743	3	16	7	sz. m. wk.
110	40	184	155	100	84	64	85	132	114	86	51	34	67	1661	1755	3	12	7	śr. m. wk.
111	42	184	147	105	80	71	96	141	121	86	52	36	69	1637	1782	3	8	5	śr. f.
112	46	191	156	105	82	67	89	139	108	78	44	40	91	1586	1676	3	7	4	sz. s. wk.
113	39	189	161	103	85	64	86	139	117	84	54	33	61	1600	1682	3	13	7	śr. m. wk.
114	50	177	151	101	85	67	92	139	111	80	42	32	76	1625	1775	3	13	5	sz. m. wk.
115	23	189	155	110	82	71	92	143	120	84	51	36	70	1645	1754	7	7	5	w. m. wp.
116	32	185	150	105	81	70	64	141	111	79	47	36	77	1653	1724	7	7	4	śr. m. wk.
117	40	187	154	105	82	68	88	135	112	83	46	37	80	1671	1809	7	11	7	sz. m. wk.
118	27	177	145	103	82	72	91	132	100	76	47	34	72	1578	1658	7	13	6	śr. pr.
119	28	185	156	104	84	67	88	137	114	83	52	35	67	1615	1736	7	14	5	w. m. wp.

C i s ó w .

120	46	189	162	110	86	68	91	148	118	79	51	39	76	1643	1754	7	4	5	śr. m. wk.
121	22	178	148	111	83	75	88	131	129	98	52	32	61	1639	1746	7	5	5	w. l. wp.
122	54	188	151	105	80	69	90	136	103	76	49	37	77	1680	1740	7	16	9	śr. pr.
123	23	184	145	95	79	65	91	132	115	87	47	25	53	1590	1649	7	16	12	w. f.
124	60	193	160	107	83	67	92	148	110	74	47	41	87	1722	1774	8	13	5	sz. f.
125	45	192	158	105	82	66	89	141	124	88	52	40	77	1622	1680	7	16	5	sz. l. wk.
126	48	180	148	102	82	69	94	139	113	81	49	35	71	1595	1744	7	13	4	śr. m. wk.
127	66	188	154	110	82	71	91	141	124	88	56	29	52	1593	1715	7	16	5	w. l. wp.
128	40	178	150	96	84	64	84	126	111	88	44	31	70	1518	1675	7	14	6	śr. pr.
129	37	185	151	105	82	69	93	141	112	79	48	36	75	1561	1624	7	9	5	sz. f.
130	30	189	161	104	85	65	89	144	105	73	46	36	78	1651	1718	7	14	7	sz. f.
131	37	192	149	101	78	85	91	136	113	83	52	31	60	1587	1668	3	11	4	w. f.

№№ porządkowe														Wiek		Długość głowy		Szerokość głowy		Szerokość czoła		Wskaźnik główny		Wskaźnik czoła		Wskaźnik stosunku szer. twarzy do głowy		Szerokość twarzy		Wysokość twarzy		Wskaźnik twarzy		Wysokość nosa		Szerokość nosa		Wskaźnik nosa		Wzrost		Siąg		Barwa skóry		Barwa tęczywki		Barwa włosów		Grzbiet nosa	
132	48	193	159	109	82	68	90	144	107	74	44	38	86	1610	1775	3	12	6	sz. m. wk.																																
133	41	188	155	105	82	68	89	138	119	86	48	36	75	1731	1852	3	14	5	w. l. wp.																																
134	56	193	164	150	85	91	74	122	121	99	49	36	73	1584	1659	3	12	4	sz. m. wk.																																
135	56	186	149	100	80	67	92	137	113	82	54	29	53	1572	1647	3	13	5	śr. f.																																
136	36	191	152	112	79	73	91	138	114	83	47	34	72	1582	1675	3	11	4	sz. l. wk.																																
137	58	173	151	97	87	64	90	136	106	78	49	37	75	1520	1886	3	14	8	śr. f.																																

S ł o p i e c , mężczyźni.

138	22	184	151	98	82	65	86	130	105	81	41	31	76	1674	1746	8	5	5	śr. pr.
139	19	181	145	105	80	72	94	137	118	86	45	30	67	1672	1728	7	5	7	śr. f.
140	33	190	157	107	83	68	92	145	122	84	52	39	75	1657	1714	3	4	4	śr. m. wk.
141	21	191	155	105	81	68	90	139	121	87	51	33	65	1750	1859	3	3	7	śr. m. wk.
142	40	192	161	106	84	66	90	145	122	84	49	33	67	1673	1792	7	16	25	śr. m. wk.
143	29	191	156	106	82	70	90	141	125	89	55	40	73	1737	1808	7	16	12	śr. l. wk.
144	61	174	148	100	85	67	88	130	110	85	48	33	69	1532	1629	10	16	4	śr. s. wp.
145	31	180	155	103	86	66	91	141	110	77	47	33	70	1625	1742	7	14	8	śr. l. wp.
146	58	188	153	99	81	65	87	134	112	83	46	33	72	1583	1745	7	11	4	w. l. wk.
147	50	191	156	103	82	66	93	145	121	83	51	35	69	1605	1759	7	13	5	śr. pr.
148	44	96	151	100	86	68	92	139	117	84	48	35	73	1602	1673	7	7	4	śr. f.
149	44	195	160	110	82	69	91	146	111	76	46	36	78	1620	1750	7	9	5	śr. m. wk.
150	43	185	155	115	84	74	92	142	130	91	56	35	62	1576	1684	7	9	6	śr. l. wp.
151	32	181	153	103	84	67	85	130	114	88	53	34	64	1732	1830	3	14	6	w. m. wp
152	48	181	150	100	83	67	90	135	121	89	54	34	63	1608	1766	3	16	9	śr. m. wp.
153	48	187	162	104	87	64	87	141	106	75	42	32	76	1542	1675	3	14	5	sz. s. wk.
154	55	198	157	110	79	70	92	144	118	82	46	35	76	1643	1693	3	11	5	śr. pr.
155	47	183	157	101	86	64	91	143	119	83	54	36	67	1689	1788	3	9	4	w. m. wp.
156	27	186	163	113	88	69	89	146	118	87	51	36	70	1740	1847	3	14	5	śr. m. wk.
157	21	175	154	101	88	65	91	141	115	81	47	33	70	1640	1716	3	7	9	sz. l. wk.
158	23	188	159	117	84	73	89	141	111	79	45	32	71	1693	1768	3	16	5	sz. s. wk.
159	35	177	158	110	89	70	93	147	115	78	51	30	59	1636	1739	3	16	7	śr. l. wp.
160	24	188	149	97	79	65	91	135	112	83	49	29	59	1690	1770	3	13	8	w. f.
161	26	178	150	100	84	67	91	136	115	84	52	32	61	1676	1726	3	5	12	w. f.
162	31	185	160	115	86	72	93	149	112	75	50	38	76	1748	1784	3	13	4	sz. m. wk.

S ł o p i e c , kobiety.

163	32	168	151	104	90	69	89	135	108	80	45	36	80	1525	1565	3	10	4	sz. s. wk.
164	23	178	148	102	83	69	87	129	113	88	46	32	69	1602	1679	3	12	26	śr. f.
165	30	176	149	96	85	64	87	130	105	81	45	33	73	1498	1577	3	7	5	śr. l. wk.
166	30	180	154	100	85	65	86	133	113	85	48	32	67	1524	1562	3	11	8	sz. m. wk.
167	40	181	145	97	80	67	87	126	117	93	49	30	61	1630	1625	3	11	5	śr. pr.
168	34	184	148	102	80	69	91	135	121	89	46	32	69	1580	1649	3	14	5	śr. m. wk.
169	22	186	148	103	79	69	89	132	111	84	50	30	60	1572	1665	3	11	6	śr. f.
170	21	164	146	95	89	65	86	126	110	87	45	31	69	1553	1710	3	14	9	w. f.
171	44	183	151	95	82	63	81	123	105	85	44	34	77	1471	1579	7	12	7	sz. s. wk.
172	40	178	146	104	82	71	94	138	100	72	49	36	73	1542	1585	7	4	4	sz. s. wk.
173	30	168	145	94	86	65	87	126	106	84	46	30	65	1540	1590	7	11	12	w. l. wp.
174	60	175	145	100	83	69	92	134	108	81	44	33	73	1536	1674	7	14	5	śr. s. wk.
175	24	185	154	110	83	71	88	135	106	78	46	32	69	1586	1818	7	4	5	śr. m. wk.

Nr	№ porządkowe	Wiek	Długość głowy	Szerokość głowy	Szerokość czoła	Wskaźnik główny	Wskaźnik czoła	Wskaźnik stosunku szer. twarzy do głowy	Szerokość twarzy	Wysokość twarzy	Wskaźnik twarzy	Wysokość nosa	Szerokość nosa	Wskaźnik nosa	Wzrost	Siąg	Barwa skóry	Barwa tęczówki	Barwa włosów	Grzbiet nosa
176	46	169	146	94	86	64	86	125	98	78	46	29	63	1463	1575	8	4	4	śr. m. wp.	
177	20	174	144	104	83	72	90	130	115	88	50	34	68	1510	1590	3	14	7	śr. m. wk.	

B i e l i n y.

178	57	193	148	100	77	67	92	136	118	87	47	33	70	1580	1671	7	5	4	sz. l. wk.
179	24	180	149	105	83	70	88	132	115	87	49	34	69	1641	1745	3	4	4	śr. f.
180	53	184	148	101	80	68	92	136	102	75	48	36	75	1584	1683	3	4	4	sz. m. wk.
181	37	184	161	102	87	63	83	134	109	81	43	38	88	1507	1557	3	5	4	sz. s. wk.
182	20	173	156	102	90	65	90	141	116	82	46	28	61	1655	1780	3	5	4	w. l. wk.
183	33	193	160	105	83	66	91	146	121	82	46	35	76	1611	1742	3	11	9	sz. l. wk.
184	27	187	162	105	86	65	89	144	117	81	52	33	63	1755	1847	3	13	9	sz. m. wk.
185	36	178	153	100	86	65	89	137	113	82	49	32	65	1591	1697	3	14	23	śr. f.
186	60	190	155	105	81	68	93	144	112	78	45	33	73	1569	1633	8	12	4	śr. l. wk.
187	20	184	157	103	85	66	89	140	120	86	46	33	72	1587	1628	7	7	5	śr. pr.
188	60	178	154	98	86	64	84	129	104	81	47	32	68	1522	1610	7	16	5	śr. f.
189	53	186	149	103	80	69	91	136	120	88	56	33	59	1622	1798	7	14	4	śr. m. wp.
190	49	196	151	108	77	71	96	145	122	84	48	37	77	1657	1782	7	9	8	śr. f.
191	32	178	152	105	85	69	83	126	101	80	33	31	93	1600	1702	7	15	7	w. f.
192	26	179	153	110	85	72	92	141	109	77	41	35	85	1710	1731	7	7	9	sz. m. wk.
193	30	181	153	94	84	61	88	135	120	89	49	36	73	1686	1777	3	13	7	śr. l. wp.
194	40	184	146	100	79	68	89	130	119	91	51	33	63	1523	1620	3	16	8	sz. l. wp.
195	50	186	155	108	83	70	84	131	118	90	51	33	65	1560	1628	3	15	7	śr. l. wp.
196	66	194	158	105	81	66	83	131	112	85	47	33	70	1544	1734	3	14	5	sz. pr.
197	38	189	161	102	85	63	85	137	124	90	48	31	64	1616	1688	3	11	4	śr. l. wk.
198	40	190	156	105	82	67	90	140	115	82	47	36	77	1624	1680	3	7	4	sz. l. wk.
199	34	194	159	115	82	72	89	141	116	82	46	32	69	1690	1767	3	9	8	śr. f.
200	46	188	149	100	79	67	93	139	112	80	49	36	73	1514	1577	3	16	5	śr. m. wk.
201	33	188	158	105	84	66	91	144	120	83	50	32	64	1684	1775	3	13	8	sz. l. wk.
202	23	188	155	102	82	66	89	138	117	85	48	31	64	1655	1758	3	11	5	śr. f.
203	46	198	155	106	78	63	90	140	119	85	49	37	75	1586	1660	3	15	5	śr. f.
204	35	194	168	101	87	60	83	140	119	85	46	37	80	1715	1763	3	13	4	śr. l. wk.
205	39	188	156	105	83	67	90	140	120	86	48	31	64	1666	1758	3	16	8	śr. l. wp.
206	24	181	150	102	83	68	86	135	116	86	48	33	67	1595	1670	3	13	7	śr. f.
207	35	191	153	101	80	66	89	137	105	77	44	37	84	1600	1685	3	9	5	sz. m. wk.
208	28	180	150	100	83	67	86	129	116	90	43	29	67	1652	1695	3	14	7	śr. f.
209	24	183	156	105	85	67	93	146	125	86	49	34	69	1671	1734	3	11	6	sz. l. wk.

W z d ó l.

210	42	178	154	103	86	67	92	142	130	91	55	35	64	1675	1818	7	4	4	śr. f.
211	39	184	153	111	83	72	93	143	110	77	50	39	78	1718	1761	7	14	9	śr. pr.
212	20	168	143	100	85	70	94	134	119	89	49	34	69	1644	1740	3	14	9	śr. f.
213	35	185	148	94	80	63	90	133	115	86	50	38	76	1661	1773	7	16	8	sz. m. wk.
214	18	180	155	108	86	70	93	145	102	70	47	35	74	1687	1745	8	14	7	sz. f.
215	53	192	152	104	79	68	95	144	118	82	51	37	73	1649	1686	7	7	5	śr. l. wp.
216	44	191	156	115	82	74	96	150	121	81	54	35	65	1618	1744	7	12	5	sz. pr.
217	29	190	159	105	83	66	89	141	121	86	53	30	57	1670	1736	7	12	7	w. pr.
218	28	201	160	108	80	67	92	148	110	74	47	40	85	1720	1842	7	7	5	sz. m. wk.
219	27	184	160	112	87	70	93	149	122	82	54	31	59	1666	1786	7	11	7	śr. f.

No.№ porządkowe	Wiek	Długość głowy	Szerokość głowy	Szerokość czola	Wskaźnik główny	Wskaźnik czola	Wskaźnik stosunku szer. twarzy do głowy	Szerokość twarzy	Wysokość twarzy	Wskaźnik twarzy	Wysokość nosa	Szerokość nosa	Wskaźnik nosa	Wzrost	Siąg	Barwa skóry	Barwa tęczówki	Barwa włosów	Grzbiet nosa
220	40	198	155	108	78	70	92	142	127	89	55	37	67	1734	1868	7	12	5	śr. f.
221	56	186	150	98	80	65	92	138	124	90	55	34	62	1582	1723	7	14	5	śr. f.
222	32	184	156	106	85	68	89	139	118	85	50	34	87	1588	1679	7	16	7	śr. pr.
223	25	182	151	104	83	69	92	139	111	80	45	39	87	1554	1663	7	8	5	sz. s. wk.
224	34	187	151	98	81	65	89	135	117	87	48	33	69	1647	1771	7	13	5	śr. pr.
225	32	193	154	103	80	67	89	137	132	96	54	34	63	1724	1849	7	9	7	śr. m. wk.
226	42	187	163	105	87	64	88	144	115	80	54	32	59	1882	1820	7	12	8	w. f.
227	24	184	150	101	81	67	91	137	118	86	53	36	68	1694	1834	7	7	6	śr. l. wk.
228	28	174	153	105	88	69	91	139	130	93	58	39	68	1732	1800	7	11	6	śr. f.
229	49	187	149	105	89	70	93	138	122	88	52	36	69	1650	1730	7	14	4	śr. f.
230	21	190	158	110	83	70	89	140	125	89	50	39	78	1738	1828	7	8	4	śr. f.
231	53	187	153	102	82	67	91	139	125	90	50	37	67	1658	1756	7	14	5	śr. l. wp.
232	42	176	150	88	85	58	95	143	122	85	49	36	73	1565	1664	7	8	5	śr. l. wk.
233	54	180	158	111	88	70	90	142	124	87	47	38	81	1522	1590	7	12	5	śr. f.
234	56	188	169	110	90	65	89	150	115	77	49	33	67	1615	1710	7	13	26	sz. m. wk.

S u c h e d n i ó w.

235	32	189	155	100	82	64	89	138	105	76	50	37	74	1605	1709	7	4	5	śr. f.
236	30	193	145	104	75	71	96	139	116	83	44	36	82	1575	1673	7	11	9	sz m. wk.
237	27	195	147	104	75	71	95	140	116	83	49	34	69	1721	1845	7	12	11	śr. f.
238	26	190	153	110	80	72	96	147	116	79	48	31	68	1664	1731	7	16	23	śr. l. wp.
239	49	184	152	103	83	68	93	142	124	87	51	39	76	1615	1761	7	14	10	śr. m. wp.
240	30	187	159	106	85	67	94	149	118	79	52	33	63	1721	1706	7	14	5	w. f.
241	37	189	154	101	81	65	87	134	114	85	48	34	71	1634	1721	7	12	4	śr. l. wk.
242	44	189	151	103	80	68	92	139	126	91	54	34	63	1647	1720	7	11	8	śr. pr.
243	27	186	148	113	79	76	93	138	119	86	51	30	59	1686	1679	7	12	9	w. pr.
244	60	187	158	97	84	61	90	143	109	76	44	37	84	1552	1625	7	16	5	sz. s. wk.
245	42	184	154	103	84	67	93	143	114	80	48	35	73	1675	1722	7	14	8	śr. m. wk.
246	45	194	150	110	77	73	95	143	125	87	53	36	68	1646	1689	7	11	5	śr. pr.
247	20	185	154	107	83	69	90	138	112	81	45	34	76	1642	1728	7	11	8	śr. l. wk.
248	33	185	156	104	84	67	92	144	128	89	52	36	69	1697	1784	7	12	7	śr. l. wk.
249	21	195	162	101	83	62	86	140	112	80	47	39	83	1685	1774	7	12	7	śr. f.
250	31	189	161	102	85	63	87	141	115	81	49	33	67	1620	1656	7	12	9	śr. l. wk.
251	32	192	161	108	84	67	89	143	124	87	56	76	64	1780	1884	7	11	7	śr. l. wp.
252	34	198	162	110	82	68	86	140	122	87	53	35	66	1662	1704	7	11	7	śr. pr.
253	40	184	162	115	88	71	89	145	106	73	45	36	80	1660	1760	7	15	8	śr. m. wk.
254	32	180	156	104	87	67	88	137	105	77	50	33	66	1605	1693	7	12	8	śr. pr.
255	55	191	154	105	80	68	93	144	124	86	53	38	72	1700	1722	7	16	7	śr. pr.
256	28	184	146	108	79	74	92	135	119	88	48	36	75	1625	1734	7	11	7	śr. l. wk.
257	45	194	159	107	82	67	90	144	120	83	49	32	65	1556	1585	7	13	5	śr. pr.
258	52	193	161	104	83	65	92	149	114	76	47	34	72	1670	1723	7	16	8	śr. l. wp.
259	30	187	160	109	85	68	88	141	123	87	61	31	51	1655	1724	7	7	7	w. f.

K r a j n o.

260	42	192	157	105	82	67	91	143	122	85	47	31	66	1558	1612	7	5	4	śr. m. wk.
261	31	194	150	109	77	73	95	142	134	94	55	40	73	1693	1817	3	16	12	śr. l. wp.
262	29	180	155	106	86	68	89	139	117	84	51	32	63	1675	1816	7	12	12	śr. l. wk.
263	26	180	156	102	87	65	90	141	121	86	52	34	65	1678	1823	7	6	6	w. f.

Nr№	porządkowe	Wiek	Długość głowy	Szerokość głowy	Szerokość czola	Wskaźnik główny	Wskaźnik czola	Wskaźnik stosunku szer. twarzy do głowy	Szerokość twarzy	Wysokość twarzy	Wskaźnik twarzy	Wysokość nosa	Szerokość nosa	Wskaźnik nosa	Wzrost	Siąg	Barwa skóry	Barwa tęczywki	Barwa włosów	Grzbiet nosa
264	34	175	150	104	86	69	93	140	116	83	46	32	70	1492	1632	7	16	8	sz. l. wk.	
265	23	188	151	104	80	69	91	138	126	91	52	36	63	1631	1762	7	12	7	śr. f.	
266	43	181	159	106	83	71	92	138	122	88	52	34	65	1633	1684	7	7	5	w. f.	
267	43	180	144	105	80	73	91	131	117	89	43	36	84	1526	1615	8	13	6	sz. s. wk.	
268	33	178	148	101	83	68	92	137	124	90	51	31	61	1595	1652	7	7	7	w. l. wp.	
269	43	182	150	108	82	72	92	138	117	85	45	35	78	1614	1750	7	14	5	sz. l. wk.	
270	27	192	156	114	81	73	90	140	115	82	45	34	46	1622	1663	7	13	7	sz. pr.	
271	40	192	149	103	78	69	91	136	101	74	41	39	95	1565	1668	8	13	4	sz. s. wk.	
272	45	192	147	100	76	68	90	132	98	74	43	34	79	1612	1645	7	14	5	śr. m. wk.	
273	47	190	152	106	80	70	95	145	135	93	54	34	63	1668	1810	7	7	7	w. f.	
274	35	186	151	102	81	67	89	134	122	91	55	36	65	1642	1732	7	14	7	śr. f.	
275	50	187	150	101	80	67	92	139	127	91	54	37	68	1651	1726	7	14	4	w. l. wp.	
276	40	195	152	100	78	66	89	136	125	92	53	34	64	1720	1830	7	13	5	w. pr.	
277	58	181	160	109	88	68	90	144	123	85	54	42	78	1642	1785	8	11	4	sz. f.	
278	24	175	160	104	91	65	90	144	127	88	54	34	63	1670	1780	7	7	14	w. l. wp.	
279	26	191	150	106	78	71	90	136	119	87	48	37	77	1659	1759	7	13	8	śr. f.	
280	53	180	148	105	82	71	91	135	114	84	47	34	72	1532	1595	7	16	7	sz. s. wk.	
281	52	181	148	102	82	69	89	132	114	86	49	34	69	1578	1604	7	14	7	śr. f.	
282	31	185	154	107	83	69	88	136	116	85	49	35	71	1632	1732	8	16	7	sz. f.	
283	54	186	147	107	79	73	97	143	117	82	48	38	79	1606	1647	7	14	5	sz. m. wk.	
284	28	187	149	102	80	68	90	135	126	93	53	33	62	1762	1805	7	9	8	w. pr.	
285	30	187	158	113	84	71	90	143	122	85	54	35	66	1617	1797	7	9	8	śr. l. wp.	
286	26	189	162	109	86	67	89	145	127	87	57	39	68	1694	1825	7	14	5	sz. l. wk.	

Ż-ta Katarzyna.

287	35	181	148	98	82	66	92	136	115	84	53	37	70	1616	1712	7	6	8	śr. f.
288	18	192	157	114	82	73	92	145	118	81	55	38	69	1705	1817	7	5	6	śr. f.
289	30	187	149	105	80	70	92	137	112	82	48	35	73	1592	1709	8	6	5	w. pr.
290	25	182	160	108	88	67	84	134	122	91	54	36	67	1644	1662	7	11	26	śr. pr.
291	29	181	151	104	83	69	91	137	120	87	49	35	71	1736	1833	3	16	6	w. f.
292	70	189	148	107	78	72	95	141	112	79	54	38	70	1655	1761	3	16	6	sz. l. wp.
293	43	188	151	110	89	73	96	145	120	83	53	36	68	1670	1608	7	15	5	śr. f.
294	43	192	159	114	83	65	90	144	122	83	57	36	63	1794	1890	7	13	8	śr. m. wp.
295	39	194	154	105	79	68	87	134	110	82	53	38	69	1682	1759	7	14	5	sz. m. wk.
296	52	195	152	108	78	71	92	140	134	96	57	42	74	1674	1756	7	12	5	sz. f.
297	38	186	153	110	82	72	93	143	122	86	49	34	69	1663	1682	7	14	6	śr. l. wp.
298	27	183	154	102	84	66	89	137	113	82	53	37	70	1642	1742	7	11	5	w. l. wp.
299	27	190	140	105	74	75	93	130	116	89	51	32	63	1667	1730	7	7	5	śr. f.
300	25	181	160	114	88	71	86	137	114	83	47	33	70	1624	1757	7	16	9	śr. f.
301	33	194	164	108	84	66	84	138	125	90	51	36	70	1704	1804	7	7	5	sz. m. wk.
302	29	177	155	104	87	67	90	140	117	83	55	34	62	1701	1854	7	14	8	w. m. wp.
303	21	188	158	110	84	70	92	145	125	86	48	37	77	1753	1781	7	8	4	śr. m. wk.
304	32	187	162	105	86	65	86	140	120	86	51	33	65	1615	1712	7	8	5	w. l. wp.
305	68	185	161	105	87	65	90	145	118	81	52	36	69	1674	1757	7	7	5	śr. pr.
306	34	174	159	101	91	63	86	138	120	87	54	34	63	1692	1766	7	15	6	śr. l. wk.
307	53	186	164	108	88	66	93	152	115	76	50	34	68	1770	1868	7	11	8	śr. f.
308	28	183	158	110	86	70	94	148	110	74	51	38	74	1642	1765	7	13	8	śr. pr.
309	70	182	148	106	81	72	94	140	106	76	54	41	76	1753	1799	7	14	5	sz. l. wp.

No.№ porządkowe	Wiek	Długość głowy	Szerokość głowy	Szerokość czoła	Wskaźnik główny	Wskaźnik czoła	Wskaźnik stosunku szer. twarzy do głowy	Szerokość twarzy	Wysokość twarzy	Wskaźnik twarzy	Wysokość nosa	Szerokość nosa	Wskaźnik nosa	Wzrost	Sięg	Barwa skóry	Barwa tęczówki	Barwa włosów	Grzbiet nosa
310	34	188	150	106	80	71	97	145	110	76	48	35	73	1640	1769	8 13	5	sz. m. wk.	
311	21	185	160	111	80	69	89	143	115	80	44	37	84	1642	1687	8 14	5	sz. s. wk.	
312	33	190	150	112	79	75	93	140	121	86	52	36	69	1756	1823	7 16	7	śr. l. wk.	
313	36	184	155	100	84	64	88	136	134	98	55	35	64	1755	1825	7 5	5	śr. l. wp.	

Brzezinki.

314	46	177	153	104	86	68	83	137	114	83	52	36	69	1590	1710	7 14	7	śr. pr.
315	33	184	155	110	84	71	93	145	130	89	52	34	6	1719	1735	7 6	4	śr. l. wk.
316	21	188	153	109	81	71	91	140	130	93	64	35	55	1705	1765	7 6	6	śr. l. wp.
317	49	188	152	106	81	70	93	141	120	85	52	38	73	1658	1790	7 5	4	śr. f.
318	30	184	154	111	84	72	91	141	122	86	53	34	64	1728	1790	7 12	9	w. l. wp.
319	36	182	146	105	80	72	96	140	120	86	52	33	63	1644	1708	7 15	11	wl. wp.
320	26	183	148	102	81	69	90	134	111	83	51	35	68	1648	1729	7 16	10	śr. l. wp.
321	24	195	153	110	78	72	87	134	121	90	54	33	61	1715	1863	7 13	9	w. pr.
322	27	174	146	104	84	71	89	130	120	92	52	35	67	1680	1836	7 16	9	w. pr.
323	32	190	165	116	87	70	87	144	114	79	48	37	77	1692	1771	7 12	25	śr. pr.
324	28	194	164	115	84	70	93	152	121	80	57	44	77	1820	1905	7 14	12	w. m. pw.
325	57	192	160	104	83	65	87	140	118	84	52	38	73	1601	1712	7 16	9	śr. l. wp.
326	56	192	149	102	77	68	92	137	114	83	54	44	81	1621	1729	7 15	8	sz. m. wk.
327	48	184	150	101	81	67	93	139	105	75	45	35	78	1616	1706	7 9	4	śr. s. wk.
328	35	191	163	111	85	68	89	146	126	86	61	34	56	1760	1903	7 13	7	w. f.
329	34	191	145	105	76	72	93	135	122	90	52	33	63	1670	1805	7 11	8	w. pr.
330	64	183	153	102	84	67	91	140	110	78	48	34	67	1655	1705	7 12	8	w. pr.
331	22	193	156	110	81	70	95	148	122	82	52	38	73	1714	1794	7 13	9	śr. f.
332	25	193	155	111	80	72	91	141	124	88	59	37	63	1728	1813	8 15	8	w. l. wp.
333	37	188	144	102	76	71	91	132	119	90	54	34	63	1613	1716	7 16	8	w. f.
334	34	178	154	102	86	66	92	142	115	81	47	36	77	1662	1723	7 8	7	śr. l. wk.
335	46	189	155	108	82	70	82	127	126	99	53	35	66	1630	1769	7 15	7	śr. l. wk.
336	31	184	154	102	84	66	86	133	115	86	48	37	77	1535	1596	7 7	5	śr. l. wp.
337	41	181	154	105	85	68	91	140	121	86	49	33	67	1514	1466	7 14	4	śr. pr.
338	45	176	154	111	87	72	99	152	112	74	51	38	74	1660	1649	7 14	6	śr. l. wp.
339	28	186	155	106	83	68	87	135	130	96	58	35	60	1719	1811	7 7	4	w. f.
340	24	171	151	102	88	67	93	141	114	81	49	39	79	1625	1659	7 8	7	sz. m. wk.
341	38	187	160	116	85	72	91	145	124	85	62	36	58	1755	1892	7 12	8	w. l. wp.
342	30	184	152	110	83	72	93	142	112	79	50	45	90	1700	1774	8 8	5	sz. m. wk.
343	50	184	150	106	81	71	87	136	130	95	54	34	63	1606	1770	7 7	8	w. m. wp.
344	44	187	158	108	84	68	90	142	122	86	53	36	68	1631	1717	7 16	7	śr. l. wp.
345	21	181	150	105	83	70	90	135	122	90	53	37	70	1638	1734	7 12	6	w. f.
346	51	194	155	110	80	71	90	140	116	83	49	37	75	1626	1629	7 7	7	sz. pr.
347	25	195	155	110	79	79	93	144	130	90	53	34	61	1624	1736	7 7	5	śr. l. wk.
348	48	183	147	103	80	70	94	139	105	75	46	35	76	1559	1650	7 15	7	śr. m. wk.
349	36	182	152	108	83	71	91	138	114	83	54	33	61	1743	1944	7 13	5	w. m. wp.
350	22	190	154	110	81	71	88	135	115	85	53	34	64	1627	1719	7 10	6	w. l. wp.
351	63	194	158	104	81	66	87	138	122	88	59	36	61	1656	1765	8 14	7	w. l. wp.
352	41	180	152	112	84	74	93	142	108	76	56	33	62	1730	1828	7 15	7	śr. m. wp.
353	45	195	154	110	79	71	97	149	117	78	58	34	59	1662	1806	7 16	8	w. l. wp.

№№ porządkowe	Wiek	Długość głowy	Szerokość głowy	Szerokość czoła	Wskaznik główny	Wskaznik czołowy	Wskaznik słońsku szerokości twarzy do głowy	Szerokość twarzy	Wysokość twarzy	Wys. górnowiązowa	Wskaznik twarzy	Wsk. górnowiązowy	Wysokość nosa	Szerokość nosa	Wskaznik nosa	Wysokość głowy	Wsk. wykoskociowy	Wzrost	Długość ramienia	Dług. przedramienia	Długość dłoni	Stąg	Barwa skóry	Barwa łęczówki	Barwa włosów	Grzbiet nosa

B i e z a, mężczyźni.

354	35	178	164	109	92	66	88	144	120	69	83	48	49	34	69	121	68	1676	357	467	1773	7	4	5	śr. m. wk.
355	39	180	153	95	85	62	90	138	111	64	80	46	47	33	70	113	63	1645	337	442	1756	7	4	5	w. pr.
356	44	184	155	106	84	68	93	144	130	73	90	51	55	35	64	122	66	1692	364	469	1806	7	6	5	w. l. wp.
357	30	180	165	102	92	62	87	143	115	67	89	47	52	34	65	130	72	1637	324	459	1710	7	6	7	śr. pr.
358	30	181	159	102	87	64	90	143	119	69	83	49	52	34	65	122	68	1661	346	442	1725	7	4	5	śr. f.
359	30	193	158	110	82	70	93	147	116	65	79	44	48	36	75	118	66	1640	341	457	1786	7	14	9	sz. l. wk.
360	42	192	153	109	80	71	89	136	112	59	82	43	44	33	75	114	59	1504	309	426	1558	7	16	10	śr. l. wk.
361	31	187	160	105	85	66	91	145	124	72	85	50	53	35	66	123	65	1700	370	473	1766	7	16	10	śr. l. wk.
362	28	191	154	106	81	69	91	140	125	71	89	51	53	37	70	127	67	1584	320	414	1690	7	16	11	śr. l. wp.
363	47	179	153	97	85	63	87	134	114	64	85	48	49	40	82	115	64	1562	310	436	1605	7	16	9	śr. l. wk.
364	31	182	154	102	84	66	88	136	114	65	84	55	47	28	59	128	70	1582	320	417	1623	7	15	10	w. l. wp.
365	21	184	150	108	81	72	91	137	119	67	87	49	48	30	62	120	65	1588	312	444	1676	7	16	9	śr. f.
366	43	187	148	108	79	73	93	138	120	68	87	57	49	33	69	123	66	1762	345	488	1731	7	12	9	śr. l. wk.
367	48	195	156	104	80	67	93	146	140	83	96	67	57	31	54	134	68	1601	359	471	1799	7	8	4	w. s. wp.
368	65	180	152	103	84	68	91	138	105	68	76	49	49	42	86	119	66	1532	338	408	1620	8	14	5	sz. pr.
369	21	204	164	109	80	66	88	145	120	66	83	42	52	37	71	135	67	1673	347	458	1757	10	12	8	śr. pr.
370	53	184	156	106	85	68	92	143	123	77	86	54	54	38	70	129	70	1678	343	467	1740	7	16	4	śr. m. wp.
371	45	179	151	104	84	69	89	135	121	73	90	54	53	29	55	127	71	1578	323	441	1694	8	12	6	w. m. wp.
372	53	183	154	102	84	66	91	140	116	66	83	47	48	35	73	125	68	1599	313	419	1626	7	15	4	śr. l. wp.
373	53	184	150	103	81	69	97	145	121	72	83	50	52	36	69	111	60	1620	331	449	1647	7	15	4	śr. l. wp.
374	48	184	156	110	85	70	96	150	113	62	75	41	47	36	71	127	69	1602	341	416	1647	10	14	4	w. f.
375	24	195	157	112	80	71	90	142	139	65	94	46	49	37	75	129	66	1700	339	478	1815	7	14	5	śr. l. wp.
376	46	191	160	105	84	66	91	145	125	72	86	50	50	36	72	124	65	1656	360	453	1759	7	12	8	śr. pr.

Podana łącznie z długością przedramienia.

1802	7	11	7	sz. m. wk.
1783	7	16	6	sz. s. wk.
1723	8	14	6	sr. l. wp.
1810	7	16	8	sr. l. wp.
1781	7	11	5	w. s. wp.
1658	8	8	4	sr. m. wp.
1694	8	14	7	sz. f.
1680	8	8	4	w. l. wp.
1743	8	11	6	sz. m. wk.
1646	7	14	8	w. l. wp.
1730	7	12	5	sz. m. wk.
1735	7	12	5	sr. l. wp.
1800	13	6	8	sz. pr.
1740	7	11	7	w. l. wp.
1760	8	12	4	sr. pr.
1610	7	9	5	w. l. wk.
1706	7	12	5	sr. pr.
1679	7	12	5	sr. l. wk.
1847	7	15	6	sr. f.
1623	7	8	7	w. m. wp.
1634	7	13	6	sr. l. wp.
1796	7	14	5	sr. l. wp.
1747	7	14	5	sr. l. wp.
1574	7	14	7	sz. pr.
1715	7	11	4	sr. m. wk.
1775	7	14	7	sr. l. wp.
1793	7	14	8	sr. pr.

Podana łącznie z długością przedramienia.

377	47	214	161	116	75	72	94	156	134	78	86	50	57	41	72	138	66	1832	360	510
378	48	199	162	119	81	73	92	149	124	71	83	48	49	39	79	140	70	1593	345	458
379	57	180	158	111	88	76	91	144	120	67	83	46	46	34	74	116	64	1663	346	424
380	21	182	160	112	88	70	89	142	123	74	87	52	53	36	68	122	65	1723	332	467
381	38	186	157	106	84	67	91	143	114	71	80	50	53	32	60	122	68	1714	343	472
382	59	185	147	99	79	67	93	137	118	65	86	47	54	44	81	128	69	1560	335	450
383	26	190	155	112	81	72	93	144	122	72	85	50	50	38	76	128	67	1666	323	441
384	25	198	162	105	82	65	85	138	122	69	88	50	55	31	56	135	68	1610	339	435
385	45	196	160	105	82	66	94	150	135	84	90	56	54	37	68	122	62	1624	340	452
386	21	179	148	106	83	72	93	138	120	67	87	49	49	31	63	118	66	1535	328	415
387	53	193	158	108	82	68	93	148	114	67	77	46	47	38	81	124	65	1654	343	444
388	54	190	156	114	82	73	92	144	114	68	79	47	56	38	68	109	55	1592	337	441
389	30	191	162	101	84	64	94	148	125	75	84	51	54	38	70	124	66	1783	351	480
390	30	191	162	101	85	62	85	138	122	64	88	46	50	30	60	112	59	1709	346	457
391	49	185	154	110	83	71	93	144	127	73	88	51	52	30	58	130	70	1702	345	458
392	25	183	155	102	85	66	91	142	124	73	87	51	49	29	59	135	74	1590	310	423
393	45	184	152	109	83	72	94	143	120	72	84	50	51	36	70	129	70	1665	358	451
394	50	185	159	103	86	65	86	137	117	69	85	50	50	34	68	127	69	1602	334	435
395	34	181	153	101	84	66	93	142	123	71	87	51	51	33	65	129	71	1710	359	478
396	42	184	154	102	84	66	91	140	115	69	82	49	50	33	65	119	59	1514	312	425
397	40	181	159	110	88	69	84	134	121	75	90	56	53	36	68	110	61	1657	318	435
398	47	188	156	113	83	72	96	150	120	73	80	49	51	35	69	128	78	1666	376	465
399	65	184	158	107	86	68	90	142	130	74	91	52	50	35	70	122	66	1699	352	459
400	28	185	153	105	83	69	89	136	109	59	80	43	45	38	84	123	65	1553	315	413
401	52	183	160	105	87	66	94	150	122	67	81	45	49	39	79	130	71	1660	346	445
402	19	181	157	108	86	69	91	143	117	67	82	47	49	35	71	136	75	1685	353	462
403	41	192	160	103	83	64	89	143	120	69	84	48	45	34	75	131	68	1683	338	476

B i e z a, kobiety.

1596	7	8	5	w. l. wk.
1550	7	11	9	sr. m. wk.
1586	7	12	7	w. l. wk.
1522	7	12	5	w. l. wp.
1510	7	14	12	sr. pr.
1518	11	11	5	w. l. wk.
1574	7	11	4	sr. l. wk.

№№ porządkowe	Wiek	Długość głowy	Szerokość głowy	Szerokość czola	Wskaznik główny	Wskaznik czołowy	Wskaznik stosunku szerokości twarzy do głowy	Szerokość twarzy	Wysokość twarzy	Wys. górnowiązowa	Wskaznik twarzy	Wsk. górnowiązowy	Wysokość nosa	Szerokość nosa	Wskaznik nosa	Wysokość głowy	Wsk. wykoskościowy	Wzrost	Długość ramienia	Dług. przedramienia	Długość dłoni	Ściąg	Barwa skóry	Barwa łęczówki	Barwa włosów	Grzbiet nosa
411	18	174	144	105	91	73	91	131	118	70	90	53	51	35	69	118	68	1515	—	—	—	1643	7	14.	13	śr. l. wp.
412	43	184	148	101	79	68	85	126	114	67	90	53	48	31	64	123	67	1564	—	—	—	1579	12	12	4	śr. l. wp.
413	47	184	151	100	82	66	85	128	114	69	89	54	47	27	57	125	68	1510	—	—	—	1571	7	8	4	w. m. wp.
414	36	184	148	104	80	70	102	151	120	66	79	44	49	29	59	114	62	1549	—	—	—	1675	7	11	6	w. l. wp.
415	55	184	146	108	79	74	98	143	112	67	78	47	48	30	62	120	65	1452	—	—	—	1542	7	16	5	śr. l. wp.
416	25	172	145	93	84	64	90	131	105	62	80	47	46	30	65	110	64	1434	—	—	—	1562	7	10	6	śr. l. wk.
417	37	180	162	105	90	65	86	140	112	69	80	49	51	31	61	115	64	1580	—	—	—	1690	7	12	7	w. l. wp.
418	50	173	144	97	85	67	86	124	106	64	85	52	48	28	58	115	66	1472	—	—	—	1578	7	8	4	w. l. wp.
419	50	185	151	105	82	69	92	139	109	64	78	46	46	33	72	124	67	1668	—	—	—	1760	7	16	6	śr. s. wk.
420	33	169	146	92	86	63	89	130	102	57	78	44	41	33	80	109	64	1470	—	—	—	1479	7	16	7	w. l. wp.
421	18	183	153	114	83	74	91	140	112	64	80	46	46	33	72	127	69	1595	—	—	—	1618	7	12	8	śr. l. wp.
422	50	183	155	101	84	67	88	135	109	64	81	47	47	32	68	125	69	1483	—	—	—	1549	7	12	5	śr. pr.
423	45	178	153	106	86	69	88	135	108	44	80	33	50	34	68	122	69	1525	—	—	—	1537	7	12	6	w. l. wp.
424	29	178	148	98	83	66	90	134	114	69	85	51	47	29	62	114	64	1598	—	—	—	1631	8	4	5	śr. l. wp.
425	22	178	148	104	83	70	90	134	110	66	82	49	49	31	63	123	70	1576	—	—	—	1639	7	16	7	śr. l.
426	44	174	148	103	85	69	91	135	110	72	81	53	48	34	71	108	62	1535	—	—	—	1579	7	14	7	śr. l. wk.
427	32	185	151	102	82	67	87	132	105	68	79	51	47	32	68	118	64	1525	—	—	—	1605	7	11	4	w. l. wp.
428	21	176	150	106	85	71	89	134	102	62	76	46	48	30	62	115	65	1581	—	—	—	1607	7	9	12	śr. m. wk.
429	38	182	158	103	87	66	87	138	121	—	88	—	59	31	52	124	68	1640	314	264	182	1787	3	4	4	śr. l. wk.
430	30	185	155	115	84	74	96	149	122	—	82	—	47	36	77	125	68	1680	305	252	117	1745	3	6	4	sz. l. wp.
431	38	185	146	102	79	70	95	139	111	—	80	—	46	35	76	114	62	1625	329	285	186	1755	8	6	4	sz. s. wk
432	38	194	151	105	78	69	93	141	125	—	88	—	52	42	81	127	66	1607	299	251	176	1664	7	5	5	sz. pr.

C h e c i n y.

433	22	188	155	103	82	66	90	140	116	—	83	—	43	33	77	125	67	1633	294	240	180	1682	8	5	5	śr. f.
434	33	190	150	100	79	67	92	138	120	—	87	—	58	37	64	122	64	1612	312	270	176	1729	8	4	5	w. m. wp.
435	24	177	148	111	84	75	92	136	116	—	85	—	49	34	69	129	73	1517	288	247	176	1626	4	6	6	śr. pr.
436	33	188	166	114	88	69	94	150	115	—	74	—	50	33	66	136	72	1731	299	263	188	1806	3	11	9	śr. i. wk.
437	26	179	160	110	89	69	90	144	110	—	76	—	49	34	69	122	68	1581	288	246	163	1672	3	16	9	śr. f.
438	28	183	161	101	88	63	83	134	136	—	101	—	58	28	48	131	72	1661	293	253	175	1692	3	12	11	w. i. wp.
439	32	175	152	101	87	66	86	131	112	—	85	—	47	33	70	131	75	1614	290	258	165	1658	3	14	9	śr. m. wk.
440	29	188	146	115	77	69	99	144	112	—	78	—	42	37	88	126	67	1580	306	267	174	1706	3	14	9	śr. i. wp.
441	28	174	134	91	77	68	95	127	110	—	87	—	38	34	71	103	59	1498	284	227	161	1549	7	10	9	śr. h.
442	31	194	151	111	78	73	95	144	123	—	85	—	50	34	68	124	64	1626	282	249	181	1678	1	7	5	sz. s. wk.
443	45	192	153	101	80	66	91	139	117	—	84	—	46	32	69	123	64	1678	313	264	173	1722	7	14	5	śr. m. wk.
444	58	186	148	103	79	69	95	141	113	—	80	—	46	36	78	117	63	1742	346	286	179	1897	7	14	5	śr. m. wk.
445	36	183	150	104	82	69	90	136	111	—	86	—	45	31	69	117	64	1687	317	258	191	1776	7	16	7	śr. m. wk.
446	32	189	158	108	83	68	92	146	130	—	89	—	53	31	58	130	69	1723	333	281	205	1815	7	9	5	śr. f.
447	25	194	159	105	82	66	93	148	122	—	82	—	51	35	69	130	67	1751	323	283	196	1838	10	11	5	śr. m. wp.
448	29	184	149	99	81	66	92	137	112	—	82	—	48	36	75	120	65	1624	326	253	179	1734	3	6	26	śr. m. wk.
449	37	177	154	102	87	66	88	135	115	—	85	—	48	32	67	115	65	1530	266	244	164	1686	8	7	8	śr. f.
450	38	186	149	101	80	68	93	139	110	—	79	—	45	32	71	118	64	1546	281	242	175	1685	3	14	4	sz. m. wk.
451	23	185	155	100	84	64	89	138	115	—	83	—	51	31	61	116	63	1519	296	252	171	1644	3	14	5	śr. f.
452	29	181	149	101	82	68	95	141	114	—	81	—	49	34	69	124	69	1655	313	249	182	1758	7	9	5	śr. pr.
453	28	192	162	113	84	70	96	155	115	—	74	—	50	37	74	126	67	1748	326	262	187	1766	7	11	5	sz. i. wp.
454	36	183	159	102	87	64	93	148	117	—	79	—	58	38	65	121	66	1657	338	242	174	1702	7	13	7	śr. pr.
455	22	194	162	110	83	68	87	141	126	—	89	—	50	34	68	125	66	1657	338	242	174	1702	7	13	7	śr. pr.
456	23	181	153	109	84	71	94	144	118	—	82	—	52	34	65	121	67	1732	332	260	180	1824	7	7	5	sz. i.
457	27	178	152	100	85	66	93	141	124	—	88	—	55	36	65	131	73	1691	330	262	173	1776	7	14	8	śr. i. wp.
458	26	184	157	100	85	64	85	134	111	—	83	—	48	34	71	126	69	1633	298	245	176	1786	3	9	5	śr. f.
459	19	179	157	97	88	62	83	131	126	—	96	—	56	35	62	141	79	1592	314	242	175	1705	7	8	8	śr. i. wk.
460	50	185	146	100	79	68	96	140	120	—	86	—	49	31	63	115	63	1532	304	254	177	1669	7	11	5	w. f.
461	30	181	150	100	83	67	92	138	107	—	77	—	45	36	80	115	64	1528	285	238	168	1594	3	12	8	sz. i. wk.
462	45	175	151	102	86	67	89	134	109	—	81	—	48	33	69	119	68	1583	271	241	180	1647	7	12	4	śr. f.
463	39	185	144	101	78	70	94	136	109	—	80	—	47	36	77	122	66	1665	280	257	183	1719	7	13	7	sz. s. wk.
464	21	183	163	103	89	63	85	138	115	—	83	—	45	37	82	126	69	1613	283	246	174	1668	7	14	8	śr. i. wk.
465	29	187	158	105	84	66	90	142	109	—	77	—	52	34	65	128	67	1668	315	268	174	1659	7	12	7	śr. f.
466	54	182	153	102	83	67	97	148	121	—	82	—	47	35	74	126	69	1636	340	258	188	1794	7	9	4	śr. pr.
467	37	189	143	100	75	70	90	129	111	—	86	—	47	33	83	118	62	1486	—	—	—	1521	3	16	5	śr. f.
468	32	180	154	101	85	65	91	141	116	—	82	—	52	34	65	135	75	1649	304	266	179	1754	7	12	5	w. i. wp.

OD REDAKCYI.

1. „Sprawozdania” wychodzą w postaci zeszytów miesięcznych i zawierają protokoły posiedzeń naukowych Wydziałów T-wa, drukowane z zachowaniem oddzielnej paginacji dla każdego Wydziału. W miesiącach: lipcu, sierpniu i wrześniu „Sprawozdania” nie wychodzą.

2. Obok działu naukowego, obejmującego nadewszystko: komunikaty, jako też pokazy naukowe oraz dyskusję; w „Sprawozdaniach” podaje się nadto listę obecności oraz, w miarę potrzeby, streszczenie protokołu załatwianych na posiedzeniach spraw bieżących.

Obok komunikatów wygłaszanych na posiedzeniach wedle porządku dziennego, mogą być drukowane również i prace nadsyłane, o ile pochodzą one od członków T-wa w odpowiednich Wydziałach i o ile otrzymane rękopisy gotowe są do druku.

3. Poszczególne artykuły nie powinny w „Sprawozdaniach” przekraczać zakresu 2 arkuszy druku. W przeciwnym razie winny być drukowane w charakterze rozpraw naukowych w seryi „Prac” odpowiedniego Wydziału, w „Sprawozdaniach” zaś podaje się wzmiankę protokółarną.

4. Komplet wydanych w ciągu roku zeszytów „Sprawozdań” stanowi rocznik, uzupełniony dodaniem zeszytu Sprawozdania rocznego z działalności T-wa oraz karty okładkowej i spisu rzeczy.

5. Komunikaty jako też objaśnienia pokazów drukuje się, stosownie do życzenia autorów, wraz ze streszczeniami w jednym z czterech języków obcych: francuskim, angielskim, włoskim lub niemieckim.

6. Na koszt redakcyi mogą być umieszczane w „Sprawozdaniach”, tylko rysunki tekstowe, o ile nadają się do reprodukcji cynkograficznej.

7. Do czasu ustalenia się pisowni polskiej przestrzega się zasad pisowni Akademii Umiejętności w Krakowie. Wyjątki w tym względzie czyni się jedynie dla autorów prac z zakresu językoznawstwa, o ile nietykalność pisowni została przez nich osobiście zastrzeżona.

8. Przemówienia w dyskusyi składa się sekretarzom Wydziałów, na posiedzeniu. Teksty przemówień w dyskusyi, nadsyłane po posiedzeniu, drukowane nie będą. Rękopisy komunikatów oraz objaśnienia, dotyczące pokazów, należy składać najpóźniej po upływie tygodnia po odbytem posiedzeniu; w przeciwnym razie w „Sprawozdaniach” podaje się tylko tytuł. W tym terminie autorowie winni dostarczyć gotowych klisz cynkograficznych.

9. Autorowie drukowanych w „Sprawozdaniach” prac otrzymują bezpłatnie 100 zwykłych odbitek łącznie z protokołem ewentualnej dyskusji i streszczeniem w języku obcym. Na żądanie większej liczby odbitek, wyrażone na rękopisie oraz na ostatniej korekcie, mogą otrzymać większą ich ilość, ponosząc koszty broszuowania.

10. Materiał, przeznaczony do druku, winien być pisany na jednej stronie, z pozostawieniem marginesu i wolnego miejsca przed tytułem do notat redakcyjnych.

11. Podkreślenia: Nazwiska, wyrazy lub zdania, które autor chce mieć wydrukowane czcionkami rozstawionymi, należy podkreślać linią punktową. Nazwy techniczne, gatunkowe i t. d. wyróżnia się w druku kursywą, w rękopisie zaś podkreśla się linią pojedynczą. Wyrazy lub znaki wyjątkowego znaczenia, mające być wydrukowane czcionkami grubymi należy podkreślać linią podwójną.

12. Autorowie winni zwracać drukarni przysyłane im korekty w możliwie krótkim czasie; mają też prawo, w przypadkach wyjątkowych, żądać od drukarni przysłania powtórnej korekty. Autorowie zamiejscowi otrzymują tylko jedną korektę. Na ostatniej korekcie autor winien położyć swój podpis oraz wyrazić życzenie co do ilości oddzielnych odbitek.

Cena rocznika w prenumeracie wynosi **rb. 4**; cena każdego pojedynczego zeszytu **kop. 50**.